

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

XXXIV. ÉVFOLYAM 5. SZÁM
1956. május

TARTALOM

Tervjelentés

*Észrevételek az Európai
Gazdasági Bizottság
tanulmányához*

*Hitelrendszerünk
a gazdaságosság tükrében*

*A lakosság vásárlóalapjának
területi megoszlása*

*A standardizálás néhány
újabb módszere*

A népesség belső vándorlása

Budapest ellátóüzete

*A második öt éves terv
első évének feladatai*

STATISZTIKAI
TÁJÉKOZTATÓ

STATISZTIKAI HÍRADÓ
IRODALOM

TARTALOM

	Oldal
A Központi Statisztikai Hivatal jelentése az 1956. évi népgazdasági terv első negyedévének teljesítéséről	385
Eszrevételek az Európai Gazdasági Bizottság Titkárságának az 1955. évi európai gazdasági helyzetről szóló tanulmányához. — <i>Zala Júlia</i>	389
Hitelrendszerünk működése a gazdaságosság tükrében. — <i>Lang György</i>	395
A lakosság vásárlóalapjának területi megoszlása és annak mérése. — <i>Fenyő Imre—Zala Ferenc</i>	410
A standardizálás néhány újabb módszere. — <i>Párniczky Gábor</i>	433
SZEMLE	450
<small>A 30. évvel ezelőtti Statisztikai Szemléből A népesség belső vándorlása. — <i>Dr. Aczádi György</i> Budapest ellátóüzeme. — <i>Mészáros Pál</i></small>	
STATISZTIKAI TÁJÉKOZTATÓ	469
<small>A második öt éves népgazdasági terv első évének legfontosabb feladatai. — <i>Bokor Béla</i> A könyvterjesztés. — <i>Szabó Endre</i> A villamosenergia-termelés alakulása Csehszlovákiában, Lengyelországban és Magyarországon. — <i>Endrédi Gusztáv</i></small>	
STATISZTIKAI HIRADO	477
<small>Kötötetések Megjelenik az 1949–1955. évi Statisztikai Zsebkönyv A Csehszlovák Köztársaság Állami Statisztikai Hivatalának új kiadványa.</small>	
IRODALOM	478
<small>Polyóirat szemle</small>	

UTÁNYOMÁS CSAK A FORRÁS MEGJELÖLÉSÉVEL

СТАТИСТИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ

ЖУРНАЛ ВЕНГЕРСКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ

XXXIV-Й ГОД ИЗДАНИЯ, № 4.

АПРЕЛЬ 1956 ГОДА

СОДЕРЖАНИЕ И РЕЗЮМЕ СТАТЕЙ

STATISTICAL REVIEW

PERIODICAL OF THE HUNGARIAN CENTRAL STATISTICAL OFFICE

34th YEAR № 4.

APRIL 1956

CONTENTS AND SUMMARY OF ARTICLES

REVUE STATISTIQUE

PÉRIODIQUE DE L'OFFICE CENTRAL HONGROIS DE STATISTIQUE.

XXXIVe ANNÉE, № 4.

AVRIL 1956

SOMMAIRE

СОДЕРЖАНИЕ — CONTENTS — SOMMAIRE

	Стр. — Pages
XX съезд Коммунистической Партии Советского Союза и некоторые задачи статистиков. — <i>Аладар Мэд</i>	
The Twentieth Congress of the Communist Party of Soviet Union and some Tasks of Statisticians. — <i>Mrs. Aladar Mád</i>	
Le XXe Congrès du Parti Communiste de l'Union Soviétique et certaines tâches des statisticiens. — <i>Mme Aladar Mád</i>	289
О подготовке и технико-экономическом планировании капитальных строителств. — <i>Ференц Деак</i>	
The Preparation and Economic-Technical Planning of Investments. — <i>Ferenc Deák</i>	
Au sujet de la préparation et de la planification économique-technique des investissements. — <i>Ferenc Deák</i>	297
Привязанное хозяйство в сельскохозяйственных производственных кооперативах. — <i>Янош Фаркас</i>	
Household Plots on Co-operative Farms. — <i>Mrs. János Farkas</i>	
Culture et élevage individuels sur les terrains en jouissance personnelle, attachés à la maison des membres de coopératives agricoles de production. — <i>Mme János Farkas</i>	313
Буржуазный метод исчисления национального дохода в Венгрии. — <i>Д-р Роберт Хорват</i>	
Bourgeois Computation of National Income in Hungary. — <i>Dr Robert Horvath</i>	
Calcul bourgeois du revenu national de la Hongrie. — <i>Dr. Robert Horvath</i>	321
Замечания к статье Д-ра Роберта Хорвата „Буржуазный метод исчисления национального дохода в Венгрии“. — <i>Иштван Хелёги</i>	
Remarks about the Article of Dr Robert Horvath "Bourgeois Computation of National Income in Hungary". — <i>István Hélegyi</i>	
Remarques sur l'article du Dr Robert Horvath intitulé "Calcul bourgeois du revenu national de la Hongrie". — <i>István Hélegyi</i>	338
ОБЗОР — REVIEW — REVUE	
Отрывки из журнала „Статистическое Обозрение“ 1926 года	
From the "Statistical Review" of 30 Years Ago	
Documents tirés de la "Revue Statistique" d'il y a 30 ans	343
Производственные вопросы оценки племенной работы. — <i>Ене Мансел, Йозеф Вачо</i>	
Problems in the Evaluation of Stock-breeding on Farms. — <i>Jenő Mancsel — József Vachó</i>	
Les questions d'exploitation de l'appariation du travail d'élevage. — <i>Jenő Mancsel et József Vachó</i>	344
Обучение промышленного планирования в экономических техникумах	
On the Teaching of Industrial Planning in Secondary Schools for Economics	
Sur l'enseignement de la planification industrielle aux écoles techniques d'économie politique	355
Отрывки из статистических журналов СССР и народно-демократических стран	
Survey of the Statistical Reviews of the Soviet Union and the People's Democracies	
Revue de la presse: Extraits des périodiques statistiques de l'Union Soviétique et des pays de démocratie populaire	358
СТАТИСТИЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИЯ — STATISTICAL BULLETIN — INFORMATION STATISTIQUES	
Динамика добычи боксита в комитате Фежер. — <i>Арпад Сентпринци</i>	
The State of Bauxite Mining in Fejér County. — <i>Arpad Szentprinci</i>	
Variations de l'extraction de la bauxite dans le Comitat de Fejér. — <i>Arpad Szentprinci</i>	371
Десятилетие сельскохозяйственного кооперативного движения. — <i>Эмил Ф. Араньи</i>	
The Tenth Anniversary of the Agricultural Consumers Co-operative Movement. — <i>Emil F. Arányi</i>	
Le mouvement coopératif des cultivateurs a dix ans. — <i>Emil F. Arányi</i>	373
Добыча нефти мира. — <i>Тамаш Карман</i>	
Mineral Oil Production of the World. — <i>Mrs. Tamás Kármán</i>	
La production mondiale du pétrole. — <i>Mme Tamás Kármán</i>	377
Данные об экономической жизни в Германской Демократической Республике	
Some Data on Life in the German Democratic Republic	
Documents de la vie de la République Démocratique Allemande	378
СТАТИСТИЧЕСКИЕ ИЗВЕСТИЯ — STATISTICAL NEWS — ACTUALITÉS STATISTIQUES	
ЛИТЕРАТУРА — LITERATURE — LIVRES ET REVUES	
ПЕРЕПЕЧАТКА РАЗРЕШАЕТСЯ ТОЛЬКО С УКАЗАНИЕМ ИСТОЧНИКА	
REPRODUCTION IN PART OR FULL PERMITTED, PLEASE ACKNOWLEDGE SOURCE	
LA REPRODUCTION DES ARTICLES N'EST AUTORISÉE QU'AVEC LA CITATION DE LA SOURCE	

РЕЗЮМЕ СТАТЕЙ

АЛАДАРНЕ МЭД:

XX СЪЕЗД КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ СОВЕТСКОГО СОЮЗА И НЕКОТОРЫЕ ЗАДАЧИ СТАТИСТИКОВ

В вводной части статьи освещаются достигнутые со времени Освобождения успехи, рассматриваются источники их, и устанавливается, что достигнутые успехи являются чрезвычайно значительными, но отстают от возможностей.

Статья в свете XX съезда рассматривает условия, необходимые для достижения еще больших успехов в ишем дальнейшем продвижении вперед. Указывается, что для этого необходимо вообще улучшить политическую и, в частности, статистическую работу.

Говоря о первоочередных задачах статистиков, отмечается, что съезд подчеркнул значение статистики, как области пригодной для объективного выявления действительности, что обязывает нас улучшить статистическую работу.

Работа Центрального Статистического Управления и до сих пор в общем и целом удовлетворяла требованиям непринужденного отражения действительности. Однако ЦСУ если и не представляло в целях приукрашения недействительных или же обманных сведений, все-таки под влиянием атмосферы культа личности случалось, что при изучении отдельных вопросов не представлялось сведений, необходимых для полного освещения данной области. Необходимо стремиться к исправлению подобного положения. Кроме того необходимо более последовательно вскрывать взаимосвязь и взаимодействие между отдельными вопросами. Так например изучение изменения дохода крестьянства необходимо делать с учетом системы заготовок и системы цен.

Другим указанием XX съезда является необходимость обеспечения более широкой гласности сведений. Развернувшись на основании этого широкая дискуссия может ускорить развитие, способствовать устранению недостатков и быстрому выявлению их. Необходимо достигнуть, чтобы не только ученые и специалисты, но и широкие массы населения получали на основании данных, по-прежнему оставшихся в тайне, сведения о развитии нашей страны. Плановые отчеты и до сих пор содержат слишком широкие трудящиеся массы в решении общих задач делает необходимым организовать более подробную информацию. Широкие трудящиеся массы являются зрелыми, взрослыми людьми, с которыми можно и необходимо советоваться. Более широкая гласность сведений требует более полной систематичности и стабильности сведений.

Развернувшись в связи с публичностью широкая экономическо-научная деятельность по-прежнему требует улучшения экономического уровня статистической работы.

ФЕРЕНЦ ДЕАК:

О ПОДГОТОВКЕ И ТЕХНИЧЕСКО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПЛАНИРОВАНИИ КАПИТАЛЬНЫХ СТРОИТЕЛЬСТВ

Автор ставит в своей статье двойную задачу. По его мнению, с одной стороны необходимо улучшить перспективное планирование, а с другой стороны следует создать систему технико-экономического планирования, обеспечивающую техническую обоснованность осуществления капитального строительства, и значительно более простую, нежели применяемая в настоящее время система.

В первой части статьи описано состояние перспективного планирования и связь между планированием и подготовкой капитальных строителств. В деле подготовки капитальных строителств автор уделяет большое значение утвержденным перспективным планам, так как отсутствие их вызывает неизбежность временных работ, увеличивает затраты по строительству и т. д.

Далше автор определяет содержание технико-экономического планирования и обобщает основные требования, стоящие перед застройщиками.

В третьей главе автор, рассматривая капитальные строителства выполненные за период с 1950 по 1955 г., указывает, что подготовка капитальных строителств не всегда удовлетворяла требованиям, указания по технико-экономическому планированию часто не выполнялись. Автор подробно разбирает недостатки, имеющие место при составлении технико-экономических планов сверхлимитных капитальных строителств и устанавливает, что нарушение плановой дисциплины не может быть отнесено односторонне на счет только конструкторских органов, но и на счет застройщиков.

В значительной части своей статьи автор делает несколько предложений для устранения возможности ошибок. По его мнению, самой важной задачей является упрощение применяемой в настоящее время системы проектирования, а также широкое применение типовых планов.

ЯНОШЕВ ФАРКАШ:

**ПРИСАДЕБНОЕ ХОЗЯЙСТВО
В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВАХ**

Присадебное хозяйство — указывает автор — является органической частью кооперативного хозяйства, которое, с одной стороны, облегчает переход единоличных крестьян на путь кооперативных семей и этим самым способствует превращению кооперативного хозяйства в хозяйство, основанное на крупном товарном производстве.

В начале развертывания кооперативного движения значительная часть семей еще не имела присадебной земли. За истекшие годы удельный вес семей, имеющих присадебное хозяйство повысился, достигнув в июне месяце 1955 года 98%. Средние площади присадебных участков приближались к верхнему пределу, определенному уставом, т. е. 1 кад. холду¹. В 1954 и 1955 годах ряд кооперативных семей имел присадебные участки в размере свыше 1 кад. холда. Это вообще несправедливо, так как слишком большая площадь присадебного хозяйства тормозит развитие общественного хозяйства.

Значительная часть присадебного участка состоит из пахотной площади, на которой выращивается, как правило, кукуруза и картофель, т. е. такие культуры, которые обеспечивают удовлетворение потребностей непосредственно членов кооперативов и присадебного скота.

Изменение площади и поголовья скота присадебных хозяйств

По состоянию на	Число семей имевших присадебный участок	В % ² всех семей	Средняя площадь присадебных участков (в кад. холдах)	Число семей имевших присадебный скот	В % ² всех семей
30 июня 1951 г.	89 443	83,1	0,62	74 890	69,6
30 июня 1952 г.	147 338	89,7	0,63	128 811	78,4
30 июня 1953 г.	212 383	94,0	0,65	189 654	84,0
30 июня 1954 г.	143 078	97,6	0,94	134 494	91,7
30 июня 1955 г.	140 719	97,7	0,95	134 290	93,2

В июне месяце свиной имел 90,6% всех семей, а крупного рогатого скота только 47,8%. За последние годы поголовье скота (присадебного) увеличивалось более быстрыми темпами, чем поголовье общественного хозяйства.

За период с 1951 по 1954 года — даже и по стране в целом — между общественным и присадебным хозяйством наблюдалась непропорциональность в снабженности скота кормом. В 1954 году в присадебных хозяйствах было значительно больше зернового корма, чем в общественных, в то время, как в присадебных хозяйствах числалось меньше скота, по сравнению с общественными хозяйствами.

За изучаемый период от 1951 до 1955 г. показатели плотности скота являются благоприятными.

Изменение плотности скота

По состоянию на	На живой вес одного животного в переводе на крупный рогатый скот в общ. хозяйств.	На живой вес одного животного в переводе на крупный рогатый скот в общ. и присадебных хозяйствах ³
30 июня 1951 г.	7,8	3,7
30 июня 1952 г.	6,0	4,3
30 июня 1953 г.	6,3	4,4
30 июня 1954 г.	5,8	4,1
30 июня 1955 г.	5,2	3,7

В определенной части производственных кооперативов, пахотная площадь которых составляет 35% общей пахотной площади всех производственных кооперативов в июне месяце 1955 года на приходилось меньше 3 кад. холдов.

Автор в заключительной части своей статьи указывает, что поголовье присадебного скота должно увеличиваться в зависимости от сил общественного хозяйства. Только таким образом может доход от присадебного хозяйства стать дополнительной частью дохода членов производственных кооперативов.

¹ 1 кад. холд = 0,5754 га.

² В переводе на общественную и присадебную пахотную площадь.

Д-р РОБЕРТ ХОРВАТ:

**БУРЖУАЗНЫЙ МЕТОД ИСЧИСЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ДОХОДА
В ВЕНГРИИ**

Автор в начале статьи указывает, что статистическая концепция исчисления национального дохода была выдвинута английскими политическими арифметиками и — в сочетании с физиократизмом — Лаврассе, а первые попытки решения экономической концепции были сделаны Адамом Смитом. Однако, вследствие нерасчетности экономической концепции выработка методов исчисления национального дохода вылилась на долю буржуазной статистики.

Новым методом выдвинутым на международных статистических конгрессах, кроме т. н. лич-областной венгерским экономистом Фридрихом Феллером. По мнению Феллера основная трудность исчисления национального дохода заключается в определении ресурсов, производимых и до учета так называемых услуг, связанных с производством. Третьим же источником он считал — исходя из товарной теории денег — международный платежный баланс.

Система подоходного налога Австро-Венгерской Монархии до некоторой степени применяла Феллера к применению реального метода. Однако Феллер без колебаний применял метод в качестве дополнения — и личный метод, поскольку производил статистический учет производства с помощью реального метода ему не представлялось возможным. Метод исчисления и страдал еще и ряд других более мелких недостатков, однако в свое время он получил большое международное одобрение и внимание.

Дальнейшим развитием венгерского буржуазного метода исчисления национального дохода и экономической основой его служит в сущности метод Феллера, однако этот метод под влиянием Колина Кларка выразившихся в преувеличенном внимании к услугам непромышленного характера, отделили от реальной основы и соответственно этому и в методе исчисления что он обратил внимание на некоторые сложные методологические вопросы исчисления национального дохода и способствовал решению ряда их.

В заключительной части своей статьи автор указывает, что буржуазным методом исчисления национального дохода удалось осуществить синтез экономической и статистической концепции только во время второй мировой войны, а в то время как в СССР это осуществилось уже с начала внедрения планового хозяйства. Этот метод применяется в Венгрии после Освобождения, с начала трехлетнего плана.

ИШТВАН ХЕТЕНИ:

**ЗАМЕЧАНИЕ К СТАТЬЕ Д-РА РОБЕРТА ХОРВАТА „БУРЖУАЗНЫЙ МЕТОД
ИСЧИСЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ДОХОДА В ВЕНГРИИ“**

Замечания касаются трех вопросов:

1. Автор согласен с определением, что в капиталистической Венгрии официальные органы и венгерские экономисты относились чрезвычайно равнодушно к вопросу исчисления национального дохода. Он отмечает, что этому равнодушию способствовало и то обстоятельство, что буржуазные экономисты статистика не делали выходящих выводов из результатов исчисления и не изучали методов увеличения и более правильного распределения национального дохода.

2. При оценке буржуазного метода исчисления национального дохода необходимо указать, что буржуазная экономическая статистика — несмотря на значительные попытки — не была в состоянии дать четкое определение понятия национального дохода.

3. Автор статьи — неправильно — в своей работе не затронул вопроса исчисления распределения венгерского национального дохода и распределения личных доходов. Однако, несмотря на то, что сумма национального дохода не совпадает с суммой личных доходов, на основании изучения последней можно выявить распределение национального дохода. Постановка вопроса распределения дохода при изложении концепции исчисления национального дохода становится необходимой и потому, с одной стороны противоречия концепции национального дохода становится необходимой и потому, национального дохода, а с другой стороны, в Венгрии многие занимались этим вопросом, как например, Матвеш Матвеш, Янош Хейи и т. д. Из исчислений последних ясно выливаются непропорциональность в распределении национального дохода Венгрии.

ЕНЕ МАНЦЕЛ, ЙОЖЕФ ВАГО:

ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ ВОПРОСЫ ОЦЕНКИ ПЛЕМЕННОЙ РАБОТЫ

Авторы, на основании данных трех государственных хозяйств, занимающихся оценкой скота, пригодного для дойки и отела (опороса) состава скота сельскохозяйственного предприятия, который полностью отражает изменений, происходящих в составе скота.

По мнению авторов, методы, установленные на основании изучения трех государственных хозяйств, пригодны для проведения оценки племенной работы сельскохозяйственных предприятий, а с некоторым упрощением, они могут быть использованы и для дальнейшего усовершенствования методов, применяемых по стране в целом.

SUMMARY OF ARTICLES

MRS. ALADÁR MÓD:

THE TWENTIETH CONGRESS OF THE COMMUNIST PARTY OF THE SOVIET UNION AND SOME TASKS OF STATISTICIANS

By way of introduction the article gives a survey of our achievements reached since the liberation and analyses the source of these successes. It affirms that though these results are particularly significant, yet they tell behind the actual opportunities.

The author then sets out to examine in the light of the Twentieth Congress the conditions likely to promote still more successful progress. She points out that such progress requires the improvement of political work in general and of professional work in particular.

Speaking about the particular tasks of the statisticians the article calls to mind the emphasis laid by the Twentieth Congress on the importance of statistics as a most suitable means of revealing objective reality. This implicitly obliges us to improve statistical work.

The Central Office of Statistics has, up to now, generally fulfilled the requirement of showing reality without any adornments. False or misleading data embellishing the true facts have not been issued. Still, in the atmosphere which was permeated by what we now call "the cult of the individual", it occurred that certain data necessary to give a complete view of a particular sphere did not figure in the reports published within the reports of plan fulfilment but they were rather comprehensive and did not embrace every field. The active participation of the working people in the solution of common problems grown-up people and their participation in discussions is not only possible but necessary. A wider publicity of data requires a more thorough systematization and firmer stability of data.

This wide publicity of facts will certainly result in more intensive research work in economics which also obliges us to improve the standard of statistical work in its economic aspects.

FERENC DEÁK:

THE PREPARATION AND ECONOMIC-TECHNICAL PLANNING OF INVESTMENTS

The author calls attention to a twofold task. On the one hand, he points out that it is necessary to improve long term planning while, on the other hand, economic-technical planning must be simplified, and plans should be prepared in due time so that their execution should be technically well-based.

In the first part of the study, we are informed of the actual situation of long term planning and schemes are drawn up, great importance is attached to long term plans already approved, as in default of such we cannot avoid provisional measures, which involve an increase of costs, etc.

The study further gives a summary and a definition of the range of economic-technical planning and shows the most important requirements to be met by investors.

In the third chapter we have an analysis of the investments made in 1950-1955 and it is pointed out that the investments were not always properly prepared, and that the prescriptions concerning economic-technical planning were often ignored. The author carefully examines the shortcomings of economic-technical planning of investments surpassing value limits and declares that the transgression of plan discipline is not only due to the fault of planners but that the investors themselves are also responsible for negligence.

In conclusion the author offers some suggestions to eliminate further possibilities of error. The most important task ahead - he states - is to simplify the present system of economic-technical planning and to secure a greater application of standardized plans.

MRS. JÁNOS FARKAS:

HOUSEHOLD PLOTS ON CO-OPERATIVE FARMS

The author points out that household farming constitutes an important part of the co-operative farming system. In the first place, it makes it easier for the individual farmer to switch over to co-operative production, and besides it provides for an important part of household requirements of families organised into co-operatives, thus enabling the co-operative farms to become large scale producers of agricultural goods.

When the co-operative movement was launched a great part of the families which came into it had no household plots. The number of families possessing household plots has increased in the course of recent years. In June 1955 it reached 98%. The average area of household plots approached the upper limit stipulated in the articles of association, that is one cadastral hold¹. In the year 1954-55 the household plots of many families exceeded one cadastral hold. Generally this is not desirable, as oversized household plots hamper the development of co-operative production.

The greatest part of the household plots is taken up by ploughland, where usually corn, potatoes, etc. are grown, plants destined to meet the immediate needs of the members and their livestock.

Trend in the Area of Household Plots and Number of Livestock

Date	Families possessing household plots		Average area of household plots (cad. hold)	Families possessing livestock	
	number	% of all families		number	% of all families
30th June 1951	89,443	83.1	0.62	74,890	69.6
30th June 1952	147,388	89.7	0.63	128,811	78.1
30th June 1953	212,383	94.0	0.63	189,654	84.0
30th June 1954	143,078	97.6	0.94	134,494	91.7
30th June 1955	140,719	97.7	0.95	134,290	93.2

In June 1955 90.6% of the families had pigs, while only 47.8% possessed cattle. During recent years privately owned livestock increased at a quicker rate than livestock belonging to the co-operative farms.

Between the years 1951-54 a disproportion, on a national scale, appeared in the fodder supplies of co-operative and household livestock respectively. In 1954 the household plots had considerably more grain fodder - together with the grain allotted to them through division - than the co-operative farms, in spite of the household plots possessing a smaller number of livestock.

Trend in Density of Stocks

Date	Ploughland in cad. holds falling to one standard animal	
	in co-operative farms	in co-operative and household farms ²
30th June 1951	7.8	5.7
30th June 1952	6.0	4.3
30th June 1953	6.3	4.4
30th June 1954	5.8	4.1
30th June 1955	5.2	3.7

In the course of the period under investigation, that is between 1951 and 1955, the trend in the density of stocks was favourable.

In a part of the co-operative farms, the ploughland area of which covers 35% of the total ploughland under co-operative cultivation, the ploughland falling to one co-operative and household standard animal remained under 3 cadastral holds.

The author concludes by stressing the necessity of increasing household livestock in proportion to the strength of the co-operative farms. This is the only way to ensure that the income from household plots adequately complements the income of co-operative members.

DR RÓBERT HORVÁTH:

BOURGEOIS COMPUTATION OF NATIONAL INCOME IN HUNGARY

The author points out that the statistical method of computing national income was initiated by English arithmeticians and following the teachings of physiocrats, by Lawistier, while the first attempt to work out its economic conception was made by Adam Smith. As the economic conception had not been worked out the duty to elaborate the computation of national income was incumbent on bourgeois statisticians.

International statistical conferences set out from a method of computation called subjective. It was the Hungarian Frigyes Fellner who initiated a new method, the so-called objective method. According to this theory, the most important thing for the computation of national income is to fix the sources from

¹ 1 cadastral hold = 1.42 acre.

² Computed on the basis of household and co-operative ploughland.

which it is derived. Consequently, material production and the so-called services in connection with production were — by means of statistics — taken into consideration first of all, while a third source — according to the commodity theory of money — was found in the international balance of payments.

Felner was induced, to a certain extent, to use the objective method by the returns-tax system of the Austro-Hungarian Monarchy. However he did not hesitate to make use of the subjective method as well, as he was not able to reckon statistically with production by means of the objective method only. The Felner-computation was not consistent enough in following out the implications of the correct economic conception as regards services, besides having other faults, still, in its time, it was internationally acknowledged and appreciated.

A further step in the bourgeois method of national income computation in Hungary was made in 1936 by the computation system of *Matolasy* and *Varga*. Strictly speaking, it is the Felner-method which may be considered as a starting point and economic basis of this computation, still, that method, under the influence of *Colin Clark* was removed from the correct economic basis due to the increased part attributed to non-productive services, thus the preponderance of the objective method was accordingly reduced. It is to the credit of the *Matolasy-Varga* method that it drew attention to a number of complicated problems in national income computations and that it managed to solve many of them.

The author concludes that it was only during World War II that a synthesis of economic and statistical conceptions could be brought about by the bourgeois computation of national income, while in the Soviet Union such a synthesis had been established ever since the starting of planned economy. It is this last method which was applied in Hungary after the liberation, from the outset of the Three Year Plan.

ISTVÁN HETÉNYI:

REMARKS ABOUT THE ARTICLE OF DR RÓBERT HORVÁTH
"BOURGEOIS COMPUTATION OF NATIONAL INCOME IN HUNGARY"

The author of the Remarks deals with three questions:

1. He is agreed with the author of the above study that in capitalist Hungary the computation of national income was treated with the utmost indifference both by official authorities and by Hungarian economists. In addition to that indifference, the bourgeois statisticians of economies did not take the trouble to draw adequate conclusions from the computations, nor did they examine the ways by which national income could have been increased and a more correct distribution secured.

2. When criticising the bourgeois computation of national income, we have to point out that the bourgeois statistics of economies — despite significant attempts — were not able to give an unambiguous definition of national income.

3. It is remarked further that the author of the above study was wrong in omitting to mention the computations concerning the distribution of the Hungarian national income, and that of individual incomes. Though national income is not equal in its sum to the sum of individual incomes, still, an investigation into the latter could give a clue to the distribution of national income. When discussing national income computations, it is indispensable to deal with the question of income distribution as well, the more so as the distribution of national income can most clearly prove the contradictions of capitalism and also because this problem was analysed by a number of Hungarian experts such as *Mátyás Matolasy*, *János Hein*, etc. Their computations are well suited to illustrate the disproportions in national income distribution in capitalist Hungary.

JENŐ MANCZEL -- JÓZSEF VÁGÓ:

PROBLEMS IN THE EVALUATION OF STOCK-BREEDING ON FARMS

On the basis of the data of three State Farms, the authors tackle the evaluation problems of cattle and pig-breeding. In this article they have set themselves the task of elaborating a method with the help of which the number of breeding stock, that is the calving capacity of the stocks in the possession of the farm can be ascertained, so as to give a true picture of changes in livestock population as well.

In the opinion of the authors, methods elaborated on the basis of the data of the three State Farms, are suitable for the evaluation of stock raising in agricultural enterprises, and can be applied — with certain simplifications — for the further improvement of national methods.

Адрес редакции и издательства: Будапешт II, Келеви Кароль уа. 5.
Editorial and publishing offices: Keleni Károly u. 5, Budapest II.
Redaction et administration: Budapest II., Keleni Károly u. 5.

Felolós szerkesztő: Rédel Jenő

Felolós kiadó a Statisztikai Nyomtatvány- és Folyóiratkiadó Vállalat igazgatja.

56/860. — Egyetemi Nyomda, Budaest. — Felolós vezető: Janka Gyula igazgató.

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL JELENTÉSE AZ 1956. ÉVI NÉPGAZDASÁGI TERV ELSŐ NEGYEDÉVÉNEK TELJESÍTÉSÉRŐL

A népgazdaság fejlődését 1956 első negyedévében a következő adatok jellemzik.

IPAR — ÉPÍTŐIPAR

Bár egyes iparágakban a hosszantartó hideg időjárás és részben az árvíz számottevő termelőkiesést okozott 1956 első negyedévében az ipari termelés általában kedvezően alakult. A szocialista ipar negyedéves teljes termelési tervét 107,7 százalékra teljesítette. Ezen belül az egyes minisztériumok, a helyi ipar vállalatok és a kisipari szövetkezetek teljes termelési tervüket a következőképpen teljesítették:

	Tervteljesítés százaléka
Kohó- és Gépipari Minisztérium	102,9
Szénbányászati Minisztérium	102,6
Vegyipari és Energiaügyi Minisztérium	97,9
Könyvüipari Minisztérium	97,0
Élelmiszeripari Minisztérium	106,0
Építészeti Minisztérium iparvállalatai	96,4
Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium iparvállalatai	101,3
Országos Erdészeti Főigazgatóság iparvállalatai	96,1
Helyiipari vállalatok	107,1
Kisipari szövetkezetek	99,0

A szocialista ipar termelése 5,1 százalékkal haladta meg az 1955 első negyedévi termelést. A minisztériumi ipar 5,3 százalékkal, a helyi ipar 12,3 százalékkal termelt többet, mint a múlt év első negyedévében. A kisipari szövetkezetek termelése 5,6 százalékkal emaradt az 1955 első negyedévi színvonalról.

Az első negyedévben az ipar terven felül többek között jelentős mennyiségű gőzmozdonyt, vasúti személykocsit, fűrógépet, háztartási varrógépet, len-kenderszövetet, szintetikus fonalból készült harisnyát, gyermekcipőt, egyes készruha-féléket, zsírt, napraforgó- és étolajat, gyümölcskonzervet, szalonnaféléket, sört állított elő.

Tűlteljesítették a szén- és villamosenergia-termelés tervét is, februárban azonban a nagy hideg következtében, illetve kellő széntartalmú hiányában az igényeket nem teljes mértékben tudták kielégíteni, s egyes ipari üzemeknél áramkorlátozást kellett alkalmazni.

Bár a legtöbb iparcikk termelési tervét teljesítették, illetve túlteljesítették, egyes minisztériumok iparvállalatai számos cikkből a tervezettnél kevesebbet termeltek. Így például nem teljesítették az autóbusz, a tehergépkocsi, a csúszeszterga, a kerékpár, a motorkerékpár, a bauxit és timföld, a kőolaj, a műtrágya, a penicillin és a superseptyl, a pamut-, gyapjú- és selyemszövet, a férfi- és női cipő és a szulfitcellulóz, az égetett téglá, a cement és az égetett mész első negyedévi termelési tervét.

Nem teljesítette az ipar egyes termékek, mint például a 275 lóerős lokomobil, a rádióvevő-készülék, a kerékpár exporttervét.

1956 első negyedében több fontos új gyártmány prototípusa készült el, többek között a FOF-32 típusú oszlopos fűrőgépe, a 4,2 tonnás hegyi tehergépkocsi, a Csepel 66 és 166 típusú újfajta háztartási varrógépe. Elkészítették az 501 típusú televíziós vevőkészülék nullsorozatát. Megkezdték az MVE-340 simítószterga, a Pannónia TL módosított kivitelű 250 köbcentiméteres motorkerékpár, továbbá a 120 KW-os rövidhullámú újrendszertű műsorszóró adóberendezés üzemszerű gyártását.

A mozdonygyártásnál üzemszerűen alkalmazták az automata hegesztést, a rádiószekrény-gyártásnál újfajta ragasztási eljárással az eddigi 16 napos átfutási időt 3 napra rövidítették. A textiltermékek minőségének és tartósságának javítása érdekében megindult a szintetikus anyagoknak az eddiginél nagyobb mérvű felhasználása, megkezdtek a gyűrődésmentes műszál- és műselyemszövetek gyártását, üzemszerűen megindult a mikroporózus — a bőrnél tartósabb — gumitalp előállítás.

Egyes fontos intézkedéseket azonban az ipar nem teljes mértékben és nem az előírt határidőre hajtott végre és egyes üzemekben szervezatlenség mutatkozott. Például nem készültek el az új típusú rádióműsor-vevőkészülékek gyártásához szükséges szerszámok.

Egyes anyagok hiánya és kooperációs késedelmek gyakran okoztak zökkenőt az első negyedév folyamán. A termelés sem volt egyenletes.

Számos cikk minősége nem volt megfelelő. A pamut- és gyapjúsövet, a női kabát és férfiing minősége némileg javult.

A szocialista ipar az *egy munkásra jutó teljes termelés* (a termelékenységet) tervét 1,2 százalékkal túlteljesítette. A termelékenységet 3,8 százalékkal haladta meg az 1955 első negyedévi szintet.

A termelés önköltsége 1956 első negyedében nem alakult kielégítően.

Az *építőipar* — előzetes számítások szerint — 1956 első negyedében termelési tervét — részben a hideg időjárás és az árvízvédelmi munkák miatt — csak 91,8 százalékra teljesítette. Az egyes minisztériumokhoz tartozó építőipari vállalatok első negyedévi tervteljesítése az Építésügyi Minisztériumnál 89,1 százalék, Közlekedés- és Postaügyi Minisztériumnál 92,1 százalék, Város- és Közösségáldkódási Minisztériumnál 97,2 százalék volt. Az építőipari szövetkezetek 88,7 százalékra teljesítették első negyedévi termelési tervüket.

Az állami építőipari vállalatok 1956 első negyedében számos ipari, köz- és lakóépületet, valamint egyéb épületeket és építményeket adtak át a megrendelőknek. Az építkezések befejezésére — a szerződésben — kijelölt határidőket azonban sok esetben nem tartották be.

СТАТИСТИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ

ЖУРНАЛ ВЕНГЕРСКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ

XXXIV-Й ГОД ИЗДАНИЯ, № 5.

МАЙ 1956 ГОДА

СОДЕРЖАНИЕ И РЕЗЮМЕ СТАТЕЙ

STATISTICAL REVIEW

PERIODICAL OF THE HUNGARIAN CENTRAL STATISTICAL OFFICE

34th YEAR № 5.

MAY 1956

CONTENTS AND SUMMARY OF ARTICLES

REVUE STATISTIQUE

PÉRIODIQUE DE L'OFFICE CENTRAL HONGROIS DE STATISTIQUE

XXXIVe ANNÉE, № 5.

MAY 1956

SOMMAIRE

СОДЕРЖАНИЕ — CONTENTS — SOMMAIRE

	Стр. — Pages
Отчет Венгерского Центрального Статистического Управления о выполнении народнохозяйственного плана за I квартал 1956 г. Report of the Hungarian Central Statistical Office on the Fulfillment of the National Economic Plan for the First Quarter of 1956 Communiqué de l'Office Central Hongrois de Statistique sur l'exécution du Plan d'économie nationale prévu pour le premier trimestre de 1956	385
Замечания к обзору экономического положения Европы в 1955 году, проведенному Секретариатом Европейской Экономической Комиссии. — Юлия Зала Remarks on the Economic Survey of Europe in 1955 Published by the Secretariat of the Economic Commission for Europe. — Mrs. Julia Zala	389
Remarques sur l'Étude sur la Situation Économique de l'Europe en 1955 publiée par le Secrétariat de la Commission Économique pour l'Europe. — Julia Zala	395
Работа венгерской кредитной системы с точки зрения ее экономичности. — Дьердь Ланг The Functioning of the Hungarian Credit System with Regard to Rentability. — György Lang Le fonctionnement du système hongrois de crédit au point de vue de la rentabilité. — György Lang	410
Территориальное распределение и измерение покупательного фонда населения. — Имре Ференц Зала The Territorial Distribution of the Population's Purchasing Fund and its Measurement. — Imre Ferenc and Ferenc Zala La répartition territoriale du fonds d'achat des habitants et la mesure de celle-ci. — Imre Ferenc et Ferenc Zala	410
Некоторые новые методы стандартизации. — Габор Парницки Some New Methods of Standardization. — Gábor Párnitsky Quelques méthodes nouvelles de la standardisation. — Gábor Párnitsky	433
ОБЗОР — REVIEW — REVUE	
Отрывок из журнала „Статистическое Обозрение“ 1926 года From the "Statistical Review" of 30 Years Ago Documents tirés de la „Revue Statistique“ d'il y a 30 ans	450
Внутренняя миграция населения в Венгрии. — Др. Дьердь Асиди Inland Migration of Population in Hungary. — Dr. György Ácsidi La migration intérieure de la population en Hongrie. — Dr. György Ácsidi	451
Продовольственная зона г. Будапешта. — Пал Мезарос The Supply Belt of Budapest. — Pál Mészáros La zone d'approvisionnement de Budapest. — Pál Mészáros	462
СТАТИСТИЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИЯ — STATISTICAL BULLETIN — INFORMATION STATISTIQUES	
Важнейшие задачи первого года второго венгерского пятилетнего плана развития народного хозяйства. — Бела Бокор Main Tasks of the First Year of the Second Five Year Plan of the Hungarian National Economy. — Béla Bokor Les principales tâches de la première année du deuxième Plan quinquennal hongrois d'économie nationale. — Béla Bokor	469
О распространении книг. — Эндре Сабó On Book-Distribution. — Endre Szabó La diffusion de livres. — Endre Szabó	472
Развитие производства электрической энергии в Чехословакии, Польше и Венгрии. — Густаво Эндрей The Trend of Electric Power Production in Czechoslovakia, Poland and Hungary. — Gusztáv Endréi L'évolution de la production d'électricité en Tchécoslovaquie, en Pologne et en Hongrie. — Gusztáv Endréi	475
СТАТИСТИЧЕСКИЕ ИЗВЕСТИЯ — STATISTICAL NEWS — ACTUALITÉS STATISTIQUES	
ЛИТЕРАТУРА — LITERATURE — LIVRES ET REVUES	

ПЕРЕПЕЧАТКА РАЗРЕШАЕТСЯ ТОЛЬКО С УКАЗАНИЕМ ИСТОЧНИКА
REPRODUCTION IN PART OR FULL PERMITTED. PLEASE ACKNOWLEDGE SOURCE
LA REPRODUCTION DES ARTICLES N'EST AUTORISÉE QU'AVEC LA CITATION DE LA SOURCE

РЕЗЮМЕ СТАТЕЙ

ОТЧЕТ ВЕНГЕРСКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ
О ВЫПОЛНЕНИИ НАРОДНОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПЛАНА ЗА I КВАРТАЛ 1956
ГОДА

В первом квартале 1956 года по промышленному производству были достигнуты вообще хорошие результаты, несмотря на вызванные продолжительными холодами и отчасти наводнением значительные перебои в производстве.

Производство социалистической промышленности было на 5,1% выше, чем в первом квартале 1955 года и на 1,7% выше предусмотренного по плану. По многим промышленным изделиям было произведено большое количество сверх плана, однако промышленные предприятия отдельных министерств не выполнили своего плана по ряду изделий.

План производительности социалистической промышленности был перевыполнен на 1,2%, а производительность превысила уровень первого квартала 1955 года на 3,8%. Однако по себестоимости производства достигнутые результаты оказались неудовлетворительными.

Строительная промышленность, вследствие холодной погоды и большого объема защитных работ в связи с наводнением выполняла свой план только на 91,8%.

По сельскому хозяйству неблагоприятная погода и наводнение задерживали проведение растениеводческих работ. По данным переписи скота, проведенной по состоянию на 1 марта 1956 года, поголовье скота страны по всем видам скота превысило поголовье по состоянию на 1 марта 1955 г.

Крестьяне выполнили план первого квартала по сдаче убойного скота и животноводческой продукции.

Количество сельскохозяйственных машин выросло, к концу квартала тракторов было на 5000 больше, чем весной прошлого года.

В первом квартале 1956 года было организовано 154 нового сельскохозяйственного производственного кооператива и 36 производственно-кооперативных групп. В производственных кооперативах агитовано 35 000 семей с количеством земельной площади в 140 000 квт. холмов.

Разночная торговля перевыполнила план товароборота за первый квартал 1956 года на 3,8% и продала на 8,3% товаров больше, чем за этот период прошлого года.

Численность населения Венгрии в первом квартале 1956 года выросла на 20 000 человек и к концу квартала превысила 9 800 000 человек.

Расширилась сеть общественного питания на производствах и других социальных учреждениях. Количество изданных книг достигло 700 тысяч в 6,7 миллионов экземпляров.

В первом квартале кинотеатры посетили 32 миллиона зрителей, количество радиослушателей достигло полутора миллионов.

За успешную работу в областях производства, науки, искусства и литературы 71 человек был награжден премией Кошута.

ЮЛИЯ ЗАЛА:

ЗАМЕЧАНИЯ К ОБЗОРУ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОЛОЖЕНИЯ ЕВРОПЫ
В 1955 ГОДУ ПРОВЕДЕННОМУ СЕКРЕТАРИАТОМ ЕВРОПЕЙСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОМИССИИ

Одним из пунктов повестки дня пленарного заседания Европейской Экономической Комиссии 1956 года, было обсуждение экономического положения Европы в 1955 году на основании исследования составленного Секретариатом Комиссии. В прениях выступила и венгерская делегация.

Авторы обзора проведенного весьма тщательно, некоторые вопросы рассмотрели односторонне. Они недостаточно охарактеризовали вопрос о долларовой дефиците в западноевропейских странах и возможности решения этого вопроса. Не правильно обосновали авторы преимущественное развитие производства средств производства в государствах, строящих социализм.

Главной темой обзора был вопрос капиталоделений. Авторы собрали множество ценного материала, но не стремились к основательному изучению капиталоделений, а удовлетворились статистическим описанием применяющихся в странах народной демократии способов капиталоделения. Авторы обзора оставили вне внимания то, что вокруг правильности или неправильности отдельных методов в экономической литературе Советского Союза и стран народной демократии ведутся оживленные споры, и привели применяемые способы как единственно характерные, готовые, оформленные способы для социалистического хозяйства. Перечисляя недостатки, авторы обзора забыли о сути, о том, что в странах народной демократии, например в Венгрии за сравнительно короткий срок была выполнена огромная программа капиталоделений, выстроили разрушенные войной города, восстановили промышленность, мосты, железнодорожный транспорт и т. д. За период первого пятилетнего плана основные средства народного хозяйства выросли на одну треть. Были выстроены новые промышленные поселки, целые города, созданы новые промышленные отрасли, сланы в эксплуатацию много тысяч крупных сельскохозяйственных машин, выстроено множество больниц, школ, спортивных площадок.

* 1 квд. холма = 0,5754 га.

ДЬЕРДЬ ЛАНГ:

РАБОТА ВЕНГЕРСКОЙ КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЫ
С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ЕЕ ЭКОНОМИЧНОСТИ

В Венгрии размер запасов, необходимых для деятельности государственных предприятий определяется нормами. Для покупки определенных норми размеров запасов предприятиям выделяются средства в форме так называемого «оборотного фонда», беспроцентно и относительно постоянного характера. В том случае, если запасы временно превышают норму, предприятие вынуждено сделать заявку на получение краткосрочного кредита от Национального Банка, за который уже предприятие платит проценты. Однако, ввиду того, что, с одной стороны, процентная ставка бывает чрезвычайно низкой и этим самым оказывает минимальное влияние на прибыль, а, с другой стороны, при оценке работы предприятий — по мнению автора неправильно — размер прибыли не является показателем первичного значения, для предприятия по существу является безразличен, размер запасов, при которых оно ведет производство. Предприятиями часто необоснованно накапливаются запасы, что означает задержание части произведенного национального дохода в форме неиспользуемых резервов, хотя и эту часть можно было бы использовать для повышения жизненного уровня, или же для осуществления капитальных вложений. Ввиду этого в этом отношении, и финансирование и в том числе натеющая система кредитования. В венгерской кредитной системе со времени освобождения произошло большое развитие, однако она еще не является достаточно действенным средством повышения экономичности.

В статье подробно излагаются некоторые вопросы финансирования внутренней и внешней торговли. Отмечается, что в 1952—1954 г. г. промышленные запасы повышались более быстрыми темпами по сравнению с промышленным производством. В связи с этим автор критикует некоторые методы, применяемые при нормализации запасов, при снабжении оборотным фондом и кредитами. Автор не соглашается с тем, что предупреждение возникновения необоснованных запасов в настоящее время возложено чрезмерно односторонне на контрольную систему Национального Банка тогда, как количество запасов необходимо для производства известным самым точным образом только предприятию. Венгерский Национальный Банк — хотя в силу широкого круга своих полномочий и вмешивается в экономическую работу предприятия не всегда в состоянии точно определить обоснованность заявленных кредитов и этим самым препятствовать образованию излишних, задержанных запасов. Автор приходит к выводу, как в отношении промышленности, так и в отношении предприятий в то, чтобы их запасы, необходимые для производства, не превышали оптимальных размеров.

ИМРЕ ФЕНЕ, ФЕРЕНЦ ЗАЛА:

ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ И ИЗМЕРЕНИЕ
ПОКУПАТЕЛЬНОГО ФОНДА НАСЕЛЕНИЯ

Изменение покупательного фонда населения оказывает значительное влияние на размер и структуру товарооборота, увеличение его стимулирует развитие промышленного и сельскохозяйственного производства. Показатели покупательной силы пригодны для изучения важных экономических взаимосвязей. В настоящее время такие исследования проводятся только в некоторых государственных органах. По мнению авторов настало время широкого распространения этого из учета.

Не представляется возможности для составления баланса денежного дохода и расхода населения отдельных территориальных единиц (напр. комитатов), так как поток покупательной силы ходимо применять также приблизительные методы, которые пригодны для лагушского выявления тенденций изменения покупательной силы.

Размер и структура покупательного фонда определяются в основном денежными доходами. В 1955 году в промышленных комитатах денежный доход на душу населения был на 25—30% выше, чем в сельскохозяйственных комитатах. Однако при хороших урожаях эта разница сокращается. Большое влияние на пропорциональность оказывает и прогресс социалистической индустриализации в сельскохозяйственных территориях.

Территориальная группировка дает некоторое представление и о распределении денежных доходов населения по отдельным слоям его. Так например, в 1955 году заработная плата в промышленных комитатах составляла 70%, а в сельскохозяйственных комитатах 45—50% общей суммы денежных доходов.

Из отдельных групп денежных расходов населения самое большое влияние на покупку товаров оказывают услуги и расходы финансового характера. С развитием социалистической экономики на покупку товаров повышается, что при данных денежных доходах сокращает долю, падающую на покупку товаров. В действительности же и денежные доходы повышаются, таким образом покупка товаров также не сокращается. В то же время расходы финансового характера постоянно показывают сокращающуюся тенденцию.

Изучение динамики денежного дохода населения в территориальной группировке и сопоставление ее с динамикой покупки товаров представляет возможность изучать изменение наличных денежных запасов населения по отдельным территориям.

Особенно большое влияние оказывает на изменение покупательной силы по отдельным территориям поток покупательной силы и так называемое присоединяющее действие. Чрезвычайно интересны те исследования, которые отражают это действие с помощью показателя покупки товаров на душу населения.

Авторы в дальнейшем излагают опыт, полученные при проведении такого изучения в одном из сельскохозяйственных комитатов.

4

ГАБОР ПАРНИ ЦКН:

НЕКОТОРЫЕ НОВЫЕ МЕТОДЫ СТАНДАРТИЗАЦИИ

Автор в своей статье излагает новые методы и развитие стандартизации, как одного из основных средств статистического анализа.

Применение стандартизации связано с венгерским статистиком *Йозефом Керешем*, который свой метод опубликовал на заседании Международного Статистического Института, состоявшемся в г. Вена в 1901 году. С целью возможности сопоставления показателей смертности в отдельных странах (или городах) — независимо от возрастной структуры населения — Кереш исчислял показатели смертности отдельных стран, исходя из фиксированного (стандартного) возрастного распределения.

Со времени деятельности Кереша стандартизация стала широко применяться, главным образом в демографии, а также и в других отраслях статистики. Автор кратко излагает сущность стандартизации и далее переходит к изложению новейшего статистика *Е. М. Кизава*.

Автор подробно рассматривает метод американского статистика *Е. М. Кизава*. Кизава применяет за основу разницу двух неочищенных (не стандартизированных) средних и путем суммирования эту разницу разбивает на факторы. Один из факторов показывает непосредственное влияние признака, в котором эти две совокупности различаются, а другой фактор измеряет косвенное влияние, которое по праву устраняется при помощи стандартизации. Разбивка по компонентам является односторонней, следовательно, ее решение по стандартному взвешиванию будет равно:

$$\bar{x}' - \bar{x}'' = \sum_{i=1}^n \frac{n_i}{n} \frac{m_i}{m} (x'_i - x''_i) + \sum_{i=1}^n \frac{x'_i + x''_i}{2} \left(\frac{n_i}{n} - \frac{m_i}{m} \right)$$

где: \bar{x}' и \bar{x}'' — две неочищенные средние;
 x'_i и x''_i — величина изучаемого признака в отношении соответствующих групп первой или же второй совокупности;
 n_i и m_i — служат в качестве весов, дальше

$$\sum_{i=1}^n n_i = n \quad \text{и} \quad \sum_{i=1}^n m_i = m$$

Автор в дальнейшей части статьи излагает многогранный метод стандартизации, т. е. изучающий влияние нескольких коррелирующих признаков и в заключение записывает формулы и возможность практического применения этих новых методов стандартизации.

Д-р ДЬЕРДЬ АЧАДИ:

ВНУТРЕННЯЯ МИГРАЦИЯ НАСЕЛЕНИЯ В ВЕНГРИИ

Изменения в территориальном размещении населения, происходящие в связи с выполнением пятилетних планов, вызвали необходимость организации статистического наблюдения за внутренней миграцией. В статье публикуются предварительные данные по статистике внутренней миграции за период со второго полугодия 1955 года, которые можно считать полными.

Число мигрирующих в пределах страны за период с июня до ноября 1955 года составляло около 390 000, а за год — свыше 600 000. Из общего числа мигрирующих около половины составляли постоянные поселенцы, а другую половину временные мигранты.

По направлению миграция наряду с потоком из деревни в город большое значение имеет и передвижение населения между городами, промышленными и горнопромышленными центрами, населенными пунктами с числом жителей до 10 000 составляла 1/3 часть общего числа мигрирующих городов.

Значительное число мигрирующих меняет свое местожительство по причине трудоустройства. Наряду с поступающими на работу в постоянном миграционном потоке значительное число составляют ислыщащие, а во временном миграционном потоке — лица, перемещающиеся с целью отдыха, составляли 51,5%, а из общего числа прибывших в задунайский край и в город Будапешт их число составляло 37—40%. Наибольшая перемещалась в первую очередь из затских комитатов (из комитатов, расположенных за рекой Тисса) и из комитатов Большой венгерской низменности.

Из общего числа мигрантов — наибольших 70% составляют рабочие, в том числе 20% строительных рабочие. Среди постоянных поселенцев число мужчин и женщин делится поровну, из общего числа временных мигрантов 80% составляют мужчины, 85% общего числа мигрантов состоит из лиц трудоспособного возраста, а именно: 60,1% постоянно мигрирующих принадлежит к возрасту от 15 до 39 лет, а из общего числа временно мигрирующих 60,5% принадлежит к возрасту от 40 до 60 лет.

Влияние, оказываемое внутренней миграцией на численность и структуру населения становится тем более значительным, чем меньшая территориальная единица подвергается наблюдению. Миграция между отдельными районами страны почти совсем нивелирует друг друга, однако миграция размер естественного прироста. За период с 1948 года по 1955 год, когда повышался естественный прирост превысил 80 000, за счет миграционных движений, численность населения г. Будапешта увеличилась приблизительно на 280 000. Миграционный избыток г. Будапешта составил в 1955 году свыше 600.

5

SUMMARY OF ARTICLES

REPORT OF THE HUNGARIAN CENTRAL STATISTICAL OFFICE
ON THE FULFILMENT OF THE NATIONAL ECONOMIC PLAN
FOR THE FIRST QUARTER OF 1956

In the first quarter of 1956 industrial output was generally satisfactory in spite of considerable losses in some industries due to prolonged cold and partly to floods.

The output of socialist industry was 5.1% more than in the corresponding quarter of 1955 and exceeded the planned volume by 1.7%. Considerable quantities of a number of articles were produced above target though industries under the control of some ministries produced less than planned.

The productivity plan of socialist industry was exceeded by 1.2%, productivity was 3.8% higher than in the first quarter of 1955. The trend of prime-cost, however, did not come up to expectations. Owing to bad weather and flood prevention works the building industry only fulfilled its plan by 91.8%.

In agriculture crop growing was impeded by bad weather and flood. Livestock numbers, according to the livestock census of March 1, 1956 were higher than on March 1, 1955 for every kind of animal.

The delivery plan in cattle for slaughter and animal products for the first quarter was fulfilled by the peasantry.

There was a further increase in agricultural machinery. There were 5,000 tractors more by the end of the quarter than in the previous spring.

In the first quarter of 1956 the number of co-operative farms and co-operative groups increased by 154 and 36 respectively. The number of families joining the co-operatives was 35,000 with a contribution of 140,000 cadastral holds*.

Retail trade overfulfilled its turnover plan for the first quarter of 1956 by 3.8% and sold 8.3% more commodities than in the corresponding period of last year.

In the first quarter of 1956 the population of Hungary increased by 20,000 and numbered more than 9,880,000 persons by the end of the quarter.

There was a further increase in the number of factories, enterprises and other welfare and social institutions.

700 books were published, the number of copies was 6.7 million.

The number of cinema goers was 32 million, that of radio subscribers reached 1.5 million.

71 persons were awarded the Kossuth Prize for their activity in production, in scientific life, or in the field of art and literature.

MRS. JULIA ZALA:

REMARKS ON THE ECONOMIC SURVEY OF EUROPE IN 1955 PUBLISHED
BY THE SECRETARIAT OF THE ECONOMIC COMMISSION
FOR EUROPE

One item on the agenda of this year's plenary session of the Economic Commission for Europe was devoted to a discussion on the European economic situation, as shown in the Survey prepared by the Secretariat. The Hungarian delegation participated in the discussion.

The authors of the Survey, though they have done very careful work, could not avoid being somewhat one-sided in raising certain problems. The question of the dollar deficit of West European countries and the possibilities of its solution were not adequately analysed, nor were the reasons for the priority of capital goods production in the countries building socialism correctly stated by the authors.

The chief subject of the Survey was constituted by an investigation of investments. Impressive, valuable material had been gathered, but the authors did not endeavour to make a thorough analysis of investments but contented themselves with giving a static description of the investment methods used in some of the People's Democracies. The fact that the correctness or incorrectness of certain current methods are being keenly discussed by the economic experts of the Soviet Union and of the People's Democracies, was left out of consideration by the authors who represented the methods actually applied as stable, definite forms, specially characteristic of a socialist economy. The enumeration of shortcomings made the authors forget about the essential thing: that in the People's Democracies, in Hungary for one, a tremendous programme of investment has been achieved during a relatively very brief period. Cities, industries and bridges which had been destroyed during the war were rebuilt, railway communication restored etc. During the first Five Year Plan period the fixed funds of the national economy increased by one third. New industries, whole towns were built, new branches of production were called into being, many thousands of large agricultural machines were put into operation, a number of hospitals, schools, sports-grounds etc. were established.

* 1 cadastral hold = 1.32 aca.

GYÖRGY LANG:

THE FUNCTIONING OF THE HUNGARIAN CREDIT SYSTEM
WITH REGARD TO RENTABILITY

The quantity of stocks required for the operation of state enterprises is being determined by means of norms. For the purchase of such stocks determined by norms the budget provides funds to be placed at the disposal of the enterprises in the form of "circulating funds", which are interest free and have a comparatively steady character. If the quantity of stocks temporarily exceeds the limits set by the norms, the enterprises have to apply to the National Bank for short term loans, on which they must pay interest. As, on the one hand, this influences the trading returns only slightly — the rate of interest being rather low — and as, on the other, when evaluating the work of an enterprise, the amount of the net proceeds attained is not considered of primary importance — an attitude the author condemns — the enterprises are more or less indifferent to the quantity of stocks involved in the operation of their business. In several instances great quantities of stocks are being piled up unreasonably, which means that part of the national income is locked up in the form of superfluous stocks instead of being used for the raising of living standards for investments. For some part of these shortcomings financing, i.e. the present system of credit supply must be made responsible. The Hungarian credit system has developed greatly since the Liberation, nevertheless it has not yet become an adequate means to promote profitable operation.

The author tackles in detail certain questions of financing industry and home trade. He calls attention to the fact that industrial stocks having increased at a greater pace than industrial production during the years 1952-54 and in this connection the author criticizes certain methods adopted in stock normalization and in supplies of circulating funds and credit. He disapproves of the National Bank being at present too much relied on as the sole check on unreasonable stockpiling, while it is the enterprise itself which is the best judge of the quantity of stocks required for production. Thus the Hungarian National Bank — though the wide scope of its authority enables it to partake in numerous details of the enterprises' management — is not always able to judge whether a credit demand is justified or not, and is unable to prevent the piling up of superfluous and unnecessary stocks. The author concludes as regards both industry and home trade that first of all the enterprises themselves should be made materially interested in seeing that stocks kept for the purpose of production do not exceed the optimum limit.

IMRE FENYŐ and FERENC ZALA:

THE TERRITORIAL DISTRIBUTION OF THE POPULATION'S PURCHASING
FUND AND ITS MEASUREMENT

The trend in the purchasing power of the population has an important effect on the scope and composition of turnover. Increase of purchasing power stimulates the further development of industry and agriculture. The index number of the purchasing power permits important economic relations to be examined. At present such computations are made only by a few national organisations in this country. The authors maintain the desirability of widening the scope of such investigations.

The complete balance-sheet of the population's income and expenditure within a territorial unit (e.g. one county) cannot be elaborated, because there is considerable circulation of purchasing power between various territorial units. Consequently approximating methods best fitted to show the trends of purchasing power have to be adopted.

The amount and composition of purchasing funds is primarily determined by money incomes. In the year 1955 money incomes were on an average 25-30% higher in the industrial counties than in mainly agricultural counties. However, when the crop yields are favourable, these differences decrease. Furthermore, these proportions are highly affected by the progress of socialist industrialization in agricultural areas.

The territorial grouping also gives a rough sketch of the distribution of money incomes in relation to the stratification of population. In 1955 for instance, wages made up 70% of all the money incomes in the industrial counties and only 45-50% in the agricultural counties.

As to the population's expenditure groups, we may say that goods purchases are affected to the greatest extent by services and by expenditure of monetary character. As socialist economy develops increasing use is made of services, and this, with constant money incomes, decreases the portion of income to be turned to goods purchase. Actually money incomes increase as well and thus there is no decrease in goods purchases either. Monetary expenditure, on the other hand, shows a constantly decreasing tendency.

When examining the dynamics of the population's money incomes within territorial units and comparing them with the dynamics of goods purchases, we may get an idea of the changes in the population's money reserves within the particular territorial units.

The trend of purchasing power within a given area is particularly affected by the circulation of purchasing power, by the attracting power of trade. Calculations, showing this attraction by means of index numbers for purchases per capita, are highly interesting.

The authors conclude by giving an account of their own experiences in the course of an investigation of this kind which they carried out in some primarily agricultural counties.

GÁBOR PÁRNICZKY:

SOME NEW METHODS OF STANDARDIZATION

This article deals with the development and latest methods of standardization, one of the most important means of statistical analysis.

The application of standardization is linked up with the name of József Kőrösi, a Hungarian statistician, who expounded his method at the 1931 Vienna session of the International Statistical Institute. Toenable comparisons to be made in the mortality coefficient of various countries or towns — independently of differences arising from the composition of the population as to age groups — Kőrösi computed the mortality coefficients of each country on the basis of standardized age-group composition.

Since Kórsy's activities standardization has spread widely, especially in demography, but it is being applied in other branches of statistics as well. After describing the general train of thought in standardization, the author proceeds to deal with the more recent method of standardization.

The method of E. M. Kitagawa, the American statistician, is discussed in great detail. Kitagawa starts from the difference of two crude (unstandardized) means, which difference is reduced to components by way of addition. While one component bears the direct influence of the characteristic according to which the two populations differ, the other component measures the indirect influence, which is usually eliminated by means of standardization. The solution of the reduction into components is based on consistent standard weighting as follows:

$$\bar{x}' - \bar{x}'' = \sum_{i=1}^p \frac{n_i + m_i}{n + m} (x'_i - x''_i) + \sum_{i=1}^p \frac{x'_i + x''_i}{2} \left(\frac{n_i}{n} - \frac{m_i}{m} \right)$$

where: \bar{x}' and \bar{x}'' stand for the two crude means,
 x'_i and x''_i are values of the characteristic under examination concerning the groups of the two populations respectively;
 n_i and m_i represent the weights, further

$$\sum_{i=1}^p n_i = n \quad \text{and} \quad \sum_{i=1}^p m_i = m$$

In the closing part of his article the author treats of multiple standardization, that is of standardization examining the action of several simultaneous intervening characteristics. He then tackles the limitations of these new methods of standardization and questions of practical application.

DR GYÖRGY ACSÁDI:

INLAND MIGRATION OF POPULATION IN HUNGARY

Changes in the territorial settlement of population due to the execution of the Five Year Plans necessitated the statistical recording of inland migrations. The article discloses the preliminary figures for inland migration, which may now be considered comprehensive from the middle of 1955.

The total of inland migration during the months from June to November in 1955 was 330,000. The figures cover over 600,000 for the whole year. About half of these migrants are permanent settlers, the other half are temporary migrants.

As to the trend of migrations, besides those from the country to the towns there is an important flow between towns, industrial and mining centres themselves, as well as between smaller settlements. (The migration of permanent settlers between villages with a population of less than 10,000 made up one third of the total migrations during the summer of 1955). The urban character of a place, however, plays a part in its attraction for migrants.

The greatest part of migrants change their habitation for occupational reasons. Apart from employers, dependents make up the greatest number in the migration of permanent settlers, while holiday-makers constitute the majority of temporary migrants. During the summer months 51.5% of migrants in the Northern counties and 37-40% of those taking up permanent residence in Budapest and in Transdanubia were employees. Employees came mainly from the counties of the Great Plain and beyond the Tisza. 70% of these employees are manual workers, of which 20% are engaged in the building industry.

The number of men and women is equal among permanent settlers, but 80% of the temporary migrants are men. 85% of the migrants are of productive age, 60.1% of the permanent settlers are aged between 15 and 39, 60.5% of temporary migrants are between 40 and 60.

The smaller the territorial unit, the more significant is the influence exerted by inner migrations on the number and composition of the population. Migrations between entire parts of the country almost balance one another, but the increase of population through immigration in single counties, towns or settlements often exceeds the rate of natural reproduction. In the years 1948-53 when the upswing in natural reproduction exceeded 80,000 the total increase owing to migrations in the population of Budapest was 280,000. The increase in the population of Budapest due to immigration in the year 1955 alone exceeded 6,000.

Адрес редакции и издательства: Будапешт II, Келеги Кароль ул. 5.
 Editorial and publishing offices: Keleti Károly u. 5, Budapest II.
 Redaction et administration: Budapest II, Keleti Károly u. 5.

Felüls szerkesztő: Rédel Jenő

Felüls kiadó a Statisztikai Nyomatvány- és Polygrafikai Vállalat Igazgatója.

50/1095. — Egyetemi Nyomda, Budapest. — Felüls vezető: Janka Gyula igazgató.

TERVEJELENTÉS

387

MEZŐGAZDASÁG

A növénytermelés munkáit a hosszantartó tél és az árvíz kedvezőtlenül befolyásolta. A tavaszi munkákat a szokottnál később — március második felében — kezdték meg. Az őszi kalászosok a nagy hideg folytán a szokottnál gyengébben fejlődtek, nagyobb kár azonban csak az árpavetésekben volt. Országosan a gabonaféléknek mintegy 1,5 százaléka pusztult ki fagy miatt. A mezőgazdaság az elmúlt negyedévben a tervezettnél kevesebb műtrágyát kapott.

1956. március 1-én végrehajtott országos állatszámolás adatai szerint az ország állatállománya valamennyi állatfajból nagyobb volt, mint az előző év azonos időpontjában. Március 1-én a sertésállomány több mint 6 millió volt, valamivel meghaladta az egy évvel azelőtti. A kocák száma azonban — egy év alatt — országosan 16 százalékkal, az egyéni gazdaságokban 20 százalékkal csökkent. A szarvasmarha-állomány meghaladta a 2,1 milliót és közel 2 százalékkal, ezen belül a tehénállomány közel 4 százalékkal volt több, mint 1955. március 1-én. Egy év alatt a loállomány több mint 2 százalékkal, a juhállomány közel 4 százalékkal, a baromfiállomány mintegy 4 százalékkal növekedett.

Vágóállatokból és állati termékekből a kötelező beadás első negyedévi tervét a parasztság teljesítette. A sertésbegyűjtés első negyedéves tervét — a hizlaldák kibocsátásával együtt — 121,5 százalékra teljesítették és mintegy 330 000 mázsával többet gyűjtöttek be, mint az előző év azonos időszakában. Egy év alatt, 1955. március 1-től 1956. március 1-ig, 700 000-rel több sertést vágta le, mint az előző évben.

Vágómarhából a negyedév folyamán mintegy 120 000 mázsával többet gyűjtöttek be, mint 1955 első negyedében. A vágómarha-begyűjtés első negyedéves tervét 124 százalékra teljesítették.

A negyedéves begyűjtési tervet baromfiból 92,4 százalékra, tojásból 78,1 százalékra, tejből 95,7 százalékra teljesítették. Az év első három hónapjában begyűjtött mennyiség baromfiból kb. 3400 mázsával, tejből kb. 12 millió literrel több, tojásból kb. 16 millió darabbal kevesebb volt, mint az előző év azonos időszakában.

A mezőgazdaság géppállománya tovább növekedett: 1956. március 31-én több mint 5000 traktorral, ebből 2200 univerzál traktorral, 3200 traktorekével és több mint 500 négyzetbevető géppel állt a mezőgazdaság rendelkezésére, mint a múlt év tavaszán.

1956 első negyedévében 154 új mezőgazdasági termelőszövetkezet és 36 termelőszövetkezeti csoport alakult. A termelőszövetkezetekbe 35 000 család lépett be, két- és félszer annyit, mint az elmúlt év azonos időszakában. Az új tagok több mint 140 000 kat. hold földterületet vittek be a közös gazdaságba.

ÁRUFORGALOM

A kiskereskedelem 1956 első negyedévi áruforgalmi tervét 103,8 százalékra teljesítette és 8,3 százalékkal több árut adott el, mint a múlt év azonos időszakában. A negyedév folyamán a tavalyinál több áru állt a lakosság rendelkezésére: a kereskedelem főleg ruházati, vas-műszaki és háztartási cikkekkel jóval nagyobb készlettel rendelkezett, mint tavaly.

1956 első negyedévében a kiskereskedelem *élelmiszerekből* kb. 8 százalékkal többet adott el, mint az előző év hasonló időszakában. 1955 első negyedévéhez képest a lakosság összes cukorfogyasztása mintegy 4 száza-

lékkel növekedett. Vajból 7 százalékkal, borból 65 százalékkal, lisztből 3 százalékkal emelkedett, zsírból nem változott, margarinból és étolajból 17 százalékkal csökkent a kiskereskedelem forgalma. Húsból a kiskereskedelmi eladás 38 százalékkal volt több, mint az elmúlt év első negyedében, azonban az ellátás helyenként még mindig nem volt kielégítő. Nem tudták a keresletet teljes mértékben kielégíteni tojásból, egyes száraztésztafélékből, a negyedév végén vöröshagymából.

1956 első negyedévében a lakosság körülbelül két százalékkal több ruházati cikket vásárolt, mint 1955 azonos időszakában. A legfontosabb ruházati cikkek közül konfekcióáruból 30 millió forinttal, kötöttáruból 30 millió forinttal, bőrcipőből 40 millió forinttal többet, gyapjú- és pamutszövetből 97 millió forinttal kevesebbet adtak el, mint 1955 első negyedévében. Egyes konfekciócikkek közül és különösen jó minőségű cipőkből lényegesen bővült a választék.

Jelentősen — körülbelül 16 százalékkal — növekedett az egyéb iparcikkek eladása is. Az első negyedévben többek között 62 000 rádiót, 38 000 kerékpárt, 80 millió forint értékű edényárut, 140 millió forint értékű bútort vásároltak. Egyes rádióféleségekből, de különösen motorkerékpárból nem teljes mértékben tudták a lakosság keresletét kielégíteni. A lakosság a tartós fogyasztási cikkek bevezetett részletakció keretében mintegy 60 millió forint értékű árut vásárolt, többek között 16 000 darab rádiót, 20 millió forint értékű csőbútort, 1200 darab porszívó gépet, 500 darab padlókeféző gépet.

Tűzelőanyagokból a negyedév folyamán a lakosság többet vásárolt a tavalyinál, de februárban és március első felében — a nagy hidegben — az ellátás nem volt kielégítő.

NÉPMOZGALOM, SZOCIÁLIS ÉS KULTURÁLIS EREDMÉNYEK

1956 első negyedévében Magyarország lakossága 20 000 fővel szaporodott és a negyedév végén meghaladta a 9 880 000 főt.

Javult az üzemi dolgozók szociális ellátása. Ormosbányán és a Sárvári Cukorgyárban elkészült egy-egy 500 fő kiszolgálására alkalmas üzemi konyha és étkezdé. Felépült a kecskeméti Kinizsi Konzervgyár 1800 férőhelyes üzemi mosdója. Felsőcsingeren 700 férőhelyes bányászfürdő adtak át rendeltetésének.

A bölcsődei férőhelyek száma a negyedév végén 400-zal volt több, mint 1955. december 31-én.

A földrendés és az árvíz következtében nagyszámú lakás elpusztult és megrongálódott. 1956 első negyedévében összesen több mint 3000 lakás épült.

1956 első negyedévében több mint 700 könyvet adtak ki 6,7 millió példányban. A kiadott könyvek példányszáma 22 százalékkal magasabb, mint 1955 első negyedévében.

A filmszínházakat az első negyedévben 32 millió néző látogatta, közel 3 millióval több, mint az elmúlt év azonos időszakában.

A rádióelőfizetők száma 66 000-rel emelkedett és elérte a másfélmilliót.

1956 március 15-én a termelőmunka módszereinek alapvető tökéletesítése, a tudományok, a művészet és az irodalom terén kifejtett munkásságukért 71-en részesültek Kossuth-díjban.

Budapest, 1956. április 20.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL

ÉSZREVÉTELEK

AZ EURÓPAI GAZDASÁGI BIZOTTSÁG TITKÁRSÁGÁNAK AZ 1955. ÉVI EURÓPAI GAZDASÁGI HELYZETRŐL SZÓLÓ TANULMÁNYÁHOZ

SZERKESZTŐSÉGI MEGJEGYZÉS. 1956. április 5—21. közötti időszakban tartotta XI. teljes ülést az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága. Az ülésen Baconi Jenő elvtárs külkereskedelmi miniszterhelyettes vezetésével többtagú magyar delegáció is részt vett.

Az Európai Gazdasági Bizottság teljes ülése megvitatta a különböző albizottságok elmúlt évi munkáját és a Bizottság Titkársága által elkészített Tanulmány alapján az 1955. évi európai gazdasági helyzetet. A Tanulmány külön-külön tárgyalta a nyugat- és kelet-európai országok 1955. évi gazdasági helyzetét, ezen kívül önálló fejezetekben foglalkozott a nyugat-európai és a kelet-európai országoknak az elmúlt években folytatott beruházási politikájával, valamint a nyugat-európai országok munkaerő helyzetével. A Tanulmány felett az ülésen többnapos vita indult meg és e vitában a magyar delegáció is részt vett. A magyar delegáció nevében Zala Júlia elvtársnő szólalt fel. A következőkben közöljük az elhangzott felszólalás teljes szövegét.

Az 1955-ös év lényegében Európa legtöbb országában a gazdaság fellendülésének éve volt. Ezt a fellendülést élénk beruházási tevékenység, növekvő foglalkoztatottság, a nemzetközi kapcsolatok kiszélesedése jellemezte.

Az 1955. évi Tanulmány összeállítása során a Titkárság által végzett alapos munka, a nagymennyiségű tényanyag feldolgozása és rendszerezése, hasznos szolgálatot tett mindazoknak, akiknek az a szándékuk, hogy az európai gazdasági helyzet alakulását áttekinthessék.

A Tanulmány értékét nem csökkenti az, hogy az egyes kérdésekben eltér a véleményünk a szerzőkétől. Ezt az eltérő véleményünket abban a reményben fejtjük ki, hogy észrevételeink talán hozzájárulhatnak a Tanulmányban felvetett kérdések többoldalú megvilágításához, és elősegíthetik a kérdések tisztázását vagy az esetleges további vizsgálódásokat.

Véleményünk szerint a Tanulmány nem elég sokoldalúan foglalkozik a nyugat-európai országok dollárdeficitjének kérdésével. Ezzel kapcsolatban utalunk a Szovjetunió delegációjának megállapítására, amely szerint az Egyesült Államok által Nyugat-Európának juttatott hadikiadások, off-shore vásárlások és adományok — ellentétben a Tanulmány megállapításával — nem tekinthetők a nyugat-európai krónikus dollárhiány normális és egész-

séges megoldásának. Mindez különösen aláhúzza a kelet- és nyugat-európai országok közötti kereskedelmi kapcsolatok egészségés fejlesztésének szükségességét, amely szükségességre és lehetőségre az ülésszak során a legtöbb felszólaló szinte egyhangúan rámutatott. A kérdés megoldását segítik elő az Európai Gazdasági Bizottságnak az interregionális kapcsolatok kiszélesítésére irányuló törekvései is.

Érdeklődéssel tanulmányoztuk a Tanulmány 5. fejezetét, amely a nyugat-európai országok munkaerőhelyzetével foglalkozik. A munkaerő-kérdés nálunk Magyarországon már sok év óta, elsősorban mint a munkaerő hiányának kérdése jelentkezik.

A Tanulmány megállapítása szerint — amellett, hogy a munkanélküliség néhány országban (Franciaországban, Belgiumban és Olaszországban) továbbra sem csökkent — 1955-ben több nyugat-európai országban különösen egyes szakmákban részleges, helyi jellegű munkaerőhiány is fel lépett. Egyes nyugat-európai országok kormányai — amint erről a tanulmányban olvashatunk — a munkaerő-piac mindenkor helyzetétől kívánják függővé tenni a munkaképes korhatárok megállapítását és ezért azzal a gondolattal foglalkoznak, hogy a munkaerőhiány enyhítése érdekében fel emeljék a nyugdíj korhatárt.

A mi véleményünk szerint a munkaképes kor felső határát elsősorban egészségügyi szempontok és nem a konjunktúra ingadozásai határozzák meg. Ez természetesen nem szükségszerűen azt jelenti, hogy van valahol egy pontos, objektív és megváltoztathatatlan korhatár, amely törvénytzerűen a munkaképes kor felső határa kell, hogy legyen. Az egészségügy javulásával, jobb és könnyebb munkakörülmények biztosításával a munkaképes kor felső határa nőhet. Még ez sem teszi azonban indokolttá a nyugdíj jogosultsági korhatár felemelést. A nyugdíjkorhatárt — lényegében függetlenül az adott egészségügyi helyzettől — csak azért magasabb életkorban megállapítani, mert adott időpontban átmenetileg egyes nyugat-európai országokban munkaerőhiány mutatkozik, a dolgozó ember szempontjából semmiképpen sem tűnik helyesnek.

Hasonlóképpen helytelen — véleményünk szerint — az iskoláztatási idő meghosszabbítását a munkanélküliség kérdésével összhangba hozni. A Tanulmány utal arra, hogy Nyugat-Németországban az egyes kerületeknek joguk van a kötelező iskoláztatási időt a munkaerő-piac helyzetétől függően egy évvel meghosszabbítani. Ezen kívül Olaszországban tervbe vették, hogy a munkaerő-piacra gyakorolt nyomás csökkentése érdekében meg kell szigorítani a tanköteles korúak iskolabájarásának ellenőrzését.

A mi nézetünk szerint minden fejlődő társadalomban, a „munkaerő-piac” helyzetétől függetlenül a kulturális nevelés elmélyítésére, fokozására kell törekedni. Mi szinte állandóan küzdünk a munkaerőhiánnyal, mégis a magyar kormány meghosszabbította a kötelező oktatás idejét. Nálunk Magyarországon 1938-ban a tanköteles korhatár 12 év volt és a 6—14 éves korú gyermekeknek alig 80 százaléka járt iskolába. Ma már az e korcsoport-hoz tartozó gyermekeknek lényegében 100 százaléka tanul. Az általános iskola 8. osztályát 1955-ben háromszor annyian végezték el, mint ahányan elvégezték 1938-ban az általános iskola 8. osztályának megfelelő iskolát. Az egyébként már munkaképes korúnak tekinthető középiskolai tanulók és egyetemi hallgatók száma Magyarországon ebben a tanévben az 1938. évi-nek háromszorosa, illetőleg mintegy négyszerese. Mi a munkaerőkérdés

megoldását elsősorban a műveltség fokozásában, a műszaki szakképzettség növelésében, a technika fejlesztésében látjuk.

Nekünk Magyarországon öt év alatt a technika egyidejű fejlesztése mellett — beleértve a kiöregedés vagy egyéb okok folytán lemorzsolódott munkaerőket is — mintegy 900 000 új dolgozóról kellett gondoskodnunk. A munkaerőhiány csökkentésében nagy tartalékot jelentettek a korábban nem dolgozó nők.

A nők fokozottabb bevonása a munkába nálunk nem befolyásolta kedvezőtlenül sem a családalapítást, sem a születések számának alakulását. Míg 1938-ban ezer lakosra 8 házasságkötés jutott, addig 1955-ben 11. Az élveszületések számának növekedése és különösen a halandóság nagymértvű csökkenése révén a természetes szaporodás 1955-ben több, mint kétszerese volt a háború előttinek. A házasságkötési arányszám jelenleg nálunk magasabb, mint a legtöbb európai országban és a születési arányszám is egyike a legkedvezőbbeknek.

A népmozgalom ilyen kedvező alakulása elsősorban a szakadatlan gazdasági fejlődésen alapszik és az egész magyar nép optimizmusát, biztonserzetét, a jövő fejlődésébe vetett hitét jelzi. Emellett azonban nyilvánvaló, hogy a népmozgalom terén nem érhetünk volna el ilyen jelentős eredményeket, ha a kormány nem fordított volna olyan nagy gondot az egészségügy fejlesztésére. Magyarországon ma már a lakosságnak 60 százaléka (két-szerannyi, mint 1938-ban) részesül a számukra közvetlenül ingyenes társadalombiztosítás juttatásaiban. Rendkívül kedvező nálunk az orvosellátottság: Magyarországon jelenleg 10 000 lakosra több mint 14 orvos jut, ami meghaladja a legtöbb nyugat-európai állam orvosellátottsági arányát.

A betegségmegelőzésnek és a gondos kezelésnek az eredményei különösen a csecsemőhalandóság és a gyermekhalandóság rohamos csökkenésében jutnak kifejezésre. A csecsemőhalandóság 1955-ben a háború előttinek kevesebb, mint a fele, az 1949. évinek alig kétharmada volt. A 10 évnél fiatalabb korú gyermekek halandósága 1955-re a háború előttinek kb. egy negyedére esett.

A népmozgalom, a kultúra, az egészségügy és általában a népjólét fokozása területén elért igen jelentős eredmények Magyarországnak gazdasági megerősödésének következményei.

Amint azt a Tanulmány 6. fejezete is megállapítja, 1955-ben a Szovjetunió és az összes európai népi demokráciák igen jelentős eredményeket értek el. Magyarország nemzeti jövedelme — az előzetes számítások szerint — kb. 8 százalékkal haladta meg az 1954. évi, és a legtöbb területen az 1955. évi tervben megszabott feladatokat jelentősen túlteljesítettük. Mindezek eredményeképpen a tervezettnél nagyobb összeget fordíthatunk beruházásokra, emellett emelkedtek a reálbérek és jelentősen növekedtek a parasztság jövedelmei is. Az 1955. évi külkereskedelmi mérlegünk jelentős — bár a tervezettnél kisebb — aktívummal zárult. 1955-ben igen nagy mértékben szélesedtek külkereskedelmi kapcsolataink, több olyan országgal kötöttünk kereskedelmi megállapodásokat, amelyekkel korábban nem volt, vagy nem volt számottevő forgalmunk. A magyar népgazdaság 1956. I. negyedévében is jelentős mértékben fejlődött. A rendkívül hideg időjárás és az árvíz okozta károk ellenére az ipari termelési tervet 1,7 százalékkal túlteljesítettük. A külkereskedelmi forgalom nagy mértékben növekedett. Bár az

elért eredményeink igen jelentősek, még sok a tenni- és javítanivalónk, ami az 1956. és a következő évek feladata lesz.

A Tanulmány szerzői elég részletesen foglalkoztak Magyarországgal 1955. évi fejlődésével és ezért véleményünk szerint az elmúlt év eredményeinek ismertetésére általában nincs szükség. Magyarország öt éves gazdasági fejlődésével az Európai Gazdasági Bizottság Titkársága által kiadott 1955. augusztus havi Bulletin igen behatóan — bár nem minden tekintetben helytállóan — foglalkozott. Mi e tanulmánnyal kapcsolatban néhány alapvető észrevételt tettünk és megállapíthatjuk, hogy a Titkárság ezeket az észrevételeket az 1955. évi Survey készítése során jól hasznosította.

A Tanulmány szerzői az általuk végzett gondos munka mellett elkövetek bizonyos hibákat is, amelyek közül a számszerűekre ez alkalommal nem akarunk kitérni és csak néhány olyan helytelen megállapításra kívánunk rámutatni, amelyeknek véleményünk szerint elvi jelentősége van.

A szerzők a 7. fejezetben igen részletesen és a marxista irodalomra való hivatkozással foglalkoznak azzal, hogy a termelési eszközök termelésének miért kell gyorsabb ütemben növekedni, mint a fogyasztási cikkek termelésének. A szerzők négy okot hoznak fel, amelyekre egyenként nem szükséges kitérni, mert önmagában valamennyi helytálló, de ezek az okok sem egyenként, sem összeségükben nem elég meggyőzők. Ezért jutnak a szerzők arra a megállapításra, hogy a termelési eszközök termelésének csak időlegesen, amikor az egész növekedés ütemét gyorsítani kívánják, kell gyorsabban nőni, mint a fogyasztási cikkek termelésének.

A lényeges indok az, hogy a termelés növelése, a technika fejlesztése, a munkamegosztás fokozódásával jár együtt. Minden olyan társadalom, amely bővített alapon termel újra, csakis akkor növelheti a termelést, ha a technikát állandóan fejleszti, ha az egyes — korábban egységes, esetleg kézműipari — munkafolyamatokat fokozatosan különválasztja, specializálja, nagyüzemivé teszi és csak újabb és újabb ún. „félgyártmányok” termelésén keresztül jut el a késztermékig. Az egyébként, hogy a társadalom fejlődésével állandóan hosszabbodnak az ún. „termelési körutak”, „kerülő utak”, a közgazdaságtanban általánosan ismert tétel. Mászóval a termelés növekedésével, szervezettebbé tételével egyidejűleg az üzemek és a munkások mind nagyobb része foglalkozik a nyersanyagok feldolgozásával, félgyártmányok termelésével és viszonylag csökkenő része az ipar területét elhagyó késztermékek befejezésével. Ez a tendencia közgazdaságilag és technikailag egyaránt szükséges és — ismétlem — minden olyan társadalomra jellemző, amelyik fejleszteni kívánja a technikát, függetlenül társadalmi berendezésétől. Véleményünk szerint ez az egyszerű és közismert tény a magyarázata annak, hogy a termelési eszközök termelésének gyorsabb ütemben kell nőnie, mint a fogyasztási cikkek termelésének.

A tendencia szükségszerűségének elismerése még nem jelenti azt, hogy időlegesen nem érvényesülhetne más tendencia. A termelési eszközök és a fogyasztási cikkek termelése időlegesen növekedhet azonos ütemben vagy a fogyasztási cikkek termelése nőhet gyorsabban is. Végső fokon azonban a fő tendencia utat tör magának. A szocialista gazdaság vezetése a tervezés során számol ezzel az alapvetően szükséges tendenciával, azaz ennek figyelembevételével osztja el a rendelkezésre álló anyagi eszközöket és a munkárólót.

A Tanulmány szerzői a nemzeti jövedelem növekedését értékelve utalnak arra, hogy a népi demokratikus országokban alkalmazott számítási módszer, azaz a számítások során alkalmazott árrendszer folytán túlbecsült ezen országok nemzeti jövedelmének növekedési üteme. A szerzők e megállapításukat arra alapozzák, hogy míg a mezőgazdasági népességnek a saját termelésből származó fogyasztását átlagos mezőgazdasági értékesítési áron értékeljük, addig a városi lakosság fogyasztását a jóval magasabb kiskereskedelmi fogyasztói árakon vesszük számításba. Mivel az öt éves tervidőszak alatt a mezőgazdaságból számosan mentek át az iparba dolgozni, ezért feltehetően már nem saját termelésű termékeket fogyasztanak, hanem az élelmiszereket általában a magasabb kiskereskedelmi árakon vásárolják. Ez az átáramlás szerintük növeli a nemzeti jövedelmet. Ez a megállapítás egyoldlú és ezért nem helytálló.

Magyarország nemzeti jövedelme az öt éves tervidőszak alatt átlagosan — 1949. évi tényleges árak alapján — évi 8,5 százalékkal nőtt. Ha korrigálnánk a jelenlegi magyar árrendszer egyik sajátosságát, ti., hogy a mezőgazdasági termelői árak viszonylag alacsonyabbak, mint a kiskereskedelmi fogyasztói árak, akkor figyelembe kellene venni egy másik sajátosságot is, ti., hogy a termelési eszközök ára nálunk viszonylag jóval alacsonyabb, mint a fogyasztási cikkeké. Ebből pedig az következik, hogy mivel a termelési eszközök termelése öt év alatt gyorsabb ütemben nőtt, mint a fogyasztási cikkeké, ha termelési eszközök árát magasabban állapítanánk meg, — valahogy úgy, ahogyan az a nyugati országokban kialakult —, akkor a nemzeti jövedelem növekedésének üteme nagyobb volna 8,5 százaléknál. Ilyen értelemben a nemzeti jövedelem növekedésének üteme nálunk nem túlbecsült, hanem inkább kissé alábecsült.

Ha a gondolatmenetet folytatva a Tanulmány szerzői további összehasonlítást végeztek volna a nemzeti jövedelemszámítás nálunk és a nyugati országokban alkalmazott módszere között, azaz, ha figyelembe vesszük azt, hogy a mi definíciónk szerint — szemben a nyugat-európai országokban alkalmazott módszerekkel — a szolgáltatások nem növelik a nemzeti jövedelmet, akkor éppen a szolgáltatások gyorsütemű növekedése folytán, a nyugat-európai országokban alkalmazott módszerek alapján számítva a nemzeti jövedelem növekedésének üteme nálunk még nagyobb volna. (E körülményre egyébként *M. Kolganov* a Voproszi Ekonomiki 1955. évi 11. számában az Amerikai Egyesült Államok nemzeti jövedelme számítási módszereinek bírálatáról szóló cikkében részletesen kitért és a Tanulmány szerzői más helyütt hivatkoznak is erre a cikkre.)

Az egész Tanulmány fő témája a beruházások kérdésének vizsgálata. Nézetünk szerint ezt a kérdést a Tanulmány szerzői a tervgazdálkodást folytató országok — és különösen Magyarország — tekintetében kissé egyoldalúan vetették fel.

A Tanulmány szerzői elsősorban a tényanyag közlésére, az alkalmazott módszerek leírására törekedtek és jöllehet az ezzel kapcsolatos népi demokratikus közgazdasági irodalmat áttanulmányozták, még sem vették tekintetbe azt, hogy mint általában valamennyi módszert, úgy a beruházások módszerét is változásában, fejlődésében kell értékelni. Akkor, amikor a háború rombolásai után helyre kellett állítani a népgazdaságot, általában ke-

vésbé voltak szükségesek a tisztán gazdaságossági megfontolások, mert a feladat az volt, hogy fel kell építeni mindazt, amit a háború lerombolt. Amikor azonban már felépült az ipari bázis, mindinkább előtérbe lépnek azok a kérdések, hogy milyen irányban, milyen módon lehet a népgazdaságot a leggazdaságosabban fejleszteni. Nem véletlen tehát, hogy éppen az utóbbi években kerültek előtérbe azok a kérdések, hogy milyen módszerek alkalmazásával lehetne biztosítani a legelőszerűbben a beruházások gazdaságosságát, és hogy ezekben a kérdésekben éppen ebben az időszakban indult meg széleskörű vita a népi demokratikus országok közgazdasági irodalmában.

A Tanulmány szerzői figyelmen kívül hagyták azt, hogy az egyes módszerek alkalmazásának helyessége vagy helytelensége körül élénk viták folynak és azokat a szocialista gazdasági rendre egyedül jellemző szabályoknak, kész, kiforrott, lezárt formáknak tüntették fel. Másszóval nem vették figyelembe, hogy az alkalmazott beruházási módszerek nem véglegesek, nem azonosak magával a szocializmussal, hanem fejlődnek, kialakulóban vannak és a szocializmus alapelveinek sérelme nélkül, sőt éppen a célok gyorsabb megvalósítása érdekében más módszerek is alkalmazhatók. Mindebből következik, hogy a hatalmas beruházási program végrehajtása során elkövetett hibákat, amelyeket — a jobb megoldásokat keresve — mi magunk tártunk fel, a szocialista rendszer hibáinak és nem valamely megváltoztatható módszer fogyatékoságának tüntették fel.

A különféle közgazdasági tanulmányokban és a napi sajtóban általunk feltárt fogyatékoságok felsorolása elfeledtette a Tanulmány szerzőivel a lényegét, ti. azt, hogy viszonylag rendkívül rövid idő alatt milyen hatalmas beruházási programot hajtottunk végre.

Amint ismeretes Magyarország a hároméves tervidőszakban 10,6 milliárd forintot, az ötéves tervidőszakban 67 milliárd forintot (a nemzeti jövedelem több, mint egynegyedét) és 1955-ben további több mint 11 milliárd forintot fordított beruházásokra. Ebből a hatalmas összegből fel kellett építenünk lerombolt iparunkat, hidjainkat, vasútainkat, városainkat. Magyarország háborús kára — a hadi kiadásokat nem számítva — a becslések szerint ötször annyi volt, mint az 1938. évi nemzeti jövedelem. A helyreállítási munkálatokat, amelyek általában egyben korszerűsítést is jelentettek, viszonylag rendkívül rövid idő alatt elvégeztük. Az első ötéves tervidőszak alatt a népgazdaság állólapjait egyharmadával megnöveltük. Új ipartelepeket, egész városokat építettünk, új termelési ágakat hoztunk létre, több tízezer mezőgazdasági nagygépet helyeztünk üzembe, számos kórházat, iskolát, sporttelepet stb. létesítettünk. Véleményünk szerint ezek azok az eredmények, amelyekre beruházásaink elemzésénél mindenekelőtt rá kell mutatni.

Az 1955. évben és 1956. I. negyedévében elért eredményeink azt mutatják, hogy a magyar népgazdaság szilárd alapokon gyors ütemben és egészségesen fejlődik tovább.

Zala Júlia

LANG GYÖRGY:

HITELRENDSZERÜNK MŰKÖDÉSE A GAZDASÁGOSSÁG TÜKRÉBEN

A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusán elhangzott felszólalások, az ott hozott határozatok hangsúlyozták a termelés fokozott gazdaságosságának szükségességét. A gazdaságosság egyik lényeges tényezőjének kell tekintenünk azt, hogy a termelés mekkora készlet (anyag, pénzeszközök stb.) lekötése mellett megy végbe. Ha azonos termelési feladat végrehajtása kevesebb eszköz lekötését teszi szükségessé, tehát azonos eszközmennyiség nagyobb termékmennyiség kibocsátását teszi lehetővé, ez lényegében az anyagi eszközök egy részének felszabadítását jelenti, amit beruházásokra, külföldi adósságok csökkentésére, az életszínvonal emelésére stb. lehet fordítani.

A készletek mennyiségének szabályozásában nagymértékben közreműködik a pénzügyi és hitelrendszer, minthogy a vállalatok részére rendelkezésre bocsátott pénzeszközök mennyisége (az állandó jelleggel juttatott forgóalap és az átmeneti eszközszükségletek — például ideiglenes készlet-emelkedés — finanszírozására igénybevett rövidlejáratú hitelek összege) lényegében határt szab a készletek emelkedésének.

Hitelrendszerünk a felszabadulást követő években jelentős átalakuláson, fejlődésen ment át, melynek fontos állomása volt a 19/1952. MT sz. határozat. A határozat megszüntette a kényszerhitelezés addig érvényben volt rendszerét, rögzítette a szocialista hitelnyújtás elveit és hathatós intézkedéseket tartalmazott a hitelfegyelem megszállítását illetően. Az azóta megjelent — a felesleges készletek feltárájáról, a fizetésképtelenség rendezéséről, a jól és rosszul működő vállalatoknak hitelezési szempontból történő megkülönböztetéséről szóló — rendelkezések alapján a Magyar Nemzeti Bank 1955. év folyamán például több mint egy milliárd forint értékű felesleges vállalati készletet tárt fel, egyszeri adósságrendezést hajtott végre (aminek eredményeként lényegesen csökkent a fizetésképtelenség összege), negyedévről-negyedévre fokozott ellenőrzést végez a rosszul gazdálkodó vállalatoknál stb.

A jelentős fejlődés ellenére a hitelrendszer még nem elég hatékony eszköze a gazdaságosság fokozásának. A hitelgazdálkodás, a forgóalap-ellátás, a készletgazdálkodás stb. területén több olyan tényező van, amelyek a termelés gazdaságossági szempontjainak maradéktalan érvényrejtését akadályozzák, és pedig a vállalatok nincsenek megfelelő mértékben anyagilag érdekelve a készletek csökkentésében; a készletnormák nincsenek hatással a tényleges készletalakulásra; a finanszírozásnál, ezen belül külön-

sen a hitelezésnél követett módszerek sok esetben nem alkalmasak a felesleges készletek keletkezésének megakadályozására.

1. Az érvényben levő rendelkezések elsősorban a Magyar Nemzeti Bank feladatává teszik a felesleges vállalati készletek keletkezésének megakadályozását és a meglévő leépítését. E munkát a Magyar Nemzeti Bank elsősorban a hitelnyújtás megtagadása, illetve a hitelek felmondása útján végzi. A Magyar Nemzeti Bank készletcsökkentő szerepe azonban eleve korlátozott: a bankapparátusban dolgozók nem rendelkeznek műszaki képzettséggel és többek között ezért sem tudják pontosan megállapítani azt a készletmennyiséget, amely a termelés zavartalanításának szem előtti tartása mellett feltétlenül szükséges és azt, amely leépíthető lenne. Erre a feladatra elsősorban a vállalat vezetői képesek, a felettes szervek már csak bizonyos korlátok között, egy külső szerv még kevésbé. Így a vállalatok sok esetben a felesleges készletekről is „be tudják bizonyítani” azok szükségességét. Nehezíti a bankszervezet munkáját az, hogy a vállalatok érdekei minden szempontból a készletek felhalmozása mellett szólnak.

a) A vállalatok a gyakori anyagbeszerzési nehézségek miatt igyekeznek túlbiztosítani magukat készletekkel.

b) Jelenleg az iparvállalatok önköltségének alakulása szempontjából nagyjából közömbös az, hogy azonos termelést mekkora készlettel bonyolítanak le. Ha a készletek ugyanis meghaladják a normák szerint megállapított szintet, akkor az ezek finanszírozására igénybevett hitelek háromszázalékos kamata nincs különösebb hatással az önköltség alakulására.

c) A 2.103/1955. MT sz. határozat alapján „a rosszul működő vállalatokkal szemben, amelyek termelési, önköltségi vagy eredménytervüket nem teljesítik, vagy jelentős és nem indokolt normafeletti készleteket halmoznak fel, a Bank különleges hitelezési feltételeket alkalmazhat”, ami fokozott bankellenőrzést, a hitelek megvonását, általában szigorú intézkedéseket jelent. A határozat életbelépeése óta eltelt közel egy év alatt azonban kizárólag helytelen készletgazdálkodás miatt egyetlen vállalatot sem minősített a Magyar Nemzeti Bank „rosszul működő vállalatnak”. A minősítés főszempontja az eredménytervek teljesítése, illetve nemteljesítése. Bár az eredménytervüket nem teljesítő vállalatok általában helytelen készletgazdálkodást is folytatnak, azonban — fordított esetben — az eredménytervek teljesítése nem feltétlenül jelent egyben helyes készletgazdálkodást, mert a készlethitelek kamata — különösen az iparban — csak jelentéktelen hatással van az eredmény alakulására.

A dolgozók személy szerint sincsenek kellően anyagilag érdekelve a készletek csökkentésében. Az anyagkészletek csökkentéséért a dolgozóknak viszonylag szűk rétegét részesítik csak prémiumban: az anyaggazdálkodási osztály dolgozóit, a raktárosokat stb. A termelés irányítói — a főmérnök, a termelési osztály dolgozóit, tehát azok, akik végeredményben eldöntik a szükséges anyagkészletek mennyiségét — az anyagkészletek csökkentéséért nem kapnak prémiumot. Őket elsősorban a tervteljesítésért és a befejezetlen termékkészlet csökkentéséért premizálják, így mindkét szempontból érdekük, hogy a zavartalan termelés céljából túlbiztosítsák magukat az anyagkészletekkel. E probléma megoldását nem feltétlenül a vezető műszakiak premizálása jelentené az anyagkészletek csökkentése alapján. Helyesebbnek látszana az, ha részterületek kiemelése helyett egy, a vállalatok és a dolgozók szempontjából összefoglaló célt tennék a prémium alapjává,

amiben (lehetőleg az önköltségen keresztül) kifejezésre jutna a termeléshez lekötött készletek mennyisége is.

2. A termeléshez lekötött készletek optimális nagyságának meghatározására szolgáló készletnormák nincsenek hatással a tényleges készletalakulásra. A készletek és a normák viszonyáról 1954-ig rendelkezésre álló adatok alapján — bár a normákat állandóan lazították — a készletek általában jelentősen magasabbak voltak a normák szerint megszabott szintnél, ami vagy arra vezethető vissza, hogy a normák szűkek voltak vagy pedig a vállalatok halmoztak fel indokolatlanul magas készleteket.

A készletgazdálkodás terén kívánatos alapvető fordulat végrehajtásának egyik legfontosabb előfeltétele a reális normák kialakítása. Ezek hiányában nem tehetjük megnyugtató módon az eredmény egyik meghatározó tényezőjévé a lekötött készletek mennyiségét. Reális normák alkalmazása esetén azonban, ha a vállalatok a normákat meghaladó mértékben indokolatlanul halmozódnak fel készletekkel, akkor az ezek finanszírozására igénybevett hitelek magasabb kamatai alapján csökkenne a vállalatok nyeresége, aminek akkor lenne különös jelentősége, ha az eredmény kérdése is az eddiginél sokkal nagyobb nyomatókat kapna.

3. A vállalatok készletfelhalmozási törekvéseinek ellensúlyozására a Magyar Nemzeti Bank igyekszik részletekbe menően, szigorúan elbírálni a hiteligényeket, és ez a törekvés — különösen ipari vonatkozásban — megerősít és bonyolulttá tette a hitelezést. Azon túlmenően, hogy a módszer nem is jár a kívánt eredménnyel, jelentős többletmunkát ró mind a bankapparátus, mind a vállalatok dolgozóira. A hitelezési módjainak tökéletesítése, egyszerűsítése a vállalati önállóság és az érdekelt-ség kérdéseivel van összefüggésben.

A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusa óta eltelt időben egész sor olyan intézkedés történt, amely a gazdaságosság egyes tényezőivel foglalkozott: a termelési költségek egyes elemeinek csökkentésével, a beruházások gazdaságosabb megvalósításának kérdéseivel, a termelésben lekötött forgóeszközök forgási sebességének gyorsításával, a felesleges készletek feltárással stb. Ezek a rendelkezések bár a gazdaságosság fokozásának egy-egy fontos részterületén már kétségtelenül éreztetik hatásukat, alapvető fordulatot mégsem eredményeztek. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy egyrészt a gazdaságosság célját sok esetben még most sem támasztjuk alá megfelelő anyagi érdekkeltséggel, másrészt pedig ahol alátámasztjuk, ott a gazdaságosság termelési összefoglaló célja¹ helyett annak csak összetevőit érintjük, de úgy, hogy a célok teljesítésére kilátásba helyezett kedvezmények többnyire egymástól függetlenek, ezért különböző — néha ellentétes — irányban hatnak. (Például nagyon kevés helyen tűznek ki a munkások részére anyagtakarékossági prémiumot, mert az bérleptülést eredményezhet stb.) Jogosabban remélhetnénk alapvető fordulatot ezen a téren akkor, ha a gazdaságosság célját mindenekelőtt az érdekelt-ség oldaláról közelítenénk meg, azonban úgy, hogy az anyagi érdekek elaprózása helyett a termelés mennyisége, minősége és gazdaságossága egyetlen összefoglaló tényezőben, a nyereség nagyságában jutna kifejezésre, ami egyben a prémiumok, jutalmak stb. alapja is lenne.

¹ Itt és a továbbiakban csak a gazdaságosság termelési összefoglaló céljáról (mint vállalati szempontból, a vállalatok és a dolgozók érdekelt-ségéről) és nem a termelési összefoglaló céljáról (a lakosság szükségleteinek kielégítéséről) van szó. A két fogalom szoros összefüggését nem kívánjuk azonosítással feleltetni.

A hitelgazdálkodás közvetlenül vagy közvetve kapcsolatban van a vállalati gazdálkodás csaknem minden területével, ezért bár hasznos lehetne, ha a cikkben tárgyalt egyik vagy másik területen változtatás történne, azonban döntő fordulat itt is csak a vállalati gazdálkodás egészének keretében, az eddignél nagyobb vállalati önállóság biztosítása alapján és az érdekelt-ség eddigénél fokozottabb előtérbe állítása útján remélhető.

A továbbiakban foglalkozni kívánunk:

a hitelek állományában 1949. december 31-től 1955. december 31-ig bekövetkezett növekedés okaival, összetevőivel és forrásaival, valamint az ipar és a belkereskedelem finanszírozásának és készletgazdálkodásának egyes kérdéseivel.

A hitel szerepe a vállalati gazdálkodásban

1. A rövidlejáratú hitelek és forrásaik 1949—1955. években

Az állam a költségvetési bevételi feleslegeket, a termelés és forgalom folyamatában átmenetileg keletkezett szabad pénzeszközöket a hitelrendszer segítségével gyűjti össze és rövidlejáratú hitel formájában bocsátja rendelkezésre olyan területeken, ahol a költségvetésből állandó jelleggel juttatott forgóalapot meghaladó mértékben pótlólagos forgóeszközszükséglet jelentkezik.

A rövidlejáratú bankhitelek állománya az eltelt hat év alatt 205,1 százalékkal növekedett.

A rövidlejáratú hitelek állományának alakulása

Időpont	Index: 1949 = 100	Az előző év százalékában
1949. december 31	100,0	—
1950. " "	146,0	146,0
1951. " "	186,7	127,3
1952. " "	252,8	135,1
1953. " "	244,7	97,0
1954. " "	268,0	109,8
1955. " "	305,1	113,6

A hitelállomány hat év alatti 205 százalékos emelkedését legnagyobb-részt a betétállomány növekedése (döntően a költségvetés évenkénti bevételi többlete), rövidlejáratú külföldi kereskedelmi adósságaink és a bank-jegyforgalom fedezte.

Minden állami vállalat, intézmény, társadalmi szervezet, az államhatalom és az államigazgatás központi és helyi szervei pénzüket kötelesek a Magyar Nemzeti Bank-nál vezetett egyszerűsámlájukon tartani. Ezek a betétek képezik a hitelnyújtás legjelentősebb forrásait.

A külföldről hitelbe vásárolt áru ellenértéke a pénz átutalásának a hitelnyújtás fedezete.

A bankjegyforgalom szintén a hitelnyújtás alapja. A bankjegyforgalmat teljes egészében fedezi a kereskedelemnél levő árumennyiség. Tekintettel arra, hogy egy bizonyos bankjegymennyiség állandósul a lakosságnál (csökken, de közben újra feltöltődik), tehát olyan érték-ké válik, amely felett a lakosság rendelkezik, de amelyet soha nem vált be áruvá, ezért a mindenkori bankjegymennyiségnek megfelelő összeget az állam hitel formájában kibocsátja.

1949. december és 1951. december között bekövetkezett 87 százalékos növekedésből (a 87 százalékot 100-nak véve) 16 százalékat képvisel az ipar, 25 százalékat a mezőgazdaság, 57 százalékat a kereskedelem hitelállományának növekedése. A növekedést az iparban a termelés emelkedése, a mezőgazdaságban és a kereskedelemben elsősorban a szocialista szektor bővülése idézte elő. A kereskedelem hitelállományát növelte az is, hogy az 1951. december 2-i párt és kormányhatározat előkészítéseképpen a kereskedelem jelentős árumennyiségeket készletezett. A hitelállomány növekedését főként a vállalati és a költségvetési betétek emelkedése tette lehetővé.

1951. december és 1952. december között a hitelállomány növekedésének több mint egyharmada az 1951. december 2-i határozat alapján végrehajtott áremeléssel kapcsolatos. A növekedés további részét többek között a nehézipari termelés fejlesztése és egyes szervezeti változások idézték elő: a készletező vállalatok forgóalpját elvonták és készleteiket nagyrészt hitellel finanszírozták, átvettük a volt szovjet érdekeltségű vállalatokat.

1952. december és 1953. december között a hitelállomány csökkent. Ezen belül az ipar hitelállománya az átállással kapcsolatos készlettorlódások, a beruházások leállításai stb. miatt növekedett, ugyanakkor a kereskedelmi készletek csökkenése következtében a kereskedelem hitelállománya csökkent.

1953. december és 1955. december között a hitelállomány növekedése főként a készlethitelek emelkedéséből származott, amelyeknek növekedése meghaladta a hitelállomány globális növekedését. Ez elsősorban a kereskedelmi készletek jelentős növekedésének következménye. A tárgyalt két év alatt a Belkereskedelmi Minisztérium készlethitelei (a tanácsi belkereskedelmi együtt) 69 százalékkal, a földművelésügyi készletek 117 százalékkal, ugyanakkor az ipari minisztériumok készlethitelei mindössze 9 százalékkal emelkedtek. A készlethitelek ilyen irányú növekedését az okozta, hogy 1954. június és 1955. június között megváltoztak a népgazdaság készletállományának ágazati arányai: csökkent az ipari készletek aránya, nőtt a kereskedelmi készleteké.

A népgazdaság készleteinek* ágazatok szerinti százalékos megoszlása

Készletek	1954.	1955.
	június 30	
Ipari	49,9	42,8
Kereskedelmi**	44,3	51,6
Egyéb	5,8	5,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* Tanács kereskedelemmel együtt. Kölker, KGM/B, helyiipar, OKISZ és mezőgazdaság nélkül.

** Elhárított és értékesítő készletező vállalatokkal együtt.

Megváltoztak a készletek elemek szerinti összetételének aránya is. A népgazdaság készletállományának belső összetétele fokozatosan eltolódott a késztermék készletek felé.

A népgazdaság készleteinek* készletfajták szerinti százalékos megoszlása

Készletek	1955.	
	június 30	
Anyag	38,5	33,5
Befejezetlen és félkész-termék	13,1	11,3
Késztermék**	48,4	55,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* Tanácsi kereskedelemmel együtt. Külker., KGMB., helyiipar, OKISZ és mezőgazdaság nélkül.
** Ellátó és értékesítő készletező vállalatokkal együtt.

A készletek népgazdasági ágak és készletfajták szerinti megoszlásánál bekövetkezett arányeltolódások egy része abból adódott, hogy 1954. év folyamán a készletező vállalatokat megerősítették, készleteik megnövekedtek. Így az ipari készletek tárolásának feladatát az addiginál nagyobb mértékben látták el a készletező vállalatok, melyeknek készletei a kereskedelmi készletek között szerepelnek, mégpedig késztermékként. Ezt figyelembe véve is a késztermékkészletek volumenének és részarányának növekedése jelzi, hogy az ipar sok esetben felesleges, nehezen értékesíthető, de az iparvállalatok számára nem egyszer magas globális tervteljesítést biztosító termékek gyártásához kötött le eszközöket. Erre mutat, hogy a késztermékkészletek összetétele több vonatkozásban nem felel meg a szükségleteknek.

1954. júniusa után a növekvő hitelállomány forrását a betétállomány nagyobb mértékben, a bankjegyforgalom csökkenő mértékben fedezte.

A hitelállomány forrásainak százalékos megoszlása

Megnevezés	1955.	
	június 30	
Betétállomány	73,2	74,9
Bankjegyforgalom	19,5	17,2
Egyéb forrás	7,3	7,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

2. A hitelek állományának optimális nagysága

A forgóeszközök finanszírozása az állami költségvetésből állandó használatra a vállalatok rendelkezésére bocsátott forgóalappal, rövidlejáratú bankhitellel és állandó jellegű ki nem egyenlített tartozásokkal (ún. egyéb forrásokkal) történik.

A forgóeszközök forrásainak százalékos megoszlása

Megnevezés	1953.	1954.		1955.
	június 30	december 31		június 30
Forgóalap	33,4	35,3	36,1	36,7
Hitel	39,2	37,6	35,9	37,9
Egyéb forrás*	27,4	27,1	28,0	25,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* Tartós passzívák, szállítók, egyéb.

Rövidlejáratú hitellel finanszírozzák általában: az ipari és építőipari vállalatoknak a normák szerinti szükségletet meghaladó készleteit, a belkereskedelmi vállalatok norma szerinti készleteinek 40 százalékát (1955-ig 60 százalékát) és normán felüli készleteit, a külkereskedelmi és a készletező vállalatok összes készleteit, általában mindenütt az idényszerű ráfordításokat és az állami vállalatok közötti elszámolási formákat teljes egészében.

A finanszírozásnál szem előtt kell tartani azt, hogy a vállalatoknak ne adjunk a költségvetésből az állandó jelleggel rendelkezésre bocsátott és kevésbé ellenőrzött forgóalpból a kelletnél többet, de kevesebbet sem, mert ellenkező esetben a vállalatoknak tervszerű működésük eszközsükségletének finanszírozására is bankhitelt kell igénybevenniük, s ez — azon túlmenően, hogy mind a vállalatoknál, mind a bankapparátusnál felesleges többletmunkát jelent, — kifogásolható azért, mert indokolatlanul megkötö a vállalatok gazdálkodását, korlátozza önállóságukat.

A rövidlejáratú hitel, mely a vállalati forgóeszközöknek csak pótlólagos forrása, a népgazdaság összes forgóeszközökének évről-évre több mint egyharmadát finanszírozza.

A hitelek százalékos aránya a forgóeszközök finanszírozásában

Népgazdasági ág	1953.	1954.		1955.
	június 30	december 31		június 30
<i>Népgazdaság összesen</i>	<i>39,2</i>	<i>37,6</i>	<i>35,9</i>	<i>37,9</i>
Nehézipar	20,8	23,5	25,7	24,5
Könnyűipar	17,7	18,1	17,2	17,8
Élelmiszeripar	3,8	36,3	35,7	28,3
Mezőgazdaság	35,8	38,4	32,6	39,7
Közlekedés	10,3	5,5	6,8	6,3
Belkereskedelem	63,7	49,7	49,1	59,7
Készletezők	63,1	68,6	63,3	71,6

Azt önmagában eldönteni, hogy a hitelállomány egy adott időpontban sok-e vagy kevés, a kérdés szerfölött viszonylagos volta miatt nem lehet. A mindenkorai hitelállomány nagysága ugyanis — a sok egyéb tényező között — az állandó jelleggel juttatott forgóalap függvénye. Ha a készletnormák alapján kiszámított forgóalap nem fedezi a szükségleteket, akkor kerül sor hitel igénybevételére. A fenti kérdés eldöntése tehát visszavezet a készletek normalizálásához.

A készletek összértékben általában jelentősen meghaladják a pénzügyi normák szerint megszabott szintet, amiben feltehetően közrejátszik mind a vállalatok indokolatlan készletfelhalmozása, mind pedig az, hogy a normák sok esetben nem reálisak. E két tényező együttes hatására a rövidlejáratú hiteleknek csak 70—75 százaléka funkcionál a hitel eredeti rendeltetése szerint, 25—30 százaléka olyan hitel, amellyel főleg nem idényszerű, normafeletti készleteket finanszíroznak (amelyek vagy feleslegesek, vagy amelyeket forgóalappal kellene finanszírozni), kisebb részben pedig olyan hitelek, amelyeket a vállalatok nem tudtak időre visszafizetni eredményromlásuk, behajthatatlan kintlevőségük miatt stb.

A hitelállomány százalékos megoszlása összevont hitelcsoportok szerint

Megnevezés	1952.	1953.	1954.	1955.
	december 31.			
Normán belüli (kereskedelmi) készletihitel	43,7	41,3	45,8	48,3
Normán felüli időszori termelési és árukészletihitelek	11,1	13,0	11,3	11,7
Időszori ráfordítási hitelek	2,5	3,7	3,7	2,5
Elszámolási hitelek	11,7	18,4	17,8	16,2
<i>Rendeltetése szerint funkcionáló hitel</i>	<i>69,0</i>	<i>77,3</i>	<i>78,0</i>	<i>78,7</i>
Nem időszori norma feletti készletekre nyújtott és lejárt hitelek együtt	31,0	22,7	21,4	21,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az a tény, hogy a hitelek viszonylag jelentős hányada nem a hitel eredeti rendeltetése szerint funkcionál, arra enged következtetni, hogy a hitelállomány általában meghaladja az optimális határokat.

A továbbiakban a hitelezés szempontjából két legjelentősebb terület — az állami ipar és az állami belkereskedelem — finanszírozásával foglalkozunk részletesebben. E két területen a hitelállománynak mintegy fele funkcionál.

Az ipar finanszírozásának néhány kérdése

Az ipar normafeletti készleteit hitellel finanszírozzák. Ahhoz, hogy az ipar hitelállományának nagyságát, az ipar hitelgazdálkodásának helyességét megítélhessük, vizsgálatunknak a termelés alakulásával, ezzel összefüggésben a termeléshez lekötött készletek nagyságával, a készletnormák megállapításával és a forgóalapellátással is foglalkoznia kell.

1. Az ipari termelés és a készletek aránya

A termelési érték és a készletek aránya akkor mondható helyesnek, ha a vállalatok a forgási sebesség növelésével viszonylag egyre kevesebb készletet kötnek le a termeléshez. Az így felszabaduló eszközök beruházásokra, az életszínvonal emelésére stb. használhatók fel.

Az utóbbi években az ipar készletei állandóan növekedtek. A készletnövekedés kb. arányos az anyagfelhasználás növekedésével, ugyanis a termelési költségeken belül megnövekedett az anyagköltségek részaránya. A termelésnél azonban gyorsabban növekedtek a készletek. A teljes termelési értékhez viszonyítva a készletek kevésbé gyorsan, a termelt új értékhez viszonyítva azonban — minthogy itt a termelés anyagigényességének növekedése, valamint az iparon belüli növekvő kooperációval kapcsolatban a termelési érték halmozódása nem érvényesül — a készletek lényegesen gyorsabban növekedtek.

Az ipar* összes készlete a termelési értékhez viszonyítva

Időpont	Összes készlet	
	a teljes**	a nettó
	termelési érték százalékában	
1952. december 31	15,6	30,5
1953. december 31	16,2	32,7
1954. december 31	17,4	37,8

* Minisztériumi, helyi, szövetkezeti ipar.
** Teljes termelési érték forgalmi árával.

A vállalatok a termeléshez évről-évre mind nagyobb mennyiségű készletet kötöttek le. Ez többek között arra vezethető vissza, hogy

1. 1953—1954 években az ipari termelés programjának többszöri megváltoztatása, az áttalások, a beruházások átütemezése miatt jelentős mennyiségű felesleges készlet halmozódott fel a vállalatoknál;

2. a vállalatok az anyagbeszerzési nehézségek miatt igyekeznek túlbiztosítani magukat készletekkel;

3. a vállalatok a gyakori átcsoportosítások tapasztalatai alapján számolnak az esetleges termódosítások lehetőségeivel és elsősorban normánfelüli anyagkészletekkel igyekeznek biztosítani magukat a meglepetések ellen.

Ilyen körülmények között a szükségleteket meghaladó készletek leépítése nem haladt kielégítő ütemben, a Minisztertanács által évről-évre jóváhagyott forgóeszközcsökkentési terveket a minisztériumok nem teljesítették.

1955. évben csak kis mértékben emelkedtek az ipari készletek, ami elsősorban az importanyag-ellátási nehézségekre vezethető vissza. Mint tendencia azonban változatlanul fennáll a minél magasabb készletek felhalmozására való törekvés. A vállalatok jelenleg is túlbiztosítással igyekeznek áthidalni a anyagbeszerzési nehézségeket stb., ami sok esetben a készletek indokolatlan felhalmozásához, elfekvő készletek keletkezéséhez vezet.

2. Az ipari készletek normalizálása

A termeléshez szükséges ipari készletek mennyiségének megállapítására normák szolgálnak. A forgási időnormák alapján szabják meg a tárolható legalacsonyabb és legmagasabb készletet természetes mértékegységben. E mennyiségi normák alapján számítják ki a pénzügyi készletnormákat, vagyis az átlagkészletet forint értékben. A pénzügyi készletnormák szerint megszabott összeget a költségvetésből állandó jelleggel juttatott forgóalap formájában bocsátják a vállalatok rendelkezésére.

A készletnormáknak — azon túlmenően, hogy alapul szolgálnak a vállalati forgóeszközszükséglet kiszámításához — a készletek optimális nagyságát kellene meghatározniok, s ezáltal biztosítaniok, hogy a készletek növekedése indokolatlanul ne haladja meg a termelés növekedését. Reális készletnormák hiányában nem bírható el a vállalatok készletgazdálkodásának és pénzgazdálkodásának helyessége, enélkül a termeléshez lekötött

készletek nagysága nem válhat reálisan az eredménytényezők egyikévé, ezért enélkül nem is remélhetünk a készletgazdálkodás terén alapvető fordulatot.

A készletek az 1954-ig rendelkezésre álló adatok alapján jelentősen meghaladták a normák szerint megszabott szintet, ami vagy a normák megalapozatlanságára vagy az indokolatlan készletfelhalmozásra vezethető vissza. Mindkét feltételezés valószínűnek látszik, mert egyrészt a normák nem műszaki megalapozottsággal készülnek, ami realitásokat teszi kérdéssé, másrészt az indokolatlan készletfelhalmozás mellett szól az, hogy a normák túllépéséből — bár kötelező erejűek — nincs lényeges anyagi hátrányuk a vállalatoknak, a vállalatok felettes szervei és a pénzügyi szervek pedig nem tudnak érvényt szerezni betartásuknak. A készletnormáknak jelenleg csak a forgóalaptervezés és megállapítás szempontjából van jelentősége. A tényleges készletalakulásra nem gyakorolnak számottevő befolyást.

Az ipari készletek és a normák alakulása*

Időpont	Készletnormák	Készletek	Készletek a normák százalékában
	Index: 1951. december 31 = 100		
1951. december 31	100,0	100,0	100,0
1952. december 31	147,2	122,1	129,4
1953. december 31	170,9	132,1	120,8
1954. december 31	170,4	145,7	133,4

* Az adatok — melyek a minisztériumi iparra vonatkozóan közel teljeskörűeknek mondhatók — különösen 1951–1952. évekre becsléseket is tartalmaznak.

Időszerű lenne a készletnormák felülvizsgálása, a nem megfelelő helyesbítése és ezzel egyidejűleg olyan hitelezési rendszabályok fogantatása, amelyek szerint a reális készletnormák túllépéséből származó hitelek igénybevétele az eredményre nyomatóképpen kihat magasabb kamatban jelentkezne.

3. Az ipari készletek finanszírozása

A normák alapján kiszámított készletigényeket állandó forrásokkal (elsősorban a költségvetésből kiutalt forgóalappal, azonkívül a tartós passzívumokkal és a szállítóállománnyal), a normákat meghaladó készleteket pedig készlettel finanszírozzák.

A forgóalap mértékének megállapítása a forgóalap- és hitelezési mód-szere egyrészt merev, nem érvényesítik a vállalatok felelősségét a gazdálkodásban, másrészt azokon a területeken, ahol szükséges volna, nem alkal-maz megszigorítást.

a) A finanszírozás mértéke

A forgóalap mértékének megállapítása és a hitelezési gyakorlata nem ösztönzi a vállalatokat a normák szerint megszabott készletszint betartására.

A forgóalapmegállapítás jelenlegi rendszerében az állandó források a pénzügyi normák szerint engedélyezett készletek 100 százalékát fedezik.

Tekintettel azonban arra, hogy az ipari készletek általában jelentősen meghaladják a normákat, az állandó források gyakorlatilag csak 70–80 százalékgig finanszírozzák a tényleges készleteket. A normák túllépéséből — ezzel hallgatólagosan elismerve megalapozatlanságukat — mondhatni semmiféle hátrányuk nincs a vállalatoknak, mert a normákat meghaladó készleteiket a bank általában meghitelezi. Ezért ipari vonatkozásban — különösen a nehéziparban — a hitelállományon belül nagy volumen képviselnek a nem idényszerű normafeletti készletekre nyújtott hitelek, amelyek tehát nem a hitelek eredeti rendeltetése szerint funkcionálnak.

Nem idényszerű, normafeletti ipari készletek a teljes hitelállomány százalékában

Magnevezés	1954.	1955.
	december 31	
Bányászat és nehézipar ..	64,8	53,3
Kőnyitőipar	19,7	21,7
Élelmiszeripar	7,8	10,3
<i>Ipar összesen</i>	<i>44,8</i>	<i>35,9</i>

Többek között erre vezethető vissza az, hogy a forgóeszközcsökkentést célzó intézkedések nem jártak kellő eredménnyel. Az ipari termelés finanszírozása globálisan (forgóalap + hitel + egyéb források) kb. arányosan növekedett a termeléssel, holott ha az átcsoportosítások stb. nem következtek volna be, viszonylagosan csökkenhetett volna, mert a technika fejlődésével rövidülne kellett a gyártás idejének, valamint azért, mert a termelés bővülése mellett is a költségek és a különféle szükségletek egy része változatlan. Ezt indokolták volna továbbá az ipar tárolási feladatainak a készletező vállalatokkal való megosztása, valamint az inkasszók forgalmi adó nélküli meghitelezésére való áttérés.

Az ipar finanszírozási eszközei a forgalmi adó nélküli éves teljes termelés érték százalékában*

Időpont	Összesen	Ebből		
		forgóalap	hitelek	egyéb források
1952. december 31	29,6	19,8	7,0	2,8
1953. december 31	29,3	19,8	6,7	2,8
1954. december 31	29,2	19,0	7,3	2,9

* Az adatok részben becslések.

b) A forgóalapellátás módszere

Az ipari készletek finanszírozása mind forgóalappal, mind hitellel készletelemenként történik (anyagkészlet, befejezetlen- és félkésztermék, késztermékkészletek, sőt sok helyen az anyagkészletet tovább kell bontani alapanyagra, segédanyagra stb.). Ha a vállalati készletek az egyik készletelemnél a norma alatt vannak, a másiknál a norma felett, akkor az első

esetben jelentkező szabad forgóalap nem használható fel a normát meghaladó készletelem finanszírozására. A forgóalapellátás jelenlegi módszere tehát ellentétben áll a vállalati önállóság elveivel és nem ad biztonságot a vállalatoknak a forgóalapgazdálkodás terén. A forgóalapellátást — amely rendeltetése szerint a forgóeszközök viszonylag állandó jellegű elosztásának módszere — a forgóalap-juttatások és elvonások gyakorisága jellemzi.

A vállalatok számára az esetleges normán belüli gazdálkodás nem anyagi érdek, hanem kényszerűség, amely tartós anyagellátási nehézségek esetén fordul elő. Helyesnek látszana — de ez csak reális készletnormák mellett helyénvaló — ha a normán belüli gazdálkodást anyagi ösztönző eszközökkel alátámasztva célul tűznék a vállalatok elé. Alkalmos módszer lenne erre az, ha a normán belüli gazdálkodás következtében a vállalat egy számláján lecsapódó összeg kamatozna, ami növelné a vállalat nyereségét.

c) A hitelleltetés módszere

A vállalatok nincsenek megfelelő mértékben anyagilag érdekelve abban, hogy azonos termelést minél alacsonyabb készletleltetéssel végezzenek el. A Magyar Nemzeti Bank ugyanis nem tesz különbséget az egyes hitel-típusok kamatai között. A norma feletti készletek finanszírozására igénybevetett hitelek után éppen úgy 3 százalékos kamatot kell csak fizetni, mint az egyéb ipari hitelek után. (Kivételesen a lejárt hitelek évi 36 százalékos kamata, valamint a felesleges készletátvétel esetére a 7 százalékos büntetőkamat, ezt azonban gyakorlatilag nem alkalmazzák.) A vállalati anyagi érdekelttség hiányában az ipari hitelleltetésnek jelenlegi módszere egyoldalúan a Magyar Nemzeti Bank készletcsökkentő szerepére épül. A vállalatok készlet-felhalmozási törekvéseinek ellensúlyozására a Magyar Nemzeti Bank részletekben, aprólékosan igyekszik elbírálni a hitelügyek indokolt-ságát, s ez bürokratikusá tette a hitelleltetés módszerét.

A normákat meghaladó készleteket — készletmeneként — hitellel finanszírozzák. Norma feletti anyagbeszerzésre a megfelelő hiteltípust folyósítja a Nemzeti Bank. Az anyag továbbfeldolgozása során az anyaghitelt fel kell mondani és a befejezetlen termékre kell hitelt igényelni, és így tovább. A hitelügyléseknek és hitelfelmondásoknak ez a bonyolult módja azon túlmenően, hogy jelentős többletmunkát ró mind a vállalatok, mind a bankapparátus dolgozóira, nem is jár a kívánt eredménnyel, mert:

1. a Magyar Nemzeti Bank dolgozói műszaki szempontból nem tudják elbírálni a norma feletti anyagbeszerzés szükségességét;
2. a vállalatok hőközben nem tudják pontosan kimutatni készleteik értékét és különösen azt nem, hogy a készletek a körforgás melyik szakaszában vannak, ezért a hitelügylésekhez mellékelni készlet- és forrásadatok feltehetően pontatlanok;
3. a hitelügyléseknek a Magyar Nemzeti Bank nem tudja megfelelően műszakilag ellenőrizni és elbírálni a vállalati készletek készletelemek szerinti csoportosításának helyességét; ezzel a vállalatok több esetben visszaélnek, olyan készletelemek fedezésére kérnek hitelt, amelyekre a bank könnyebben folyósít.

Ilyen körülmények között a részletekben, bonyolult hitelbírálat ellenére a Magyar Nemzeti Bank a hitelek folyósításánál sok esetben automatikusan jár el, mert végeredményben a vállalati hitelügyeket 95—96

százalékban teljesíti; továbbá nem tud érvényt szerezni a hitelfolyósítás céljellégének, vagyis annak, hogy a megfelelő hitelcéllal a megfelelő hitel-típus álljon szemben. Negyedévenként a fedezetvizsgálati kimutatások alapján — az elmúlt években kivétel nélkül minden alkalommal — kitűnt az, hogy egyes forgóeszközök túlfinszírozás áll fenn, másoknál finanszírozási hiány és ennek megfelelően a juttatott eszközök (forgóalap, hitel) egy részét a vállalatok nem a kért célra használják fel (például befejezetlen termékre nyújtott hitel készterméket, készlethitel kintlevőséget vagy eredményromlást finanszíroz stb.).

Az ipari minisztériumok forgóeszközei fedezettségének alakulása a forgóeszközök értékének százalékában

Megnevezés	Anyagnál	Befejezetlen és félkész-terméknél	Készterméknél	Készleteknél összesen	Forgóeszközök	
					Egyéb forgóeszközök*	Összesen
1956. június 30						
Túlfinszírozás hitellel	+ 3,1	+ 4,7	+ 1,1	+ 2,7	+ 4,5	+ 2,9
Túlfinszírozás forgóalappal	+ 5,9	+ 6,3	+ 1,7	+ 4,4	+ 0,1	+ 3,8
Finanszírozási hiány	- 2,7	- 4,0	- 10,4	- 5,9	- 23,6	- 8,4
<i>Összes túlfinszírozás</i>	<i>+ 6,3</i>	<i>+ 7,2</i>		<i>+ 1,2</i>		
<i>Összes finanszírozási hiány</i>			<i>- 7,6</i>		<i>- 19,0</i>	<i>- 1,7</i>
1954. december 31						
<i>Összes túlfinszírozás</i>	<i>+ 4,4</i>	<i>+ 11,6</i>		<i>+ 3,1</i>		
<i>Összes finanszírozási hiány</i>			<i>- 1,9</i>		<i>- 24,0</i>	<i>- 1,4</i>

* Legnagyobb részben kintlevőség, azonkívül idényeszerű ráfordítás stb.

Az a tény, hogy a vállalatok nincsenek kellőképpen érdekelve a készletek csökkentésében, mert a készletnormák túllépésének nincs megfelelő anyagi következménye; továbbá, hogy a forgóalapellátás, de főként a hitelleltetés jelenlegi módszere sok bürokratikus megkötést tartalmaz, viszont gyakorlatilag nem akadályozza meg a finanszírozási eszközök összekeveredését egy olyan finanszírozási rendszer létrehozását teszi szükségessé, melynél a forgóalapellátás műszakilag indokolt, reális készletnormák alapján történne, s amelynél a vállalatoknak — az önköltségen keresztül — elsőrendű anyagi érdekeik fűződnek ahhoz, hogy minél alacsonyabb készletleltetéssel termeljenek. Ebben az esetben a vállalatok nemcsak a normalizált készletszint betartására törekednének, hanem egyben a globálisan normaszertinti készleteik helyes belső (készletelemek szerinti) arányainak biztosítására is. Így a hitelbírálatot, a hitelfolyósítást és a hitellelőrzést nem forgóeszközökmeneként, hanem globálisan végezhetné a Magyar Nemzeti Bank, ami fokozná a vállalati önállóságot és csökkentené mind a bankapparátus, mind a vállalatok ügyvitelét.

A belkereskedelmi finanszírozásának néhány kérdése

A belkereskedelmi készletek finanszírozása kisebb részben forgóalappal, nagyobb részben hitellel történik. Ezért a rövidlejáratú bankhitelek több mint egynegyed része funkcionál a belkereskedelemben.

A készletek finanszírozásának tervezése és részbeni lebonyolítása (forgóalapellátás) normák alapján történik. Ahhoz, hogy a forgóalap- és hitelgazdálkodás helyességét megítélhessük, vizsgálatunkat a készletek normalizálásával kell kezdenünk.

A kiskereskedelemben, a vendéglátóiparban és az üzemélemezésben az áruforgalom tervezésénél (alapterv) tényleges indulókészletet, tervezett beszerzést és értékesítést és ennek alapján tervezett zárókészletet hagynak jóvá. A pénzügyi tervben — ettől függetlenül — a felülről előírt tárolási normanapok alapján számítják ki a finanszírozás alapjául szolgáló normalizált készletmennyiséget. E szakadás következtében nemcsak a tényleges készlet, de már az alaptervekben kiszámított készlet is rendszerint magasabb a pénzügyi terv normalizált készleténél.

A nagykereskedelemben szorosabb az alaptervek és a pénzügyi tervek kapcsolata, mert az éves áruforgalmi terv IV. negyedévének átlagkészletét tekintik egyben normalizált készletnek.

A Nép gazdasági Tanács 549/28/1950. sz. határozata értelmében a belkereskedelem normák szerint megállapított készleteit 40 százalékgig fedezi forgóalappal.¹ Tekintettel azonban arra, hogy a tényleges készletek általában meghaladják a normalizált készletet — a forgóalapellátottság mértéke gyakorlatilag nem éri el a 40 százalékos szintet. Másrészt a 40 százalékos szint a minisztériumra globálisan vonatkozik, a forgóalappal igazgatóságokra és vállalatokra történő szétosztásánál ezen belül lényeges eltérések lehetnek.

A Budapesti Textilnagykereskedelmi Vállalat például 1955. november 1-ig 25 százalékos forgóalapellátottsággal rendelkezett. November 1-én az irányítószerv, hogy gyengébb vállalatait erősítse, elvont 25 000 000 forint forgóalapot, így a forgóalapellátottság mértéke 8 százalékra süllyedt.

A normák szerinti készletek 60 százalékát² és a normákat meghaladó részt készlethittel finanszírozzák. A hitelek részarányát abból a megmondásból kiindulva állapították meg ilyen magasan, hogy a bankszervezetnek a hitelen keresztül alkalma van befolyásolni és ellenőrizni a készletek alakulását. A bankapparátus ezzel kapcsolatos feladata — az iparhoz hasonlóan — jobbra csak egyoldali: a készletek túlzott emelkedésének megakadályozása (vagyis a felesleges készletek felhalmozódásának megakadályozása, illetve a meglevők felszámolása).

Bár belkereskedelmi vonatkozásban a Magyar Nemzeti Bank ért el eredményeket a hitelrendszer fejlesztése, a felesleges készletek feltárása terén, azonban a hitelrendszer készletcsökkentő szerepe eleve korlátozott. A belkereskedelem hitelállományának alakulását, a hitelgazdálkodást elsősorban a gazdasági vezetés, a népgazdasági tervezés befolyásolja. A belkereskedelem ugyanis a lakosság vásárlásait — annak állandó ingadozásai, valamint a tervezés hibái miatt — nem minden esetben tudja pontosan felmérni, így előfordul, hogy a megrendelt és az ipar által le is gyártott termékek részben elfekvő készletekké válnak. Emellett a belkereskedelmi vállalatok egyes esetekben — az irányító szervek utasítására — olyan felesleges cikkeket is kénytelenek átvenni, melyek az iparvállalatok terven felüli termeléséből, exportból visszamaradt készletekből vagy olyan felesle-

¹ 1956-tól a forgóalapellátottság 60 százalékos.

² A 60 százaléknál kisebb részt finanszírozza a hitel, mert a vállalat kiegyenlített tartozásai (szállások, tartós passzívák) is a készletek forrásait szolgáltatják.

ges áruajták termeléséből származnak, melyeknek gyártása az ipar számára prémiumot, magas globális terveljesítést biztosított. Ebből következik, hogy a belkereskedelem készletalakulása nemcsak a belkereskedelmi vállalatoktól függ.

A felhalmozódott készletek csökkentését, az áruk forgási sebességének meggyorsítását nagyban elősegítené, ha az ipar szigorúan alkalmazkodna a kereskedelem megrendeléseire, elsősorban az áruösszetétel tekintetében. Másrészt a felesleges (inkurrens, vagy immobil) készletek értékesítésének egyik jól bevált módszere az árucikkek leértékelése. A leértékelések azonban nem történnek elég rugalmasan. Sokszor hónapokig vagy évekig is eltart, amíg az irányítószerv — a vállalatok állandó sürgetésére — elhatározza egy-egy inkurrens cikk árának mérséklését. Így az intézkedések gyakran késve érkezik (az áru elavul, megromlik, nyári ruházati cikkek árát ősszel szállítják le stb.), vagy a csökkentés mértéke jelentéktelen.

A fentiekből következik, hogy a felesleges készletek leépítése, illetve átvételük megakadályozása nemcsak a hitelrendszer, hanem elsősorban a vállalatok és irányító szerveik feladata lenne. Nagyobb vállalati önállóság biztosításával és megfelelő ösztönzőeszközök alkalmazásával (például, ha a felesleges készletmennyiség — a magasabb hitelkamatlon keresztül stb. — a nyereség csökkenésében jutna kifejezésre úgy, hogy az eredmény kérdése egyben az eddiginél nagyobb nyomatókat kapna) a vállalatok alkalmasabbak lennének e feladat ellátására.

Hitelrendszerünk a felszabadulás óta jelentősen fejlődött, a gazdaságosság fokozásának azonban még nem megfelelően ható eszköze. A Magyar Nemzeti Bank, bár széleskörű felhatalmazása alapján részletekbe menően szól bele a vállalatok gazdálkodásába, a hitelnyújtáson keresztül — az esetek többségében — nem tudja megakadályozni az indokolatlan készletfelhalmozást főként azért, mert különösen az ipari, építőipari és mezőgazdasági vállalatok nincsenek megfelelő mértékben anyagilag érdekelve megszabott készlethatárok betartásában sőt, érdekeik jelenleg éppen a minél magasabb készletmennyiségek felhalmozása mellett szólnak.

A vállalati gazdálkodás különböző területein — így a finanszírozás területén is — minden bizonnyal jelentős eredmények lennének elérhetőek a gazdaságosság fokozásában, ha az eddiginél bátrabban állítanánk előtérbe az érdekelttség és az önállóság elveit.

FENYŐ IMRE — ZALA FERENC:

A LAKOSSÁG VÁSÁRLÓALAPJÁNAK TERÜLETI MEGOSZLÁSA ÉS ANNAK MÉRÉSE

Vásárlóalaphoz nevezünk a lakosság pénzeszközeinek azt a részét, amelyet meghatározott időszakban árak vásárlására fordított vagy fordítani tud. Mivel a lakosság pénzeszközeinek jelenleg körülbelül 75—80 százalékát fordítja áruvásárlásokra, ez egyik legjellemzőbb mutatószáma az életszínvonal alakulásának is. A vásárlóalaphoz jut kifejezésre a lakosság fizetőképességének terjedelme, ezért a vásárlóalap tervezése, a terv teljesítésének számbavétele és közgazdasági értékelése fontos feladat.

A vásárlóalap azonban csupán az áruvásárlásra fordított vagy fordítható pénzeszközök nominálértékét jelenti. Ennek reálértékét a vásárlóerő fejezi ki. Tágabb értelemben a vásárlóerő fogalmával fejezzük ki azokat a bonyolult összefüggéseket is, amelyek abból következnek, hogy a kereslet egyik legfőbb meghatározója éppen a pénzjövdelem.

A népgazdasági tervezés és azon belül a kereskedelmi tervezés egyik fő problémája a vásárlóalap és az árualap összhangjának biztosítása. Az összhang azt jelenti, hogy a vásárlóalappal szemben elegendő mennyiségű árualap áll, s az árualap összetétele a jelentkező fizetőképességű keresletet kielégíti. Az összhang továbbá azt jelenti, hogy az árualap mennyisége és összetétele kielégíti a lakosság egyes rétegei és az ország egyes területei lakosságának keresletét is. Sokszor előfordul, hogy a vásárlóalap és az árualap országos összhangja biztosítva van, mégis egyes területeken például áruhiány keletkezik, vagy a szükségesnél nagyobb készletek halmozódnak fel. Éppen ez tenné szükségessé többek között a vásárlóalap területi megoszlásának tervezését, tervteljesítésnek mérését, valamint a tervezéshez szükséges statisztikai bázis megteremtését.

A lakosság vásárlóerejét kisebb vagy nagyobb intenzitással a legkülönbözőbb tényezők befolyásolják. A vásárlóerőre elsősorban a mindenkori életszínvonal, az egyes árak árárányai, a bérek és fizetések, valamint a pénzjövdelem nagysága hatnak ki.

A pénzbevételek gyarapodása érthetően növelőleg hat a vásárlóerő mértékére. Az a tény azonban, hogy a pénzbevételeknek különböző forrásai vannak, elsősorban a vásárlóerő természetére, az ebből fakadó kereslet sajátos formáira utal. Nyilvánvaló például, hogy a munkabérekből és fizetésekből származó pénzbevétel más természetű fizetőképességű keresletet jelent, mint a paraszti jövedelmekből származó pénzbevétel.

A pénzbevételek önmagukban azonban csak tendenciaként utalnak a vásárlóerő mutatószámának alakulására. A vásárlóalap nagyságát és így a lakosság vásárlóerejének alakulását befolyásolják még az áruforgalmon kívüli pénzkidadások is, mint amilyenek a szolgáltatások és a különböző pénzügyi kiadások. A vásárlóalap részesedését az összes pénzkidadásokból ugyanis meghatározza, hogy például a szolgáltatásokat milyen fokon, milyen színvonalon veszi igénybe a lakosság és milyen a szolgáltatások „árszínvonala”, „áraránya”. Számolni kell azzal a körülménnyel is, hogy a lakosság pénzeszközeinek egyrészt tartalmazhatja, amelyet bármikor akár áruvásárlásra, akár egyéb célokra felhasználhat.

A lakosság vásárlóerejének vizsgálatánál figyelemmel kell lenni a pénzbevételek forrására. Az állami és a szövetkezeti szervektől származó pénzbevételek eredeti pénzbevételek, amelyeknek egyrésze újraelosztásra kerül részben a lakosság egyes rétegei között, részben a rétegekben belül, részben a különböző területek lakossága között. Ez azután végsőfokon a lakosság különböző rétegei vásárlóerejének differenciálódására vezet.

A vásárlóerő alakulása alapvetően befolyásolja az áruforgalom terjedelmét és annak összetételét. A vásárlóerő növekedése serkenti az ipari és a mezőgazdasági termelés fejlődését, ezekkel szemben egyre nagyobb igényeket támaszt. Növeli a kereskedelemmel és a kereskedelmi hálózattal szemben támasztott követelményeket is. A vásárlóerő mutatószáma alkalmas fontos közgazdasági összefüggések vizsgálatára, annak mérésére, hogy egyes gazdaságpolitikai intézkedéseknek milyen kihatása van stb.

A vásárlóerő mutatószámának kiszámítása nemcsak országos, hanem területi vonatkozásban is igen fontos. Jelen körülményeink között ilyenfajta számítások csak országos szinten készülnek, területi bontást kizárólag tájékoztató célból néhány országos szerv végez. A területi számítások azonban még ezeknél a szerveknél is csak néhány fontosabb mutatószámra terjednek ki, így a legérdekeltbb helyi szervek egyáltalán nincsenek tájékozódva területükön a vásárlóerő alakulásáról, s ezért az ebből fakadó szükséges intézkedéseket sem tudják megtenni. Értékelésük lényegében csupán az áruforgalmi terv teljesítésének elemzésére korlátozódik, viszont éppen az erre ható legfontosabb tényező — a vásárlóerő — alakulása ismeretlen előttük.¹

Nemcsak a kereskedelmi és a kereskedelmet irányító szervek problémája ez. A vásárlóerő összetett, sokoldalú közgazdasági összefüggéseket feláró mutatószám, amelynek alakulása, az azt befolyásoló helyi tényezők feltárása, alapvető segítséget nyújt a tanácsok, a pénzügyi szervek, a tervező és beszámoló egységek stb. munkájához is. Amellett — mint ahogy a korábbiakban mondtuk — a vásárlóerő vizsgálata bizonyos mértékben tájékoztat az anyagi jólét változásáról, fejlődéséről, egyes rétegek szerinti alakulásáról, területi különbségeiről, s a különbségek okairól.

A vásárlóerő népgazdasági mérésével és tervezésével kapcsolatos problémák többé-kevésbé rendezettek. Nincs azonban megnyugtatóan megoldva mind a mai napig a vásárlóerő területi mérésének és tervezésének kérdése.

Megyei mérlegek kidolgozása néhány évvel ezelőtt napirenden volt, de a kísérletek tapasztalatai alapján ennek elterjesztését, rendszeres alkalmazását elvetették. A kísérletek főként azért nem járhattak sikerrel, mert a

¹ Az ilyen fajta számítások elvégzését a Belkereskedelmi Minisztérium Tervezési Főosztálya már kezdeményezte, s több megyében ennek alapján ezt a munkát már végzik.

megyei mérlegek teljes részletességgel való kidolgozása részben — az adott beszámolási rendszer mellett — nem volt lehetséges, részben pedig a vásárlóerő területek közötti áramlása lehetetlenné tette egy-egy megyében a mérlegszerű összefüggések megállapítását.

Késztelenül a legnagyobb problémát a vásárlóerő „áramlásának” kérdése okozza. Ez azt jelenti, hogy a vizsgált terület lakossága pénzbevételeinek egy részét más területen költi el, illetve más területek lakossága a vizsgált területen is vásárol. Ennek jelentőségét talán a legjobban mutatja, hogy míg Budapest lakossága az ország összes lakosságának körülbelül 19 százalékát teszi ki, addig az országos áruforgalomnak Budapesten valamivel több, mint 30 százaléka bonyolódik le. (Ismeretes, hogy a vidékiek közül számosan Budapesten vásárolnak be, viszont sok vidékről bejáró dolgozó fizetését itt kapja, s annak jelentékeny részét lakóhelyén költi el.)

Kevésbé élesen, de hasonló jellegű problémák jelentkeznek egyéb területeken is. A nagyvárosok, a kereskedelmi göcponatok „kereskedelmi szívóhatásukkal” magukhoz vonzzák a vásárlóerőt kisebb vagy nagyobb körzetben. Ez azután az országon belül a vásárlóerő bonyolult mozgásához, áramlásához vezet, amelynek felmérése valóban nem könnyű feladat, s becslése számos problémát vet fel.

Mindezek a kérdések világosan bizonyítják annak szükségességét, hogy a vásárlóerő területi megoszlásának problémáját minél hamarabb napirendre kell tűzni. Emellett e kérdés tanulmányozását szükségessé teszik az egyes területek eltérő sajátosságai, s ebből következően a területi tervezés tudományos színvonalának fejlesztése. A vásárlóerő területi megoszlásának mérése elősegíti a helyi szervek önállóságát, fejlődését, látókörük kiszélesítését, s lehetővé teszi számos gazdaságpolitikai intézkedés leghelyesebb helyi alkalmazását stb. A kérdést több oldalról lehet tanulmányozni, például metodikai szempontból. Tanulmányunkban csupán azt próbáljuk feltárni, hogy a vásárlóerő elemzése milyen problémákat vet fel.

A lakosság pénzbevételei és -kiadási mérlege

Az ország lakossága vásárlóalapját a lakosság pénzbevételei és -kiadási mérlegének segítségével állapítjuk meg, mégpedig egészen leegyszerűsítve úgy, hogy az összes pénzbevételekből a nem árujellegű kiadásokat levonjuk.

A társadalmi-gazdasági átalakulás következtében a lakosság pénzbevételeinek majdnem kizárólagos forrása az állami és a szövetkezeti szervek különböző kifizetései. Ugyanígy a lakosság pénzkidadásainak döntő többségét majdnem kizárólag az állami és a szövetkezeti szervek kötik le. (Nem számítva a lakosság egymásközi forgalmát.) A magánkereskedelem az áruforgalomnak alig egy százalékát bonyolítja le, ténylegesen tehát majdnem elhanyagolható.

Abban az esetben, ha a lakosságot nem egységes egésznek fogjuk fel, hanem rétegenként vizsgáljuk, már számolni kell a pénzbevételek újraelosztásával. A pénzbevételek újraelosztása elsősorban a lakosság két nagy rétege: a bérből és fizetésből élők, valamint a parasztság között történik. A legnagyobb pénzmozgást itt a szabadpiaci forgalom jelenti. Hozzávetőleges becslés szerint 1954-ben a lakosság összes pénzbevételeinek körülbelül 7 százalékát tette ki a piaci forgalom, a vásárlóalapnak pedig 8—9 százalékát.

A lakosság egymás közötti pénzforgalmának kérdése azonban sokkal erőteljesebben jelentkezik az egyes területeken, egyrészt a város és a falu, valamint az egyes rétegek között van nagyarányú pénzmozgás, másrészt pedig pénzmozgás van az egyes területek között is. Hozzávetőleges számítások szerint például 1954-ben a budapesti piaci felhozatal értékének kerekén 80 százaléka származott Budapesten kívüli területről. Ha nem is ilyen mértékben, de hasonló a helyzet más városokban, ipari és mezőgazdasági göcponatokban is.

A lakosság pénzbevételeinek és -kiadásainak országos mérlege tehát csak a leglényegesebb tendenciákra ad választ. Kiindulásul mégis ezt vesszük, mert összeállítására, szerkezetére alapul szolgál a területi mérlegek készítéséhez, helyesebben a vásárlóalap területi megoszlásának kiszámításához.

A lakosság pénzbevételeinek és -kiadásainak mérlege a következő főbb tételekből tevődik össze:

A lakosság pénzbevételei állami és szövetkezeti szervektől

1. Munkabérek és fizetések.
2. Egyéb személyi jellegű bevételek (nyugdíj, táppénz, segély, kiküldetési díj stb.).
3. Szövetkezetektől származó pénzbevételek (munkaegység, földjáraadék, vásárlási visszatérítés stb.).
4. A lakosság begyűjtéséből és felvásárlásból származó pénzbevételek.
5. A lakosság pénzügyi jellegű bevételei (hitel, biztosítási kártérítés, kamat, nyereségek, takarékbetétfelvétel stb.).
6. A lakosság egyéb pénzbevételei (anyag-, áru- és szolgáltatás jellegű bevételek, fuvardíjak stb.).

A lakosság pénzkidadásai állami és szövetkezeti szervek részére

1. Áruvásárlások.
2. Szolgáltatás jellegű kiadások (lakbér, közüzemi díjak, közlekedés, javítási és karbantartási kiadások, szociális, kulturális, egészségügyi, oktatási, mezőgazdasági stb. jellegű szolgáltatások kiadásai).
3. A lakosság pénzügyi kiadásai (adók, nyugdíj-, társadalombiztosítási- és egyéb járulékok, államkölcson befizetések, takarékbetétnövekedés stb.).
4. A lakosság egyéb pénzkidadásai (sportfogadási kiadások stb.).

A lakosság egymás közötti forgalma

1. A piaci, a vásári és a házaknál lebonyolódó forgalom.
2. Magánkereskedők, magánkisiparosok forgalma.
3. Használt áruk közvetlen forgalma.
4. Mezőgazdasági és kisipari magánmunkabérek.
5. A lakosság pénzátutalásai.
6. Egyéb (magánorvosi díj, ügyvédi díj stb.).

A lakosság készpénzkészleteinek növekedése vagy csökkenése (egyenleg)

A továbbiakban a mérleg egyes tételeinek kiszámítására, részletezésére nem térünk ki, csupán a legfontosabb összefüggések, tendenciák kérdésével foglalkozunk.

A mérleg felkészítését területi részletezésben a jelenlegi beszámolási rendszer nem teszi lehetővé. Lehetséges azonban néhány olyan döntő mutatószám kiszámítása, amely tükrözi a terület lakossága pénzbevételeinek és -kiadásainak, valamint a vásárlóerőnek alakulását.

A lakosság pénzbevételei

A lakosság tényleges jövedelmei és a pénzbevételek között különbség van; a pénzbevételek kisebbek. Eltekintve attól a kérdéstől, hogy a reáljövedelemre a szociális, kulturális, egészségügyi stb. juttatások milyen hatást gyakorolnak, a bérből és a fizetésből élők jövedelme túlnyomórészt pénzjövedelem. A parasztságnál azonban a jövedelmek jelentékeny hányada természetbeni, amely sokszor pénzben nem is vagy csak részben realizálódik.

Ez kifejezésre jut az egy lakosra jutó pénzbevétel nagyságában is. Igen alkalmas ennek megítélésére az ipari és a mezőgazdasági területek hasonló mutatószámának egybevetése. Például 1955-ben az ipari megyékben az egy lakosra eső pénzbevétel átlagosan 25–30 százalékkal volt magasabb, mint a mezőgazdasági jellegű megyékben. Ez az arány azonban korántsem állandó. Addig, amíg például a pénzbevételek egyik legfontosabb forrását kitevő munkabérek és fizetések viszonylag kis mozgást, állandóan növekvő jellegű mutatóknak, a parasztság fő bevételi forrását jelentő begyűjtés és felvásárlás sokkal nagyobb mértékben ingadozik. A begyűjtésből és a felvásárlásból származó pénzbevétel függ a termés alakulásától, a begyűjtési és a felvásárlási áraktól, a begyűjtés és a felvásárlás rendszerétől stb. Még egy adott éven belül is jelentős eltérések mutatkoznak az egyes területek között. Ez adódik abból, hogy a különböző területeken mások a főtermények, más a növénytermelés és az állattenyésztés aránya, mások a mezőgazdasági terméseredmények, piaci értékesítési lehetőségek stb.

Mind ezek átgondolásával nézzük meg, hogy az elmúlt két évben ország-részek szerint az egy lakosra jutó pénzbevétel hogyan alakult (Pest megye nélkül).¹

Az egy lakosra jutó pénzbevétel alakulása országrészek szerint*

Ország rész	Az egy lakosra jutó pénzbevétel a vidéki átlag százalékában	
	1954.	1955.
	évben	
Dunántúl	110,9	104,8
Alföld	88,2	91,0
Észak	115,0	109,0
Vidék együtt	100,0	100,0

* Pest megye nélkül.

Annak ellenére, hogy ezek az adatok meglehetősen nagy területet fognak át, tendenciájukban tükrözik azt a megállapítást, hogy az ipari jellegű területeken a pénzbevételek magasabbak. Az adatok értékelésénél számításba kell vennünk azt is, hogy 1955-ben a jobb termés következtében az előző évhez képest a területek közötti eltérés erősen csökkent. E csökkenés fő oka a kedvező begyűjtési és felvásárlási helyzet, a parasztság pénzbevételeinek emelkedése.

Az egyes területek között az egy lakosra jutó pénzbevétel nagyságát természetesen más tényezők is befolyásolják. Így például kihat erre a keresők és az eltartottak aránya, ami országos viszonylatban az utóbbi években

¹ A lakosság pénzbevételeire és kiadásaira, valamint a vásárlóerőre vonatkozó adatokat ebben és a következő táblákban a Belkereskedelmi Minisztérium Területi Osztályának adataiból számítottuk.

kedvezően alakult. A száz keresőre eső eltartottak száma országosan egyre csökken, különösen az ipari területeken. Megállapítható, hogy ott ahol a száz keresőre eső eltartottak aránya alacsonyabb, az egy lakosra eső pénzbevétel magasabb.

Az első öt éves terv során a szocialista iparosításnak nemcsak az volt a következménye, hogy általában többet fizettünk ki munkabérekre, hanem az új üzemek létesítésével, a technika fejlődésével és a termelékenység emelkedésével, a munkabérlagok is magasabbak lettek. A szocialista iparosítás politikájának megfelelően az ország majd minden területén létesítünk új üzemeket. Az iparosítás üteme azonban az egyes területeken különböző volt. Ezt bizonyítják az alábbi adatok is.

Az ipari dolgozók számának alakulása az első öt éves terv idején*

Terület	A dolgozók létszáma (ezer fő)		1954. év 1949. év százalékában
	1949.	1954.	
	évben		
Észak-Dunántúl	90,1	134,4	148
Dél-Dunántúl	28,5	45,6	160
Alföld	50,5	98,4	195
Észak	75,9	111,6	146
Budapest és környéke	280,4	378,5	132
Összesen	531,4	768,6	146

* Pártfűtet, 1956. 1. szám, 56–57. old.

Az adatokból megállapítható, hogy a kifejezetten ipari vidékeken tovább nőtt az ipari dolgozók száma. Kétségtelen azonban az, hogy az iparilag elmaradottabb területeken a dolgozók számának növekedése gyorsabb ütemű volt, de számuk még sokkal kevesebb, mint az iparilag fejlett vidékeken.

Mind ez jelentős szerkezeti változásokat idézett elő a lakosság pénzbevételeiben is. Nemcsak az ország egészét, hanem a különböző területeket is tekintve, általában megnőtt az ipari termelés részaránya, egyes helyeken a mezőgazdasággal szemben a korábbi évektől eltérően túlsúlyba is került. Igen érdekesek az erre vonatkozó területi számítások, amelyek az Országos Terhivatalban készültek:

Az ipari és a mezőgazdasági termelés értékének százalékos megoszlása*

Terület	A termelési érték százalékos megoszlása					
	1950. évben			1954. évben		
	Ipar	Mezőgazdaság	Együtt	Ipar	Mezőgazdaság	Együtt
Észak-Dunántúl	35	65	100	56,5	43,5	100
Dél-Dunántúl	13	87	100	35,0	65,0	100
Alföld	13	87	100	39,4	60,6	100
Észak	34	66	100	61,0	39,0	100
Budapest és környéke	100	—	100	100,0	—	100
Összesen	41	59	100	60,9	39,1	100

* Pártfűtet, 1956. 1. szám, 56–57. old.

Dunántúl északi megyéiben és az északi országrészben az ipar növekedése nagyobb mértékű volt. Figyelemreméltó az ipar előretörése az Alföldön is. Világos, hogy az ipari és a mezőgazdasági termelés arányának megváltozása lényegében kihat a pénzbevételek nagyságára, összetételére, források szerinti megoszlására is.

Jelenleg az ország kereső lakosságának 55–60 százaléka él bérből és fizetésből. Ugyanakkor Budapesten és a vidéki városokban a lakosságnak csak 40 százaléka él. Ha még azt is figyelembe vesszük, hogy a városokban élők között is vannak parasztok, akkor nem tévedhetünk sokat, ha azt mondjuk, hogy a községekben lakik a bérből és fizetésből élők 25–30 százaléka.

Míndez a pénzbevételek forrását tekintve bonyolult helyzetet teremt, ami már önmagában megingatja azt az elvet, hogy a területi elhatárolás egyben a két nagy rétegre való bontást is jelenti. Azonban nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy a falun élő ipari munkások (bányászok, egy-egy gyár körül tömörülő dolgozók stb.) és a falusi értelmiség sajátos árkereslete mellett, a többi bérből és fizetésből élő vásárlóereje nagyjából mint paraszti vásárlóerő jelenkezik. Ennek ellenére a tapasztalatok azt mutatják, hogy a területi csoportosítás mégis támpontot nyújt a rétegek közötti megoszláshoz.

Országosan az összes pénzbevételeknek körülbelül 55 százalékát teszik ki a munkabérek és 17 százalékát a begyűjtésből és a felvásárlásból származó jövedelmek. Az országos átlaggal szemben a munkabérek az ipari megyékben az összes pénzbevételeknek 70 százalékát, a mezőgazdasági megyékben 45–50 százalékát teszik ki. Csak ez utóbbi területeken érik el a begyűjtésből és a felvásárlásból származó pénzbevételek a körülbelül 40 százalékos arányt. Ez azt bizonyítja, hogy a terület jellege nagymértékben befolyásolja a pénzbevételek megoszlását, szerkezetét.

A parasztság pénzbevételeiben egyre nagyobb szerepe van a fejlődő termelőszövetkezeti mozgalom következtében a szövetkezeti jövedelmeknek. A szövetkezeti jövedelmek egyrészt azért növekednek, mert a termelőszövetkezeti tagok, a családtagok száma gyarapodik, másrészt pedig azért, mert a szövetkezeti gazdálkodás fejlődésével az egy munkaegységre eső pénzjövedelem is állandóan emelkedik.

Természetesen nem szabad elfeledkezni arról, hogy a területi különbségek itt is élesen jelentkeznek. Azaz az egyes területeken a termelőszövetkezeti mozgalom eltérő ütemben fejlődik, mások az átlagos eredmények, és így másként alakul a munkaegység pénzbeli értéke is.

Ez a három tétel, tehát a munkabérek és a fizetések, a begyűjtés és a felvásárlás, valamint a szövetkezeti jövedelmek teszik ki a pénzbevételek zömét. Az egyéb pénzbevételek számos kis tételre aprózódnak szét, és lényegében alig néhány százalékát teszik ki az összes pénzbevételeknek. A három fő tétel együttesen jellemzi tehát a pénzbevételek alakulását. Meg kell jegyezni, hogy a lakosság egymás közötti forgalmát ezek a mutatószámok nem tartalmazzák.

A lakosság pénzkidadásai

A lakosság pénzkidadásainak — mint a korábbiakban tárgyaltuk — három fő tétele van: áruvásárlások, szolgáltatások és pénzügyi kiadások. A lakosság pénzbevételeinek és -kiadásainak mérlegével tulajdonképpen azért foglalkozunk, hogy az áruvásárlási hányadot állapítsuk meg.

A szolgáltatások mutatószáma jelen viszonyaink között érdekes ellentétes tendenciákat mutat. A szolgáltatásra fordított kiadások emelkedése csökkenti az áruvásárlásra fordítható pénzeszközök összegét. Ugyanakkor azonban szocialista viszonyok között a szolgáltatásokra fordított kiadások emelkedését általában az anyagi és a kulturális jólét növekedése jelenek tekinthetjük. Mi a kulcsa ennek a látszólagos ellentmondásnak?

Tökés viszonyok között a szolgáltatásra fordított kiadások valóban igen magasak voltak. A tökés államban magas laktbérek, közüzemi díjak, közlekedési tarifák stb. a széles dolgozó tömegek helyzetét még csak súlyosbították. Legélesebb példája ennek a budapesti peremvárosokban folytatott villamosenergia tarifa-politika. Az ebbe a hálózatba bekapcsolt fogyasztók lényegesen magasabb tarifát fizettek, mint a Budapest belső területén lakók. Ismeretesen igen magasak voltak a laktbérek is.

A felszabadulás óta a helyzet megváltozott. Például rendezték az előbb említett villamosenergia-tarifa ügyét, a laktbéreket alacsonyabban állapították meg stb. Ugyanakkor a széleskörű villamosítás, de főleg a faluvillamosítás, a közlekedés fejlesztése, a kulturális és egészségügyi stb. szolgáltatások igénybevételének emelkedése hozzájárult a lakosság szolgáltatásokra fordított pénzkidadásainak emelkedéséhez. Most tehát a szolgáltatásokat, azok növekedését általában pozitív jelenségnek lehet megítélni. Ezt bizonyítják közvetve azok a számítások, amelyek kimutatják, hogy minél magasabb egy család átlagos jövedelme, annál nagyobb összeget fordítanak szolgáltatásokra.

A szolgáltatások igénybevétele, illetőleg igénybevételének lehetősége tekintetében területenként nagy különbségek vannak. A szolgáltatások többségének „ára” viszonylag alacsony. Például Budapesten a lakások 50 százaléka lakbérére havi 60 forintnál alacsonyabb. Ennek ellenére a szolgáltatások igénybevételének mennyiségi növekedése miatt a lakosság szolgáltatásokra fordított kiadásai egyre emelkednek.

A területi különbségek a különböző szolgáltatási csoportok szerint elég jelentékenyek. Ezt jól mutatja a budapesti és a vidéki háztartási fogyasztók által igénybevett villamos energia. Vidéken egy háztartási fogyasztó által fogyasztott villamos energia 1954-ben a budapesti fogyasztásnak mindössze 33 százalékát tette ki. Ugyanakkor figyelembe kell venni azt is, hogy a vidék gyors fejlődése következtében éppen a szolgáltatások fokozott igénybevétele miatt az ilyen kiadások sokkal gyorsabb ütemben emelkednek. Ezt bizonyítja az, hogy az első öt éves terv ideje alatt Budapesten a villamosutas-forgalom 26,9 százalékkal emelkedett, a vidéki városokban pedig 65 százalékkal. A helyi és a távolsági autóbushálózat gyors kiépítése a közlekedési szolgáltatások igénybevételének emelkedését vonta maga után.

A szolgáltatások területi megoszlását vizsgálva még nagyobb a különbség a kulturális jellegű kiadások tekintetében. Az elmúlt években a kulturális fejlődés falun is gyors léptekkel haladt előre, a falu kulturális színvonalja azonban még mindig alacsonyabb, mint a városé. A Központi Statisztikai Hivatal a háztartási könyvet vezető családok részére 1954-ben kérdőívet bocsátott ki, amelyen többek között számbavette a mozi-, színház- és hangverseny kiadásokat. E szerint az egy főre jutó mozi-, színház- és hangverseny kiadás falun 1954-ben kb. 36 százaléka volt a hasonló természetű városi kiadásoknak. Ugyanez a helyzet a többi szolgáltatás tekintetében is.

A mezőgazdasági jellegű területeken olyan speciális szolgáltatási szükségletek is felmerülnek, amelyek a városban egyébként nem jelentkeznek. Így például emelkedik a dolgozó parasztság igénye a gépállomások, a malmok, a szeszfőzdék és a földművelésszövetkezetek szolgáltatásai iránt.

Országosan a lakosság összes pénzkiadásainak körülbelül 10—11 százalékát fordítja szolgáltatásokra, ezen belül vidéken csak 8—9 százalékát. A szolgáltatások különböző igénybevételének lehetősége miatt azonban az egyes megyék között, sőt még egy-egy megyén belül is rendkívül nagy az eltérés. Mindezt a szolgáltatások területi bontásánál figyelembe kell venni.

Az áruforgalmon kívüli kiadások másik nagy tételénél, a lakosság pénzügyi kiadásainál más problémák jelentkeznek. A pénzügyi kiadások aránya más, mint a háború előtt volt. A pénzügyi kiadások egyik jelentős tétele a lakosság által fizetett adó, amely egyrészt abszolút összegben is, másrészt viszonylag is sokkal alacsonyabb az összes pénzkiadásokhoz hasonlóan, mint a háború előtt volt.

Az a tény, hogy az adó és általában a pénzügyi kiadások viszonylag alacsonyabbak, lehetővé teszi a vásárlóalap emelkedését.

A szocialista építés során a pénzügyi kiadásoknak további strukturális változásával kell számolni, ami a vásárlóerő növekedését segíti elő. Ismeretes ugyanis, hogy az egyéni parasztságnál az adófizetés a pénzügyi kiadásoknak leglényegesebb tétele. A termelőszövetkezeti tagok adófizetése pedig egészen jelentéktelen (házaadó stb.). Ezért a falu szocialista átépítése során az adófizetési kötelezettség csökkenése következtében egyre több pénzeszköz szabadul fel, amely aztán nagyjából mint vásárlóerő jelentkezik. Ez azt jelenti, hogy a pénzkiadások szerkezete a mezőgazdaság szocialista átszervezése idején úgy változik, hogy a pénzügyi kiadások aránya csökken és elsősorban a vásárlóerő emelkedik. Ezzel a tényezővel különösen a területi bontásnál kell számolni.

A lakosság áruvásárlása

A vásárlóerő áruvásárlásokban realizálódik, de nem mindig tényleges áruvásárlásban. Feltehető ugyanis, hogy a kereskedelem különböző okokból a fizetőképes keresletet egy adott időszakban nem tudja kielégíteni. Vitatható mindenesetre, hogy a le nem kötött vásárlóerőt minek tekintjük. A lakosság pénzbevételei és -kiadásai mérlegének akár a tervezésénél, akár a pénzeszközök tényleges felhasználásának mérésénél, az áruvásárlásra fel nem használt pénzeszközöket mint a lakosság készpénzmegtakarításait vesszük számításba. Kétségtelen azonban, hogy ezek a le nem kötött készpénzkészletek vagy legalább egy részük, bármikor átalakulhatnak vásárlóerővé. A vásárlóerő mérésének és tervezésének egyik célja éppen az, hogy ezeket a le nem kötött készpénzkészleteket feltárja s lekötésüket elősegítse. Számolni kell mindenesetre azzal is, hogy ezek a le nem kötött készpénzkészletek nem kizárólag csak áruvásárlással realizálódhatnak, hanem szolgáltatásokra, pénzügyi kiadásokra stb. is fordíthatók. Volumenénél fogva azonban éppen az áruvásárlás a legjelentősebb.

Eltekintve ettől a problémától, az áruvásárlások összegét nagyjából a meglevő vásárlóalappal tekinthetjük egyenlőnek. Az áruvásárlások változásának dinamikáját egybevetethetjük a pénzbevételek és az áruforgalmon

kívüli kiadások változásának dinamikájával. Ezek a mutatószámok egyértelműen tájékoztatnak arról, hogy egyik időszokról a másikra, akár országon, akár az egyes területeken a lakosság készpénzkészleteinek növekedésével vagy csökkenésével kell-e számolnunk.

Az 1955. évi pénzforgalmi adatok nagyjából azt mutatják, hogy a lakosság pénzbevételei országosan a pénzkiadásokkal összhangban voltak, 1954. évhez képest körülbelül egyforma ütemben növekedtek. Ezen belül azonban az áruvásárlások növekedési üteme alacsonyabb volt, mint a pénzbevételeké, tehát az áruforgalmon kívüli kiadások nagyobb mértékben emelkedtek. Lényegében ez jellemzi a területi adatokat is. Eltekintve itt is a lakosság egymás közötti forgalmától, a pénzbevételek és az áruvásárlások ütemének összehasonlítása például országrészenként a következőket mutatja:

A lakosság pénzbevételeinek és áruvásárlásainak alakulása 1954—1955. években, országrészek szerint

Országrészek	Az 1955. évi	
	pénzbevételek	áruvásárlások
	az 1954. évi számlékhöz	
Dunántúl	108,0	105,3
Alföld*	117,5	108,0
Észak	107,9	103,5

* Pest megye nélkül.

A mezőgazdasági jellegű Alföldön az ütembeli különbség sokkal nagyobb, mint a jobban iparosodott északi és dunántúli megyékben. Ezért nézzük meg az előbbi adatokat más csoportosításban is, amelyek a terület jellegét jobban kifejezik:

A lakosság pénzbevételeinek és áruvásárlásainak alakulása megyecsoportok szerint 1954—1955. években

Megyecsoport	Az 1955. évi	
	pénzbevételek	áruvásárlások
	az 1954. évi számlékhöz	
Ipari megyék	103,1	104,1
Mezőgazdasági megyék ..	116,4	108,2
Vegyes megyék	108,8	104,5
Budapest	103,8	100,2

Az adatok fenti csoportosítása arról tájékoztat, hogy a bérből és fizetésből élőknél a pénzbevételek növekedési üteme nagyjából összhangban volt az áruvásárlások növekedési ütemével. Különbség — az 1955. évi adatok szerint — a mezőgazdasági főfoglalkozású lakosságnál, a parasztságnál jelentkezik. A mutatószámok értékelése azt a feltevést támasztja alá, hogy az előző évhez képest a parasztságnál a készpénzkészletek valamelyes növekedésével lehet számolni.

A kérdés alaposabb vizsgálatánál azonban számításba kell azt is venni, hogy 1955. második felében a jó termés stb. következtében a parasztság pénzbevétele lényegesen magasabb volt, mint 1954. második felében. Így feltehető, hogy a parasztság pénzbevételeinek egyrészt inkább majd 1956. első félévben költi el.

Más oldalról vizsgálva a kérdéseket, ugyancsak arra a megállapításra lehet jutni, hogy a parasztságnál vannak bizonyos pénztartalékok. Ezt mutatják azok az adatok, amelyeket az ipari és mezőgazdasági megyék összehasonlítása során állapítottunk meg. Az egy lakosra jutó áruvásárlás az ipari megyékben indokoltan magasabb, mint a mezőgazdasági megyékben, különösen akkor, ha számításba vesszük, hogy a különbség jórészt az élelmiszervásárlások eltérő mértékéből adódik. Például az ipari megyékben az egy lakosra eső élelmiszervásárlás 1955-ben 56,5 százalékkal volt magasabb, mint a mezőgazdasági megyékben. Viszont az egy lakosra eső iparcikkvásárlás a mezőgazdasági megyékben csak 3 százalékkal volt alacsonyabb, mint az ipari megyékben. Ez tükröződik a következő adatokban:

Az egy lakosra eső vidéki áruvásárlás területi csoportosításban 1955. évben

Megnevezés	Egy lakosra eső áruvásárlás a vidéki átlag százalékában
Ipari megyék	117,0
Mezőgazdasági megyék	92,0
Vegyes megyék	106,1
Vidék együtt	100,0

Az ipari és mezőgazdasági megyék között a különbség az egy lakosra jutó áruvásárlás tekintetében 1955-ben 27 százalék volt. A különbség fő oka, hogy a parasztság nagyobb mértékben fogyaszt saját termeléséből, és az egy paraszti lakosra eső pénzbevétel is alacsonyabb, mint a bérből és fizetésből élőkénél. Emellett különbség van igények tekintetében is a város és a falu között. Bizonyos mértékben befolyásolja e mutatószámok alakulását a vásárlóerő áramlása a területek között. Az átlagszámok eltakarják a tulajdonképpeni különbségeket, ezért célszerű megnézni ugyanezeket az adatokat megyék szerint. (A megyék sorrendjét az átlagtól való eltérés nagysága szerint állítottuk össze.)

Az 1955. évi egy lakosra jutó áruvásárlás az egyes megyékben a vidéki átlag százalékában

Megye	Sházalék	Megye	Sházalék
Komárom	142,3	Vas	98,0
Győr	127,9	Hajdú	95,3
Veszprém	121,1	Szolnok	93,0
Baranya	115,2	Békés	92,2
Borsod	112,5	Zala	90,9
Fejér	108,8	Tolna	90,0
Csongrád	105,4	Pest	89,8
Heves	102,8	Bács	86,0
Nógrád	102,0	Szabolcs	76,8
Somogy	100,6		

A vidéki átlaghoz képest Komárom megye mutatja a legnagyobb eltérést. A megye nagy ipartelepekkel rendelkezik, lakossága túlnyomórészt bányászokból áll. Annak ellenére, hogy Budapest közelében van és így Budapest szívóhatása nagy befolyást gyakorol, mégis itt a legmagasabb az egy lakosra jutó forgalom.

Veszprém, Somogy és Heves megyékben az üdülőellátás befolyásolja a számok alakulását (Balaton-környék és a Mátra).

Egyébként a vidéki átlagot meghaladó megyék többségükben ipari jellegűek. A mezőgazdasági megyék közül az átlag felett mindössze Csongrád és Somogy megyék helyezkednek el. Külön említésre méltó még Győr megyének a helyzete, amely a három nagy ipari gócponton kívül (Győr, Sopron, Mosonmagyaróvár) gazdag mezőgazdasági vidékekkel rendelkezik.

A vidéki átlag alatt helyezkednek el általában a mezőgazdasági megyék. A Pest megyei, viszonylag alacsony, egy lakosra jutó áruvásárlás nem tekinthető teljesen reálisnak, mert Budapest közvetlen szívóhatása éppen erre a megyére a legerőteljesebb, annál is inkább, mert jelentősebb, nagyobb várossal nem rendelkezik. Mindenesetre rendkívül figyelemreméltó, hogy olyan fejlett mezőgazdasági termeléssel rendelkező megyék, mint Bács megye és Szabolcs megye, az utolsók között foglalnak helyet.

Az említett tendenciák tükröződnek egyes nagyobb városok hasonló jellegű adataiból is.

Egy lakosra jutó áruvásárlás 1955. évben az ország öt nagy városában

Megnevezés	Egy lakosra jutó áruvásárlás a budapesti százalékában	
	Kiskereskedelem (Közfürdővel és szabadpiac együttesen)	Kiskereskedelem együttesen
Budapest	100,0	100,0
Debrecen	86,7	84,2
Miskolc	106,8	101,8
Szeged	90,7	88,4
Pécs	103,0	98,7

Az öt nagy város adatainak összehasonlítása azt mutatja, hogy a három nagy ipari központban: Budapestben, Miskolcon és Pécsen az egy lakosra jutó áruvásárlás színvonala nagyjából azonos. Ezzel szemben a mezőgazdasági központban fekvő és jelentős paraszti lakossággal rendelkező Debrecenben és Szegeden az egy lakosra jutó áruvásárlás színvonala alacsonyabb.

A pénzbevételek és az áruvásárlások, valamint az áruforgalom kívüli kiadások mutatószámának aránya tehát mutatja, hogy az áruvásárlások során a vásárlóerő milyen mértékben realizálódott.

A terület jellege alapvetően befolyásolja az áruvásárlások ütemét. Más-ként fejlődik az áruforgalom az ipari és másrészt a mezőgazdasági területeken, másrészt a városban és a falun. Ez utóbbiból következik, hogy más az áruforgalom növekedésének üteme azokon a területeken, ahol több nagyobb város van, mint ahol kevesebb. Kihatnak az áruforgalom növekedésének

ütemére a terület lakosságának foglalkozási összetétele és ebből következően pénzbevételének forrásai is.

A terület jellegéből következően felvetődik az élelmiszer és az iparcikkforgalom arányának kérdése is, s noha a vásárlóerő meghatározása szempontjából az áruforgalom összetételét nem vizsgáljuk, figyelembe kell venni, hogy ez a növekedés ütemét döntően befolyásolja. Emellett a korábbiakban, hogy az ipari területeken, városokban az élelmiszerforgalom hányada sokkal magasabb, mint a mezőgazdasági területeken. Emellett a mezőgazdasági területeken a nagyobbarányú szabadpiaci forgalom a városi lakosság élelmiszervásárlásait a boltokban csökkenti, viszont éppen az iparcikkhányad növekedésére vezet. Ismeretes továbbá az, hogy az iparcikkforgalom — sajátos belső mozgásánál fogva — gyorsabban növekszik, mint az élelmiszerek forgalma.

Az iparcikkforgalom növekedésének nagyobb ütemét az is elősegíti, hogy számos nagyértékű tartós iparcikk kerül forgalomba, ami a vásárlóerő nagyobb hányadát köti le. Jellemző példája ennek a mezőgazdasági területeken az utóbbi évek nagyarányú építőanyagvásárlása.

Természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni olyan kérdéseket sem, mint a termelőszövetkezeti parasztságnak az egyéni parasztságtól eltérő jellegű áruvásárlása, ami megint más irányban befolyásolja az áruvásárlás növekedésének ütemét.

Az áruvásárlások ütemének változására, növekedésére kihat még a kereslet kielégítésének lehetősége is, vagyis az a tény, hogy a helyi kereskedelem milyen árukinálattal rendelkezik, milyenek a készletei, az áruválasztéka, van-e megfelelő színvonalú bolti hálózata a helyi lakosság igényeinek kielégítésére. Sok esetben például azt tapasztalhatjuk, hogy egyes árucikkek átmeneti hiánya miatt a lakosság egyrésze az áruvásárlástól tartózkodik, megvárja azt, amíg a boltokban az általa keresett cikket megkapja. Ez aztán visszatükröződik az áruvásárlások ütemében.

A vásárlóerő áramlása

A vásárlóerő állandó mozgásban van a lakosság egyes csoportjai, az egyes területek között. A vásárlóerő belső mozgását tekintve lényegében megkülönböztethetjük:

- a lakosság egymás közötti forgalmát,
- a vásárlóerő területek közötti mozgását.

A lakosság egymás közötti forgalma lehet a lakosság egyes rétegei közötti vásárlóerő mozgás, de lehet a rétegeken belül is. Ez utóbbinak a jelentősége csekély, így a további vizsgálódás szempontjából elhanyagolható. Annál lényegesebb a lakosság különböző rétegei közötti forgalom. Ebből is legnagyobb a szabadpiaci forgalom, ami főleg a bérből és fizetésből élők, valamint a parasztság között bonyolódik le.

A szabadpiaci forgalom lényegesen befolyásolja a vásárlóerő alakulását. A szabadpiaci forgalomban ugyanis a bérből és fizetésből élők vásárlóalapjának egyrésze újraelosztásra kerül, ennek során vásárlóerejük csökken, ugyanakkor a parasztság vásárlóereje emelkedik. E folyamatot követően megváltozik a vásárlóerő természete is, és ez lényegesen befolyá-

olja aztán az áruvásárlások összetételét. Ezt röviden úgy foglalhatjuk össze, hogy csökken a bérből és fizetésből élők élelmiszervásárlása, növekszik a parasztság iparcikkvásárlása, viszont számításba kell venni, hogy a parasztság más összetételben keresi az iparcikkeket és nem is ugyanazokat a fajtákat és esetleg nem is ugyanazon a területen, mint a városi lakosság.

A vásárlóerő említett mozgását érdemes néhány város példáján keresztül megvizsgálni, mert a városokban jelentkezik a legnagyobb volumenben a szabadpiaci forgalom.

A kereskedelmi és a szabadpiaci forgalom aránya a nagy városokban 1955. évben

Város	Az áruvásárlások	
	a bolti és közétkeztetési egységeknél	a szabadpiacon
	százalékban	
Budapest	92,7	7,3
Debrecen	95,3	4,7
Miskolc	97,3	2,7
Szeged	96,2	4,8
Pécs	97,4	2,6

Látszólag az öt nagy városban a szabadpiaci forgalom kis része az összes áruforgalomnak. Figyelembe kell azonban venni, hogy itt az összforgalomhoz viszonyítottunk, holott a szabadpiac hatása elsősorban az élelmiszervásárlásoknál jelentkezik. A szabadpiac jelentősége az itt szereplő adatoknál nagyobb. Budapest különleges helyzetétől eltekintve az ipari jellegű Miskolcon és Pécsen a szabadpiaci forgalom aránya kisebb, mint Debrecenben és Szegeden, ahol a paraszti vásárlók aránya sokkal nagyobb.

Mást mutat az egyes megyék vizsgálata. Például az ipari megyékben az állami és a szövetkezeti kereskedelem által lebonyolított forgalomnak a szabadpiaci forgalom több mint 10 százalékát teszi ki, a mezőgazdasági megyékben viszont csak 8—9 százalékát. Egyes helyeken az arány még ennél is magasabb. Általában az a tapasztalat, hogy minél fejlettebb egy-egy terület kereskedelmi hálózata, minél magasabb színvonalú a központi készletekből történő ellátás, annál kisebb a szabadpiaci forgalom aránya.

Lényegében ez az egyik forrása a vásárlóerő területek közötti mozgásának is. Erre jellemző, hogy a budapesti piacokra felhozott áruk egyharmada származik Budapest közvetlen körzeténél távolabbi területekről. Más nagyobb városoknak is van — ha nem is ilyen méretű — széles vonzereje. Például a miskolci piacot Szabolcs megyei és Heves megyei termelők, a debreceni piacot Szabolcs megyei termelők, a bajai piacot Tolna és Baranya megyei termelők stb. is felkeresik.

A legdöntőbb azonban mégis az egy-egy gazdasági körzetben jelentkező szivóhatás. A gazdasági körzetben belül a szivóhatás tekintetében a fokozatosság elve érvényesül, ami azt jelenti, hogy a nagyobb városoknak szivóhatása van a kisebb városokra, de az utóbbiaknak szivóhatása van a községekre is.

Eppen ezt a fokozatosságot lehet felhasználni, alapul venni a kereskedelmi szívóhatás mérésénél. Szolnok megyében az egy lakosra jutó forgalom a városokban több mint 75 százalékkal magasabb, mint a községekben. A városok és a járások egy lakosra jutó forgalmát összehasonlítva ebben a megyében a következő képet kapjuk:

Az egy lakosra jutó forgalom a megyei átlag százalékában Szolnok megyében (1954. IV. negyedév)

Városok	Százalék	Jársok	Százalék
Szolnok	171,9	Tiszafüredi	98,0
Karcag	130,8	Kunhegyesi	92,8
Kisújszállás	128,0	Kunszentmártoni	84,5
Túrkeve	121,3	Jászapáti	82,3
Mezőtúr	108,1	Törökszentmiklósi	79,6
Jászberény	105,0	Jászberényi	79,0
Törökszentmiklós	88,4	Szolnoki	87,8

A vizsgált megyében a városok és a járások szerinti eltérések jól mutatják a kereskedelmi szívóhatást. Az egy lakosra jutó forgalom legalacsonyabb a szolnoki járásban, mert ez van a legközelebb Szolnokhoz. Hasonló a helyzet Törökszentmiklós város és járás tekintetében. Minél távolabb van egy terület Szolnoktól, annál magasabb az átlaga. Ilyen például Karcag és a tiszafüredi járás.

A szívóhatás mérésének egyik módja az iparcikkforgalom alakulásának megfigyelése a piaci napokon. Hat városban az állami áruházak adatainak vizsgálata a következőket mutatja:

Egyes állami áruházak piaci naponkénti forgalma 1954-ben

Város	Piaci napok átlagos forgalma az egyéb napok forgalmának százalékában			
	I.	II.	III.	IV.
Baja	181,3	223,9	221,8	208,7
Békéscsaba	144,9	140,4	167,7	158,6
Debrecen	160,9	143,5	151,4	152,5
Kiskunfélegyháza	191,3	168,0	174,1	203,4
Nyíregyháza	161,0	152,6	173,0	183,8
Oroszáza	195,8	179,8	190,3	178,6

A vásárlóerő áramlásának, területi mozgásának, valamint a lakosság egymás közötti forgalmának a kérdését természetesen lehet szélesebben, bővebben is tárgyalni, itt csupán arra törekedtünk, hogy a legjellemzőbb összefüggéseket hozzuk felszínre.

Az eddigiekben azt vizsgáltuk, hogy a vásárlóerő alakulásának általános tendenciái mit mutatnak, azokból milyen következtetéseket lehet levonni. Ennek érdekében az egyes területeket hasonlítottuk össze.

A kérdés alaposabb vizsgálata megkívánja, hogy konkrétan egy megyében tanulmányozzuk a vásárlóerő alakulását. Erre a célra Szabolcs-Szatmár megye adatait ismertetjük a Belkereskedelmi Minisztérium Kereskedelemfejlesztési és Piackutató Igazgatóságának anyaga alapján.

Szabolcs-Szatmár megyében 1955-ben az áruforgalom az előző évhez képest 5,8 százalékkal emelkedett, míg 1954-ben 32 százalékkal volt több mint 1953-ban. Az áruforgalom 1955. évi emelkedése nem tekinthető kielégítőnek, mert a természetes eredmények 1955-ben kedvezőbbek voltak, mint az előző évben, indokoltabb lett volna tehát a nagyobb arányú emelkedés.

A megyében az állami begyűjtő és a földművelésügyi felvásárló szervek 1955-ben több mint kétszerannyi kenyérgabonát, káposztát, s egyéb zöldséget, tizenhatszor annyi almát, 36 százalékkal több burgonyát, 20,6 százalékkal több haromfit, 43,4 százalékkal több tojást stb. gyűjtöttek be, mint az előző évben.

Nagyobb volt a szabadpiaci forgalom is. A nyíregyházi piacon az 1955. év első három negyedévében 22 százalékkal volt magasabb a forgalom, mint az előző év hasonló időszakában.

Mindezek alapján a parasztság 1955. évi pénzbevétele 30—32 százalékkal haladta meg az előző évit. A pénzbevétel ilyen emelkedése ellenére az áruforgalom csak 5,8 százalékkal növekedett. Feltehető tehát, hogy a vásárlóerő meghaladja a tényleges áruvásárlások mértékét. Ennek megállapítása céljából vizsgáljuk meg a megye lakosságának pénzbevételeit és -kiadásait. Az elemzésnél a következőket kell figyelembe venni:

a) A pénzügyi adatok csak a pénzforgalom mérésére alkalmasak, alapadatok hiányában a megye lakossága készpénzkészletének állományváltozása csak óvatos becslésekkel állapítható meg.

b) A lakosság megyén belüli egymás közötti forgalmának felméréséhez a szükséges adatok hiányoznak. A piaci forgalom rendszeres megfigyelése egyedül Nyíregyházán történik meg, holott ezenkívül a megyében még 30 helyen van piac, közülük néhány jelentőségben nem sokkal marad el a nyíregyházi piactól. A nehézségeket fokozza még a lakosság egymás közötti termény-, takarmány- és élőállatforgalma megfigyelésének hiánya, illetve a meglévő adatok számos fogyatékosága.

c) A megye lakosságának elég jelentős pénzbevétele van a szomszédos megyékben és a távolabbi területeken történő terményeladásokból. A megfigyelés szerint a megye egyéni termelői rendszeresen felkeresik a debreceni, a miskolci, a szerencsi, a sárospataki, a sátoraljaújhegyi stb. piacokat, sőt még a budapesti piacokon is árusítanak. Körülbelül évi 9—10 millió forintba becsülhető egyedül a budapesti piacokon a Szabolcs megyei termelők eladása. Ennek megfelelően sok termelő megyén kívül is vásárol, különösen Debrecenben, ahova nemcsak a megye déli részéből, hanem még a mátészalkai, a fehérgyarmati és a csengeri járásokból is járnak vásárolni.

Ennek ellentétele — de sokkal jelentéktelenebb mértékben — a más területeken kifizetett, de a megyében vásárlóerőként jelentkező munkabérek és fizetések.

d) A számításokat megnehezíti még az is, hogy falun rendkívül összefonódnak a paraszti és a bérből és fizetésből származó jövedelmek. A legtöbb parasztszaladnak munkabér-jellegű jövedelme is van, de a paraszti életformából következően ennek is nagyobb része mint paraszti szükséglet jelentő vásárlóerő jelentkezik.

Ezért a lakosságnak csak az egyértelműen megállapítható pénzbevételeit és kiadásait vettük számításba, figyelmen kívül hagyva a más területről származó jövedelmeket és a lakosság egymás közötti forgalmát. Ez utóbbiakra a későbbiekben térünk majd ki.

A Szabolcs-Szatmár megyei lakosság pénzbevételeinek összetétele a következőképpen alakult, illetve változott meg:

Szabolcs-Szatmár megye lakosságának pénzbevétele

Pénzbevételek forrásai	A lakosság pénzbevételei		A pénzbevételek százalékos megoszlása			
	1954-55. évben 1953-54. év százalékában	1955. évben 1954. év százalékában	1953-54.		1954-55.	1955.*
			gazdasági évben		évben	
Munkabérek és fizetések	97,3	98,3	44,4	38,7	39,7	34,4
Szövetkezeti jövedelmek	86,0	153,5	3,1	2,4	3,1	4,2
Egyéb személyi jellegű pénzbevételek	106,1	103,7	14,8	14,0	13,7	12,4
Begyűjtésből és felvásárlásból	134,8	131,8	31,2	37,7	36,5	42,3
Ányag- és árueladásból	100,1	79,2	2,6	2,4	2,6	1,8
Fuvardíjból	98,1	97,0	1,3	1,1	1,1	1,0
Pénzügyi bevételek	156,3	131,2	2,6	3,7	3,3	3,9
Összesen	111,8	113,6	100,0	100,0	100,0	100,0

* Várható.

A megye mezőgazdasági jellege miatt nemcsak naptári évre, hanem gazdasági évre is kiszámítottuk a pénzbevételeket.

A pénzbevételek összetételében növekedett a paraszti jövedelmek súlya (begyűjtés és felvásárlás, szövetkezeti jövedelmek, s a pénzügyi bevételeken belül a parasztság által igénybevett lakásépítkezési, állatvásárlási hitel stb.).

Miután itt csak az állami és a szövetkezeti szervektől származó pénzbevételek szerepelnek, érthető, hogy a teljes paraszti pénzbevételek arányáról ez még nem ad teljes képet.

Mindenesetre megállapítható, hogy az előző évhez képest éppen a paraszti jövedelmek növekedése mellett a munkabérek és a fizetések, valamint az egyéb személyi jellegű pénzjövedelmek lényegében az előző évi szinten mozogtak. Mindebből már eleve levonhatjuk azt a következtetést, hogy a megyében elsősorban a parasztság vásárlóereje emelkedett.

Számításokat végeztünk arra vonatkozóan, hogy az összes pénzbevételek milyen arányban oszlanak meg a parasztság és a bérből és fizetésből élők között. A pénzbevételek megoszlását a két réteg között megkönnyítette, hogy a legfontosabb tételeknél a részletek egyértelműen lehetővé tették az elválasztást. Egyéb tételeknél számítások, illetve becslések alapján dolgoztunk. E számításoknál már figyelembe vettük a parasztság megyén kívüli szabadpiaci eladásait, valamint a helyi lakosság más megyéből származó munkabérijövedelmét is, de nem vettük tekintetbe a parasztság megyén belüli szabadpiaci eladásait. Ezek alapján a lakosság pénzjövedelme a parasztság és a bérből és fizetésből élők között következőképpen oszlott meg:

A lakosság pénzbevételei

Megnevezés	A lakosság pénzbevételei 1955. évben 1954. év százalékában	A lakosság pénzbevételeinek százalékos megoszlása	
		1954. év	1955. év*
Parasztság pénzbevétele	139,8	52,6	58,3
Bérből és fizetésből élők pénzbevétele	100,4	43,4	41,7
Összesen	114,8**	100,0	100,0

* Várható.

** A bevételeket a megyén kívüli bevételek növelték meg.

Ténylegesen azonban a parasztság pénzbevétele még ennél is nagyobb. Nem szabad ugyanis figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a megyén belül a termelőszövetkezeti parasztság és az egyénileg dolgozó parasztság jelentős arányú részt ad el a szabadpiacon. Ennek ellentétele az árukat megvásárló bérből és fizetésből élőknek jelentkezik. (A számításoknál eltekintettünk a magánkisiparosok és a magánkereskedők pénzbevételeitől, miután azok a lakosság összes pénzbevételeinek alig 3-4 százalékát teszik ki.)

Ha már most azt is figyelembe vesszük, hogy a bérből és fizetésből élők pénzjövedelmük egy részét a szabadpiacon költik el, és ezzel az összeggel a parasztság pénzjövedelme növekszik, akkor a lakosság pénzjövedelme a parasztság és a bérből és fizetésből élők között a következőképpen oszlik meg a teljes szabadpiaci, tehát a városi és a falusi lakosság egymás közötti forgalmának figyelembevételével (a teljes szabadpiaci forgalmat a meglévő adatok alapján becslülve):

A lakosság pénzbevételeinek százalékos megoszlása

Megnevezés	1954.	1955.*
	évben	
Parasztság pénzbevétele	63,0	71,8
Bérből és fizetésből élők pénzjövedelme	37,0	28,2
Összesen	100,0	100,0

* Várható.

A pénzjövedelmeknek tehát a szabadpiacon történő újraelosztásával 1955-ben körülbelül az az arány alakult ki, ami egyébként a mezőgazdasági és bérből és fizetésből élő lakosság arányszáma. Így vizsgálva most már a parasztság jövedelmét, az 1955-ben előreláthatóan 30,9 százalékkal lesz magasabb, mint 1954-ben volt.¹

¹ Az előző 39,8 százalékkal szemben ez azért alacsonyabb, mert az előző szám nem tartalmazza a megyén belüli szabadpiaci forgalmat. Így a tényleges növekedés 1954-hez képest kevesebb, 30,9 százalékkal.

Számításbavé a parasztság teljes pénzjövödelmét (a megyén belüli és a megyén kívüli szabadpiaci eladásokat) a pénzbevételek fontosabb források szerint a következőképpen osztottak meg:

A pénzbevételek forrás szerinti megoszlása

Megnevezés	A parasztság 1955. évi várható pénzbevétele 1954. év százkétszázötvenben	A parasztság pénzbevételének százalékos megoszlása	
		1954. évben	1955.* évben
Munkabérvételek	100,0	1,5	1,2
Termelőszövetkezeti tagok pénzbevétele	168,8	11,5	14,0
Begyűjtésből és felvásárlásból	131,8	53,5	53,8
Egyéni termelők szabadpiaci eladásából	127,5	20,2	19,7
Egyéb pénzbevételek együtt	103,5	13,5	10,4
<i>Összesen</i>	<i>130,9</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* Várható.

A parasztság pénzbevételeinek legtöbb tétele 1955-ben — az előző évhez képest — tehát jelentősen emelkedett. Miután az egyes tételeknél az emelkedés mértéke eltérő, ezért az összes pénzbevételekhez viszonyított arányok növekedése, illetve csökkenése (például az egyéni termelők szabadpiaci eladásánál) is megváltozott.

A pénzbevételeken belül változatlanul a legnagyobb súlya a begyűjtésből és a felvásárlásból származó jövedelmeknek van.

A legnagyobb mértékben a termelőszövetkezeti tagok jövedelme nőtt. Ez abból adódik, hogy részben több mint háromszor családdal szaporodott a termelőszövetkezeti családok száma, főképpen azonban az egy munkaadó pénzbemértéke emelkedett az előző évhez képest.

A termelőszövetkezeti parasztság pénzjövödelme sokkal nagyobb ütemben emelkedett, mint az egyéni dolgozó parasztságé. 1955-ben a termelőszövetkezeti tagok létszámának aránya az összes kereső őstermelő lakossághoz képest kb. 9 százalékot tett ki, a pénzjövödelemből réses rész viszont 14,9 százalékot. Különösen nagymértékben emelkedett a közös gazdaságból származó pénzjövödelem aránya: az 1954. évi 52,2 százalékról 1955. évben 58,6 százalékra.

A megyében tehát feltétlenül számításba kell venni a termelőszövetkezeti parasztság vásárlóerejének növekedését, különösen ott, ahol a közösség már termelőszövetkezeti jellegűek, vagy ahol fejlett, erős termelőszövetkezetek működnek.

A pénzjövödelem döntő többsége — az egyéni dolgozó parasztságnál — lényegében a begyűjtésből és a felvásárlásból, valamint a szabadpiaci forgalomból származik. A kettő közül — különösen 1955-ben — a begyűjtésből és a felvásárlásból származó pénzjövödelem a lényegesen nagyobb volumenű.

Az 1953. évi viszonylag jó termésű évhez képest különösen jelentősen emelkedett a kenyérgabona, a kukorica és az alma begyűjtése. Az élőállatok és az állati termékek közül különösen a vágósertés, a baromfi és a tojás begyűjtése emelkedett.

A begyűjtés és a felvásárlás mennyiségi alakulása még csak részben utal a pénzbevételek alakulására, arra kihatnak a begyűjtési és a felvásárlási árak is. Ismeretes, hogy 1953 és 1955 között a begyűjtési árak — különösen pedig az átlagárak — jelentősen megváltoztak.

A pénzbevételek megoszlása a termények, az élőállatok és az állati termékek között a következő:

A begyűjtésből és felvásárlásból származó pénzbevételek százalékos megoszlása

Megnevezés	1953., 1954., 1955.* évben		
	1953.	1954.	1955.*
Termények	65,5	51,3	72,0
Élőállatok	18,9	26,4	13,6
Állati termékek	15,0	22,3	14,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* Várható.

A megye parasztságának másik fontos pénzbevételi forrása a szabadpiaci cladás. A szabadpiaci forgalom és az ebből származó pénzbevétel — a megyére jellemző nyiregyházi szabadpiaci forgalom adatai alapján — azonban sajátosság eltérést mutat a begyűjtés és felvásárlás összetételétől. 1954-ben például az összes terményeladás a teljes piaci forgalomnak 18,5 százalékát tette ki. A szabadpiaci forgalomban a baromfi, a tej és tejtermék, továbbá a burgonya, a zöldség- és gyümölcsfélék eladása a legjelentősebb, ezek adják a parasztság szabadpiacról származó pénzbevételének zömét.

A lakosság pénzkidadásai három fő tételből állanak: áruvásárlások, szolgáltatások és pénzügyi kiadások. Szabolcs-Szatmár megyében ezek a tételek a következőképpen alakultak:

A lakosság pénzkidadásainak alakulása Szabolcs-Szatmár megyében

Pénzkidadások:	A lakosság pénzkidadásai		A pénzkidadások százalékos megoszlása			
	1954—55. évben	1955. évben	1953—54. gazdasági évben		1954.	1955.*
	1953—54. év százkétszázötvenben	1954. év százkétszázötvenben	1953—54. gazdasági évben		1954.	1955.*
Áruvásárlások	111,3	106,3	81,1	78,5	80,0	78,4
Szolgáltatások	99,0	99,5	11,5	9,9	10,2	9,3
Pénzügyi kiadások	179,5	135,8	7,4	12,6	9,8	12,3
<i>Összesen</i>	<i>115,2</i>	<i>108,5</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* Várható.

Az áruvásárlások hányada Szabolcs-Szatmár megyében körülbelül megfelel az országos átlagnak, annál valamivel magasabb, mert a megye mezőgazdasági jellege miatt a szolgáltatások igénybevétele alacsonyabb

szívnalú, s a pénzügyi kiadások is kisebbek. Figyelemreméltó tény azonban az, hogy amíg például a két gazdasági év között a pénzbevételek 11,8 százalékkal nőttek, a pénzkiadások ennél nagyobb mértékben (15,2 százalékkal) emelkedtek. A penzbevételek növekedésének üteme azonban ebben az időszakban nagyjából megfelel az áruvásárlások növekedési ütemének (11,3 százalék). Nem szabad azonban elfelejteni, hogy ebben az időszakban az áruforgalom általában erősen emelkedett, a lakosság vásárlási kedve fokozott volt. Ennek ellenére nem nőtt gyorsabban az áruforgalom, mint a pénzjövödelmek, tehát feltehető, hogy a korábban felhalmozott készpénz-készletek állománya sem csökkent.

A naptári évben azonban már nem ez a helyzet. 1954-ről 1955-re a penzbevételek 13,6 százalékkal emelkedtek, míg a kiadások csak 8,5 százalékkal. Az áruvásárlások még ennél is kisebb mértékben (6,3 százalékkal). Addig, amíg a penzbevételek oldaláról tekintve meg lett volna a lehetőség az áruvásárlások nagyobb ütemű emelkedésére, ténylegesen ez nem következett be.

Körülbelül hasonló a helyzet akkor is, ha az egyes negyedéveket külön-külön vizsgáljuk meg. A lakosság penzbevételeit és -kiadásait egybevetve az áruvásárlásokkal, az egyes negyedévekben a következő képet kapjuk:

Szabolcs-Szatmár megye lakosságának penzbevételei és -kiadásai

Megnevezés	negyedév			
	I.	II.	III.	IV.
	az előző év hasonló negyedévének százalékában			
1954. évi penzbevételek	125,0	117,1
penzkiadások	147,3	110,9
1955. évi penzbevételek ..	99,1	103,8	120,4	120,1*
penzkiadások ..	107,6	104,8	107,3	112,2*
1954. évi áruvásárlások	137,6	109,1
1955. évi áruvásárlások ..	103,6	99,0	105,9	113,2*

* Várható.

A táblából különböző ellentétes tendenciákat állapíthatunk meg. 1954. III. negyedévében a penzbevételek kisebb mértékű növekedésével szemben a penzkiadások és az áruvásárlások nagyobb mértékű növekedése mutatkozik, míg a IV. negyedévében fordított a helyzet. 1955. második felében a penzbevételek nagyobb ütemben növekedtek — az előző év hasonló időszakához viszonyítva —, mint a penzkiadások. Mindez feltételezi azt, hogy a lakosság — azon belül elsősorban a parasztság — penzbevételeit tartalmazja, tehát jelentős mennyiségű lappangó vásárlóerővel rendelkezik.²

Ez egyébként világosan megmutatkozik abban is, hogy míg 1954. III. negyedévében az áruvásárlások növekedésének üteme meghaladja a hasonló időszak penzbevételeinek növekedését, 1955-ben mind a III. mind pedig a IV. negyedévében nem ez a helyzet. Ez a fajta tartózkodó jelleg tehát mint-

² Ezt a tényt igazolja az is, hogy 1956. első negyedévében a Szabolcs-Szatmár megyei lakosság áruvásárlása igen nagy mértékben emelkedett.

egy másfél év óta állandó tendenciaként jelentkeznek a megyében, még akkor is, ha számbavesszük, hogy november közepétől ez a tartózkodás már inkább felengedett.

Mindezek alapján a Szabolcs-Szatmár megyei lakosság penzjövödelmének és vásárlóerejének tanulmányozásából a következő főbb tapasztalatok szűrhetők le:

1. A kedvező terméseredmények ezidén a megye egész területén a vásárlóerő nagymértvű emelkedését okozták. Ehhez hozzájárult a begyűjtési és felvásárlási átlagárak emelkedése is egyes fontos terményeknél (kenyér-gabona, dohány stb.). Egyes területeken — ahol a begyűjtési feltételek a termelési jelleg miatt még kedvezőbbek — a vásárlóerő a megyei átlagnál sokkal nagyobb mértékben nőtt.

2. A parasztság penzjövödelmének körülbelül 30 százalékos emelkedése mellett a bérből és fizetésből élőknek a penzjövödelme lényegében az előző évi szinten mozog. Ezért feltételezhető, hogy a megyében a vásárlóerő növekedéséből származó összes következtetések, lényegében csak a parasztságra vonatkoznak.

3. A falu állandó fejlődése, szocialista átszervezésének előrehaladása rendkívül bonyolulttá teszi a penzjövödelmek és a vásárlóerő számbavételét. Az eredeti paraszti jövödelmek mellett, mind a termelőszövetkezeti, mind az egyéni családokban mind nagyobb jelentősége van a bér- és fizetés-jellegű jövödelmeknek. Sok parasztcsalád gépállomáson, állami gazdaságban, földművelőszövetkezetnél, tanácsnál, üpiüközésen, vasútnál stb. is dolgozik. Ez a jövödelme a paraszti életformából következően nagyjából még mint paraszti szükségletet jelentő vásárlóerő jelentkezik.

4. A paraszti jövödelmeknek csak egy része (nagyobb része) származik állami és szövetkezeti szervektől. A parasztság szabadpiaci eladásai révén további jelentős többletjövödelmhez jut (a bérből és fizetésből élőkötől), amely mint sajátos vásárlóerő jelentkezik. Ugyanakkor ez a tény befolyásolja a bérből és fizetésből élők vásárlóerejét is.

5. A legnagyobb mértékben a termelőszövetkezeti parasztság penzjövödelme nőtt. Az egy termelőszövetkezeti tagra jutó penzjövödelme lényegesen meghaladja az egyéni parasztokéét. A termelőszövetkezeti parasztság más termelési feltételei és kedvező jövödelmi viszonyai miatt az itt jelentkező vásárlóerő aránya sokkal magasabb.

6. Az egyénileg dolgozó parasztságnál a földbirtok és az állatállomány nagysága, valamint az általuk termelt termékek és termények fajtája, továbbá a piachoz való távolság miatt a penzjövödelmek és így a vásárlóerő lényegesen nagyobb differenciálódásával kell számolni.

7. A megyében az áruvásárlások emelkedésének üteme a penzjövödelmek emelkedésének ütemétől mintegy másfél év óta elmaradt. Hasonlóan kisebb ütemben nőttek a lakosság összes penzkiadásai is. Mindez feltételezi, hogy a megye lakossága — elsősorban a parasztság — bizonyos mértékben tartózkodik a vásárlásoktól, pénzt tartalékolja. 1955. november közepétől bizonyos mértékű változás következett be a megyében. Az áruellátás jelentős megjavításával iparcikkekben a kereslet megnőtt. Ezt elősegítette a széleskörű árupropaganda és a vásárlás nagymértékű kiterjesztése.

A lakosság vásárlóerejével és annak területi megoszlásával kapcsolatos megállapításaink — úgy gondoljuk — elegendők ahhoz, hogy rámutassunk a probléma megoldásának fontosságára. A tárgyalt anyag bizonyítja azt is, hogy a legfontosabb mutatószámok alakulásának figyelemmel kísérése is feltárja a legfontosabb problémákat. Annak érdekében azonban, hogy a vásárlóalap területi megoszlását kellő biztonsággal mérni lehessen, hogy egyes területeken a vásárlóerő mutatószámának alakulását figyelemmel lehessen kísérni, megfelelő beszámolási rendszer kialakítására volna szükség. Ezt a beszámolási rendszert egyszerű formák között lehetne megszervezni, amely jórészt az adatok különböző csoportosításaira támaszkodva megteremtene a vásárlóerő területi megoszlása mérésének reális alapjait.

SZERKESZTŐSÉGI MEGJEGYZÉS. A szerzők cikkének alapgondolata, hogy miután a lakosság vásárlóereje területenként lényegesen különböző és az egymást követő időszakokban területenként eltérő módon változik, az országos árualap megfelelő szétosztásához a lakosság vásárlóerejét meg kell tervezni. Ehhez fontos előfeltételként a vásárlóerő tényleges alakulásának megyénkénti felmérését tartják. Elgondoljuk bizonyítására nagyon sokoldalú, érdekes és főként hasznos számanyagot mutatnak be, amelyből nemcsak a vásárlóerő alakulására lehet következtetni, hanem választ kapunk a lakosság főbb rétegei különböző forrásokból származó jövedelmeinek alakulására is. Ezáltal a tanulmányban alkalmazott vizsgálati módszerek az élet-színvonal részletesebb és sokoldalúbb elemzésére is alkalmat nyújtanak.

Bár a szerzők cikkükben megyei pénzforgalmi mérlegek elkészítését kimondottan nem javasolják, a cikk mondanivalójából mégis ez következik. Nem is következhet más, mert a vásárlóerő vizsgálatához el kell készíteni a kérdéses terület pénzforgalmi mérlegét, mint ahogy ezt a szerzők a Szabolcs megyéről szóló példánál meg is teszik. Véleményünk szerint a jelenlegi körülmények között megyénkénti pénzforgalmi mérlegek elkészítését célnak kitűzni nem időszerű. A vásárlóerő megyei tervezése a már jelenleg is sok tekintetben túlzott tervezési rendszer további fejlődését eredményezné anélkül, hogy az árualap területi elosztása terén fennálló nehézségeket megoldaná.

Ezen túlmenően a területi pénzforgalmi mérlegek értékelése a megye lakosságának jövedelmi viszonyaira, áruforgalmára vonatkozóan erősen kétes eredményhez vezethet. A pénzügyi jövedelmekben és az áruvásárlásokban jelentkező áramlás a jelenlegi viszonyok között olyan nagymértékű, hogy mégoly megalapozott számítással sem lehet hatását megnyugtató módon kiszűrni.

A megyei pénzforgalmi mérlegek elkészítése véleményünk szerint technikai okokból is irreális célkitűzés, nevezetesen olyan tételek bizonytalansága miatt, mint a parasztságának szabadpiaci értékesítéséből származó bevételei, a lakosság egymás közötti és megyék közötti pénzforgalma, kisiparosoknál, kiskereskedőknél történt vásárlása stb. Ezek a tételek olyan jelentős szerepet játszanak, hogy a becslésüknél elkövetélt tévedések, téves következtetések levonását eredményezhetik. Így például a cikk alapján a Szabolcs megyei példában a pénzbevitel és áruvásárlás különböző ütemű alakulásából csak a parasztságnál teaurált pénzügyi jelentős mértékű növekedésre gondolhatunk, holott a pénz megyék közötti áramlása önmagában indokoltá teheti ezt az eltérést és lehetséges, hogy a valóságban a kimutatott ellentétes tendenciák érvényesülnek. Egy megye lakosságának vásárlóereje, pénzkészletének alakulására vonatkozóan véleményünk szerint csak abban az esetben lehet megbízhatóan következtetni, ha a teljes áru-, szolgáltatási- és egyéb fizetési forgalomból megnyugtató módon (például közgazdasági számítással) ki tudjuk már szűrni az egyes területek közötti áramlás hatását.

Véleményünk szerint a tanulmányban ismertetett vizsgálat — ha igényeit reális alapra mérésékl — nagyon tanulságos és sokoldalúan felhasználható. Ilyen számításokat az árualap területi elosztásának megjavítása érdekében érdemes és szükséges végezni, de csak néhány olyan fő tételre vonatkozóan, amelyek kellő biztonsággal megállapíthatók.

PÁRNICZKY GÁBOR:

A STANDARDIZÁLÁS NÉHÁNY ÚJABB MÓDSZERE

A statisztikai elemzés gyakorlatában sokszor előfordul, hogy két vagy több átlagot kell összehasonlítani egymással. Ilyen esetekben az összehasonlítást nagy körültekintéssel kell elvégeznünk, mert az átlagok nagyságát több tényező befolyásolhatja és az egyes tényezők hatása egészen különböző mértékben és irányban érvényesülhet az átlagban. Ezért speciális statisztikai elemzési eszköz használatára van szükség, ha el kívánjuk kerülni azt, hogy az adatokból elhamarkodott, esetleg félrevezető következtetéseket vonjunk le. Ilyen sajátos elemzési módszer a standardizálás.

I.

A standardizálás módszere *Körösy József* (1844—1906) magyar statisztikus nevéhez fűződik, aki hosszú évtizedeken át a fővárosi statisztikai hivatal igazgatója, a statisztika egyetemi magántanára volt.¹

Körösy a Nemzetközi Statisztikai Intézet (Institut International de Statistique) 1891. évi bécsi ülésén lépett fel először javaslatával, melyet részletesen egy 1892-ben megjelent németnyelvű munkájában ismertetett.² A standardizálást nem általánosságban veti fel, hanem speciálisan a halál- és arányszámok vizsgálatával kapcsolatosan és módszerét „halalozási index”-számításnak nevezi.

Ebben az időben sokat foglalkoztatta a népességstatisztikusokat az egyes országok, városok vagy foglalkozási ágak egészségi viszonyainak tanulmányozása és ennek összehasonlító vizsgálatára a megfelelő népességcsoportok halalozási arányszámát használták fel.³ A halalozási arány ilyen alkalmazása ellen azonban több ellenvetés merült fel. Így több demográfus rámutatott, hogy a halalozási arányszám nagysága többek között függ a népesség korcsoportok szerinti összetételétől is, mivel az egyes korosztályok halalozási arányai nagy eltéréseket mutatnak. Így lehetséges, hogy — két területet hasonlítva össze — mondjuk A városban a halalozási arányszám kisebb, mint B városban, de nem azért, mivel az előbbi város fekvése, éghajlata, lakásvizonyai, egészségügyi viszonyai stb. jobbakk, hanem mivel a népesség korösszetétele a halalozás szempontjából kedvezőbb: viszonylag

¹ Körösyől függetlenül, de nagyjából egy időben még két külföldi statisztikus — L. Ogle angol és L. Koch német — is hasonló módszert alkalmazott, de a standardizálás nemzetközi ismertetése és elterjesztése elsősorban Körösy érdeme. (Lásd dr. Sille *Tinador Antal: Körösy József hatása a statisztika fejlődésére, Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, Budapest, 1927.* 134—148. old.)

² *József Körösy: Demologische Beiträge.* Berlin, 1892.

³ A halalozási arányszám az egy év alatt történt halálozások és a népesség évi átlagos lélekszámának hányadosa, ezreikben kifejezve.

4 Statisztikai Szemle

kis súllyal vannak képviselve az idős korcsoportok, ahol a halálózasi arány természetes okokból magasabb. Kőrösy rendkívül világos és tömör fogalmazással így foglalja össze a kérdést:

„A halálózasi arány átlagszám, amely az egyes korcsoportok különböző halandóságáról és a korosztályok különböző megoszlásáról önmagában külön-külön nem adhat számot.“⁴ Majd így folytatja: „Ha számunkra csupán az első tényező ismerete bír jelentőséggel, úgy a másik tényezőtől, vagyis az egyes népességcsoportok eltérő kormegoszlásától el kell tekintenünk. Ebből folyik, hogy a halandóság összehasonlító számítását úgy kell elvégeznünk, mintha a kormegoszlás minden országban ugyanaz volna, vagyis az embernek valamiféle standardmegoszláshoz kell folyamodnia.“⁵

Ezután kifejti a módszer lényegét, amely abban áll, hogy az összehasonlítható területek népességének halálózasi arányszámait előre meghatározott korcsoportonként kell kiszámítani, majd az egyes korcsoportok halálózasi arányszámaiból azonos (standard) súlyokkal számítani az átlagos halálózasi arányt. Ezen standardizált arányszámok („halálózasi indexek“) szembeállítására már valóban a halandóság kisebb vagy nagyobb mértékére ad választ. A standard súlyok megválasztásánál Kőrösy nem tulajdonít különösebb jelentőséget, azonban leszögezi, hogy ésszerű valamely ténylegesen meglevő súlysorozatot alapul venni és Svédország akkori kormegoszlását javasolja nemzetközi elfogadásra. A standardizálás alkalmazását szemlélteti az alábbi példa.

1. példa. Budapesten az 1880—1890. évek között eltelt tíz esztendő alatt a halálózasi arányszám 6 ezrelékek csökkent.⁶ A csökkenésben azonban nem csupán az egészségügyi viszonyok javulása tükröződik, hanem a korösszetétel eltolódása is „kedvezőbb“ irányban. Az eredeti halálózasi arányszámok és a népesség kormegoszlása a következő:

Sor-szám	Korcsoport (év)	Lakosság megoszlása (százalék)		Halálózasi arány (ezrelék)	
		1881. I. I.	1891. I. I.	1880/81	1890/91
1.	0—1	2,64	2,48	385,88	328,33
2.	1—20	33,84	34,77	25,74	21,53
3.	20—40	38,51	39,68	16,77	13,53
4.	40—60	18,48	17,70	31,35	26,00
5.	60—	5,70	5,33	77,64	75,28
6.	Ismeretlen	0,85	0,04	—	—
7.	Együtt	100,00	100,00	35,66	29,63

A 35,66, illetve 29,63 ezrelékes általános (globális) arányszám úgy tekinthető, mint az egyes korcsoportok arányszámainak a megoszlási viszonyokkal súlyozott számtani átlaga. Így — ismerve a súlyarányoknak az átlagra gyakorolt befolyásoló szerepét — érthető, hogy az arányszám csökkenésében része van annak a körülménynek, hogy 1891-ben a népesség ki-

⁴ Josef Kőrösy: Demologische Beiträge. Berlin, 1892. 71. old.
⁵ U. o. 44. old.
⁶ Kőrösy József: Budapest Szekes Főváros halandósága az 1880—1890-diki években és annak okai. Budapest, 1888. 10. old.

sebb hányada foglalt helyet az 1., 4. és 5. sorszámmal jelölt korcsoportokban, ahol a halálózasi arányszámok a legmagasabbak. E hatás kiküszöbölésére mindkét időszakban az általános halálózasi arányszámot standard súlyokkal számítjuk ki (a svéd kormegoszlást véve alapul):

Korcsoport (év)	Standard kormegoszlás (százalék)
0—1	2,56
1—20	39,79
20—40	26,95
40—60	19,24
60 évnél idősebb	11,46
Együtt	100,00

Eszerint az 1880/81. évi standardizált halálózasi arányszám számítása a következő:

$$\frac{2,56 \cdot 385,88 + 39,79 \cdot 25,74 + 26,96 \cdot 16,77}{100} + \frac{19,24 \cdot 31,35 + 11,46 \cdot 77,64}{100} = 39,53$$

Hasonló módszerrel 1890/91-re 34,21 ezrelék adódik. A standardizált arányszámok csökkenése tehát nem sokkal kisebb (5,32), mint a nem standardizált arányoké, és így a számok egybevetése arra látszik mutatni, hogy a csökkenés legnagyobb részét a halandóság csökkenését, az egészségügyi viszonyok javulását mutatja, s csak kis részben írható a korösszetétel kedvezőbb alakulásának javára.

II.

Kőrösy József működése óta a standardizálás széles körben külföldön is elterjedt, először a demográfia, majd a társadalmi-gazdasági statisztika egyéb területein. Az elméleti statisztikai és demográfiai tankönyvek részletesen tárgyalják a módszert, nagyjából hasonlóan, mint azt az I. pontban ismertettük.⁷

A standardizálás módszerét ekeután teljes általánosságban a következőképpen lehetne megfogalmazni.

Tekintsünk két (A és B) statisztikai sokaságot, melyeknek egységei egymástól valamely K ismérv szempontjából különböznek. (Ha tehát a két sokaság két adott foglalkozási ágban működő kereső népesség, akkor K a foglalkozást jelenti; ha több város lakosságát tekintjük, akkor K területi ismérv stb.) A sokaságok időben is különbözhetnek, amely esetben K az időt jelenti.

Mindkét sokaság egyedeire vonatkozólag egy bizonyos mennyiségi ismérv átlagos színvonalának tanulmányozását tűzzük ki. Ez lehet például a halálózasi arány, kereset, főiskolai képzettséggel rendelkezők aránya stb.

Nevezük ezt az ismérvet X-nek. Bennünket elsősorban az érdekel, hogy az X ismérv általános színvonala szempontjából milyen különbség mutatkozik a két sokaság között (amelyek K-ban különböznek egymástól).

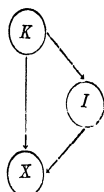
⁷ A. J. Bojarszkij és P. P. Suszerin: Népegységi statisztika. Statisztikai Kiadóválat. Budapest, 1962. 104—107. old.
⁸ Péter György: Általános statisztika. Tankönyvkiadó, Budapest, 1955. 97—100. old.
⁹ Udny Yule: An Introduction to the Theory of Statistics. London, 1933. 223—225. old.

Világos azonban, hogy az A és B sokaságra vonatkozó egyes színvonalakat — és így ezek különbözését is — a két sokaság egyedeinek még több tulajdonsága, ismérve befolyásolja. Számunkra elsősorban olyan ismérv bír fontossággal, amely

- a) lényegesen befolyásolja X-et,
- b) nem független K-tól.

Az első követelmény kézenfekvő. Ha egy ismérv nincs hatással X-re (vagy csak jelentéktelen hatással van rá), akkor a vizsgálat szempontjából elhanyagolható. Érthető a második követelmény is, hiszen ha egy ismérv független K-tól, akkor nyilván A és B sokaságok eloszlása ezen ismérv szempontjából többé-kevésbé megegyezik és így ez az ismérv szintén nem zavarhatja vizsgálatunkat.

Legyen I olyan ismérv, amely mindkét követelménynek megfelel. (Például halandósági vizsgálatnál lehet A egy város lakossága, B egy másik város lakossága, K tehát a területi ismérv, X a halálzási arány és I az életkor.) Az ismérvek egymáshatásának sémáját ez esetben a következőképpen szemléltethetjük.⁹

vagyis K hatása X-re egyrészt közvetlenül, másrészt I ismérven keresztül érvényesül. A standardizálási eljárás ilyenkor a következő:

1. Mind az A, mind a B sokaság egyedeit csoportosítjuk I ismérv meghatározott fokozatai szerint.
2. Kiszámítjuk X értékeit az egyes csoportokra (például a korcsoportonkénti halálzási arányszámot).
3. Egy (önkéntesen választott) standard I-összetételt alapulvéve kiszámítjuk X súlyozott átlagát mind A, mind B tekintetében.

A jelenlegi statisztikai gyakorlat szerint a következő sokaságok I ismérv szerinti kompozícióját szokás standardnak elfogadni:

- a) az A sokaság összetételét,
- b) a B sokaság összetételét,
- c) az A és B sokaság együttes (átlagos) összetételét,
- d) egy standardnak tekintett harmadik sokaság összetételét.

Az első két módszer azzal a gyakorlati előnnyel jár, hogy kevesebb a számolási munka, mert az egyik nyers átlag egyben a standardizált átlaggal is egyenlő.

A csoportosítás sémája (ha I ismérv szerint p fokozatot vagy csoportot képeztünk) a következő:

⁹ Köves Pál: Statisztikai indexek (kéziratban).

I ismérv fokozata	A sokaság		B sokaság	
	Elemek száma	X ismérv értékel	Elemek száma	X ismérv értékel
1.	n_1	x'_1	m_1	x''_1
2.	n_2	x'_2	m_2	x''_2
.
.
i.	n_i	x'_i	m_i	x''_i
.
.
p.	n_p	x'_p	m_p	x''_p
Összesen, illetve átlagosan	n	\bar{x}'	m	\bar{x}''

Eszertint

$$n = \sum_{i=1}^p n_i, \text{ illetve } m = \sum_{i=1}^p m_i$$

a „nyers“, vagyis nem standardizált átlagok

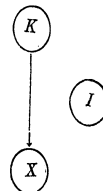
$$\bar{x}' = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^p n_i x'_i, \text{ illetve } \bar{x}'' = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^p m_i x''_i$$

Természetesen az átlagolásnál az eredeti n_i (vagy m_i) mennyiségek helyett használhatjuk az $\frac{n_i}{n}$ (vagy $\frac{m_i}{m}$) arányokat is, mint azt az 1. példában láttuk.

Legyen a standard sokaság elemeinek száma (I fokozatai szerint) s_1, s_2, \dots, s_p , továbbá összegük s , akkor a standardizált átlagok:

$$\bar{x}'_K = \frac{1}{s} \sum_{i=1}^p s_i x'_i, \text{ illetve } \bar{x}''_K = \frac{1}{s} \sum_{i=1}^p s_i x''_i$$

Láthatjuk, hogy A és B sokaságokat I-összetételük szempontjából hasonlóná tettük egymáshoz. Ezért K ismérv most már „közvetlenül“, vagyis I közbejötté nélkül lehet hatással X-re:

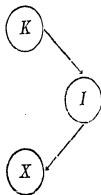

Szokás még — az eljárás kiegészítése céljából — az I ismérv által közvetített hatást külön is számításba venni, a közvetlen K hatás kikapcsolásá-

val. Ez esetben az egész eljárás „megfordul”, standard X értékeket ($x^{(i)}$) vezetünk be az egyes I fokozatokban, viszont nem rögzítjük a súlyarányokat. Természetesen a standard színvonalak megválasztása is önkényes, sokszor abból a sokaságból származnak, ahonnan a standard súlyarányok, de előfordul, hogy más sokaságból veszik azokat.

$$\bar{x}_I' = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^p n_i x_i^{(i)}, \text{ illetve } \bar{x}_I'' = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^p m_i x_i^{(i)}$$

Ez utóbbi átlagok összehasonlítása természetesen éppen a K ismerv szerint különböző sokaságok eltérő I -összetételének hatását, vagyis K és X közvetett kapcsolatát mutatja. Ismét az előbbi ábrázolást alkalmazva, az ismérvek egymásrahatásának sémája:

Az egész eljárás lefolytatható abban az esetben is, ha nem két, hanem több, K ismerv fokozatai szerint különböző sokaságra vonatkozó átlagos X értékeket hasonlítunk össze. Ennek eredményeképpen lehetséges például 10 ország sorbaállítása a korcsoportok szerint standardizált halálzási arányszámok fogó (vagy növekvő) sorrendjében stb.

III.

A standardizálás tehát — mint látjuk — igen hasznos és viszonylag széles körben alkalmazható statisztikai elemzési eszköz. Látnunk kell azonban, hogy most ismertett formájában a standardizálásnak bizonyos korlátai vannak.

1. Az elemzés nem befejezett, nem komplett. A nyers és a standardizált átlagok pusztá egybevetése, szembeállítása nem nyújt lehetőséget mélyebb elemzésre. Ehhez valamilyen módszerrel az átlagokra ható tényezők hatásainak súlyát is mérnünk kellene.

2. A standardizálás és a kiegészítő eljárás (standard X értékek alkalmazása) nem kapcsolódik össze szervesen az elemzésnél.

3. Önkényes a standard súlysorozat megválasztása, és ezáltal a szám-szerű eredmény nem egyértelmű (bár általában az elemzésből leolvasható tendenciát a standard súlyok megválasztása alapvetően nem változtat meg).

Ezeknek a problémáknak felismerése arra indított egyes statisztikusokat, hogy a standardizálási eljárást új módszerek bevezetésével fejlesszék tovább. Olyan módszert kerestek, melyek segítségével a két szóbanforgó tényező hatásának relatív súlyát egyértelműen mérni lehet.

Ezen a téren új módszerek bevezetését javasolja Evelyn Kitagawa, aki az Amerikai Statisztikai Társaság folyóiratában közli eredményeit.⁹ A továbbiakban nagyrészt az ő munkája alapján, saját megjegyzéseinkkel és gondolatainkkal kiegészítve ismertetjük az új eljárást. Felhasználtuk továbbá Köves Pál idézett kéziratosa könyvét és a *Statisztikai Szemle* 1954. áprilisi számában megjelent cikkét¹⁰ is.

A tényezők súlyának megítélése céljából mindenekelőtt arra van szükség, hogy a két (nyers) átlagos színvonal egyszerű szembeállítása helyett vagy ezek különbségét, vagy ezek arányát vegyük, és ezt az új mutatót komponensekre bontsuk fel.

Arányhoz, vagyis hányadosképzéshez általában akkor folyamodunk, ha K ismerv az időt jelenti. Ilyenkor ugyanis azt vizsgáljuk, hogy a beszámoltási időszakban elért színvonal hányadosa a bázisidőszak színvonalának. Az így kapott dinamikus mutató tehát a nyers, vagyis nem standardizált átlagok aránya, az ún. változó állományú index. Ilyenkor a tényezőkre bontás szorzat formájában történik az alábbiak szerint:

$$\text{Változó állományú index} = \text{Változatlan állományú index} \times \text{Arány-eltolódási index}$$

A jobboldalon álló első tényező, a változatlan állományú index a standard I -összetétellel kiszámított átlagok aránya, amely — az előző pontban mondottak alapján — ilyenformán K ismerv közvetlen hatását méri. Az arányeltolódási index viszont a standard csoportarányszámokkal ($x^{(i)}$) kiszámított átlagok hányadosa, és ennélfogva a (K ismerv szerint különböző) két sokaság eltérő I -összetételének az átlagos színvonalra gyakorolt hatását mutatja.

Általános esetben azonban, amikor K nem az időt jelenti, hanem más, például területi ismerv, a két nyers átlagnak nem arányát, hanem a különbségét szokás vizsgálni. Ezt a különbséget szintén felbonthatjuk komponensekre, mégpedig összegezés segítségével. Természetes, hogy a felbontáshoz ismét azt a követelményt fűzzük, hogy az egyik tényező K ismerv közvetlen hatását (röviden K -hatás), a másik pedig az I ismerv közbejöttével gyakorolt hatását (röviden I -hatás) tükrözze. Miatán a nyers átlagok különbségét vizsgáljuk, a felbontást úgy végezzük el, hogy a K -hatást és az I -hatást is megfelelő átlagok különbözeteiként nyerjük.

Tekintve, hogy az előbbi a standard súlyokkal, az utóbbit a standard színvonallal kiszámított átlagok mutatják, a felbontás a következő:

$$(\bar{x}' - \bar{x}'') = (\bar{x}'_K - \bar{x}''_K) + (\bar{x}'_I - \bar{x}''_I)$$

A probléma ezek után az, hogy mely s_i standard súlyokat és mely π standard arányokat kell alkalmaznunk, hogy a fenti tényezőkre bontás egyértelműen megoldható legyen.

Vegyük sorra a szokásos standardizálási módszereket ebből a szempontból. Könnyű belátni, hogy abban az esetben, ha az A sokaság I -kompozícióját tekintjük standardnak, eredményünk csak akkor lesz helyes, ha a standard átlagolándóknak viszont a B sokaság csoportarányszámait tekintjük és

⁹ Evelyn M. Kitagawa: Components of a Difference between Two Rates. Journal of the American Statistical Association. 1956. December.

¹⁰ Köves Pál: A statisztikai indexek módszertani kérdései. Statisztikai Szemle. 1954. 4. sz. 296-314. old.

fordítva. Ugyanis a nyers átlagok különbségéből levonva az $\frac{n_i}{n}$ standard súlyokkal képezett átlagok különbségét, a következőket kapjuk (az összegezés mindenhol 1-től p -ig terjed):

$$\left[\sum \frac{n_i}{n} x_i' - \sum \frac{m_i}{m} x_i'' \right] - \left[\sum \frac{n_i}{n} x_i' - \sum \frac{m_i}{m} x_i'' \right] = \\ = \sum \frac{n_i}{n} x_i' - \sum \frac{m_i}{m} x_i''$$

A felbontás szerint tehát

$$\frac{s_i}{s} \text{ standard súlyarány} = \frac{n_i}{n}, \text{ vagyis } A \text{ sokaságból véve,}$$

$$x_i \text{ standard csoport-arányszám} = x_i'' \text{ vagyis } B \text{ sokaságból véve.}$$

Ennélfogva a megoldás semmiképp sem tekinthető egyértelműnek. Nem látszik ugyanis logikusnak az, hogy más sokaságot tekintsünk standardnak a K -hatás, és ismét más az I -hatás mérése során. Ugyanezzel a módszerrel igazolhatjuk az ellenkezőjét is, vagyis azt, hogy B sokaságból véve a standard súlyarányokat, A sokaságból kell vennünk a standard X értékeket,

Ha mármint következetesen akarunk eljárni és egy önkényesen választott harmadik sokaságból vesszük mind a standard súlysorozatot, mind az átlagolandó csoportarányszámokat, akkor általánosságban nem kapunk felbontást, azaz a

$$(\bar{x}_K - \bar{x}_K') + (\bar{x}_I - \bar{x}_I')$$

összeg nem lesz egyenlő az általános arányszámok különbségével.

Egyértelmű, tehát következetes felbontást kapunk azonban akkor, ha mindkét standardizálási eljárásnál az A és B sokaság megfelelő átlagos értékeit vesszük alapul, vagyis standard sokaságnak A és B sokaságot együttesen tekintjük. Az előzőhöz hasonló módon bizonyíthatjuk be ezt az állítást is:

$$\left[\sum \frac{n_i}{n} x_i' - \sum \frac{m_i}{m} x_i'' \right] - \left[\sum \frac{n_i + m_i}{n + m} x_i' - \sum \frac{n_i + m_i}{n + m} x_i'' \right]$$

a különbséget szorozzuk be kettővel és bontuk fel tagokra:

$$2 \sum \frac{n_i}{n} x_i' - 2 \sum \frac{m_i}{m} x_i'' - \sum \frac{n_i}{n} x_i' - \sum \frac{m_i}{m} x_i'' + \sum \frac{n_i}{n} x_i' + \sum \frac{m_i}{m} x_i''$$

egyszerűsítve, $\frac{n_i}{n}$ -t, illetve $\frac{m_i}{m}$ -t kiemelve és 2-vel osztva kapjuk:

$$\sum \frac{n_i}{n} x_i' + x_i' - \sum \frac{m_i}{m} x_i'' - x_i'' = \sum \frac{x_i' + x_i''}{2} \left(\frac{n_i}{n} - \frac{m_i}{m} \right)$$

Összefoglalva:

$$(\bar{x}' - \bar{x}'') = \sum \frac{n_i + m_i}{n + m} (x_i' - x_i'') + \sum \frac{x_i' + x_i''}{2} \left(\frac{n_i}{n} - \frac{m_i}{m} \right).$$

A baloldalon a nyers átlagos színvonalak különbsége áll. A jobboldalon álló összeg első tagja a standardizált átlagok különbsége (standard súlyarányok A és B sokaság átlagos súlyarányai), az összeg második tagja a standard csoport-arányszámokkal készített átlagok különbsége (standard csoportarányszámok az A és B sokaság átlagos arányai).

Valóban logikusnak tűnik, hogy a nyers átlagok különbözését a fenti standard súlyok segítségével bontsuk összetevőire. Ebben a súlyozásban ugyanis mind A , mind B sokaság adatai kifejezésre jutnak a K -hatás és az I -hatás mérésénél egyaránt. Ha figyelembe vesszük, hogy az elemzésnél általában egyik sokaságnak sincs kitüntetett szerepe, akkor indokolatlannak tűnne olyan súlyozás használata, amelynél akár csak az A , akár csak a B adatokat használnánk fel, vagy pedig I -hatás mérésénél az egyik, K -hatás mérésénél a másik sokaság adatait, mint azt már láttuk.

A módszer gyakorlati alkalmazására vizsgáljunk meg egy példát.

2. példa. Két iparág létszám és havi átlagbér adatai:

Megnevezés	A iparág			B iparág		
	Létszám		Havi átlagbér	Létszám		Havi átlagbér
	10	százalék	(Ft)	10	százalék	(Ft)
Szakmunkás	300	75,0	1442	150	42,0	1300
Segédmunkás	100	25,0	1000	200	57,1	840
Együtt	400	100,0	1331	350	100,0	1037

Hasonlítsuk össze a két iparág dolgozóinak keresetét. Látható, hogy az átlagbér globális színvonalát illetően az A iparág javára $1331 - 1037 = 294$ forint különbség mutatkozik. Világos azonban, hogy a különbségben nem csupán az A iparág jobb kereseti viszonyai tükröződnek, hanem a szakképzett dolgozók arányában mutatkozó eltérés is kedvező irányban befolyásolja a színvonalat. Példánkban a sokaságok: A és B iparág dolgozói, X ismérv az átlagkereset, K ismérv az iparág, I ismérv a szakképzettség. Eszerint a standardizált átlagok különbsége:

$$(\bar{x}_K - \bar{x}_K'') = \frac{0,75 + 0,429}{2} \cdot (1442 - 1300) + \\ + \frac{0,25 + 0,571}{2} \cdot (1000 - 840) = 149,3 \\ (\bar{x}_I - \bar{x}_I'') = \frac{1442 + 1300}{2} \cdot (0,75 - 0,429) + \\ + \frac{1000 + 840}{2} \cdot (0,250 - 0,571) = 144,7$$

Valóban

$$294 = 149,3 + 144,7,$$

vagyis a kereseti viszonyokban rejlő különbség (a két iparág között), továbbá a szakképzettségben mutatkozó eltérés nagyjából egyenlő arányban hatott az átlagberek színvonalára. Pontosabban:

$$\frac{149,3}{294} = 0,508$$

vagyis a különbségnek mintegy 51 százalékát tulajdoníthatjuk a K ismérv közvetlen és 49 százalékát az I ismérv által közvetített hatásának.

Természetesen bármelyik komponens lehet negatív előjelű is, az összefüggés akkor is igaz marad. Lehetséges, hogy például az átlagberekben mutatkozó különbség kizárólag a szakképzett munkások magas arányának köszönhető, a másik tényező pedig ellenkező irányban hatott. A felbontás ilyenkor is jól tájékoztat, mert számszerűen mutatja a pozitív és negatív irányú hatásokat.

A fent levezetett és példán bemutatott tényezőkre bontás segít azoknak a problémáknak megoldásánál, amelyeket a standardizálási módszer korlátaként az előző pontban vetettünk fel. Ugyanis a komponensek súlyának számszerű megmutatásai, teljesebb elemzést tesz lehetővé, egyúttal szervesen összekapcsolva a standardizálást az ún. kiegészítő eljárással. Ha pedig A és B sokaság átlagát tekintjük standard súlynak, akkor a súlyozás önkényességét is megszüntettük.

IV.

Térjünk most át a többszörös standardizálás (vagy több ismérv szerinti egyidejű standardizálás) tárgyalására. Ezt a módszert akkor alkalmazzuk, ha a „zavaró” ismérv szerepét nem egy, hanem például két ismérv (I és J) játssza. A csoportosítás sémája ilyenkor a következő:

„A” sokaság elemeinek száma

		J ismérv fokozatai					Együtt
		1.	2.	...	j	...	
I ismérv fokozatai	1.	n_{11}	n_{12}	n_{1j}	n_{1r}	$n_{1\cdot}$	
	2.	n_{21}	n_{22}	n_{2j}	n_{2r}	$n_{2\cdot}$	
	
	
	i	n_{i1}	n_{i2}	n_{ij}	n_{ir}	$n_{i\cdot}$	
	
P	n_{p1}	n_{p2}	n_{pj}	n_{pr}	$n_{p\cdot}$		
Együtt	$n_{\cdot 1}$	$n_{\cdot 2}$	$n_{\cdot j}$	$n_{\cdot r}$	n		

Eszerint I ismérvnek p, J ismérvnek r fokozatát különböztetjük meg (menyiségi ismérv esetén a csoportok határait számértékek jelölik). Az i „fűtő index” az I ismérv fokozatát, j pedig J ismérv fokozatát jelöli. Ennek alapján:

$$\sum_{j=1}^r n_{ij} = n_{i1} + n_{i2} + \dots + n_{ir} = n_{i\cdot}$$

vagy fordított irányban:

$$\sum_{i=1}^p n_{ij} = n_{1j} + n_{2j} + \dots + n_{pj} = n_{\cdot j}$$

Hasonlóképpen végezhetjük az összegezést bármelyik sor, illetve oszlop szerint. A végösszeg:

$$\sum_{i=1}^p \sum_{j=1}^r n_{ij} = \sum_{j=1}^r \sum_{i=1}^p n_{ij} = n_{11} + n_{12} + \dots + n_{1r} + n_{21} + \dots + n_{pr} = n$$

B sokaság-elemeit ugyanígy csoportosítva, nyerjük az m_{ij} mennyiségeket. Természetesen bármelyik n_{ij} illetve m_{ij} lehet nulla is.

Az X ismérv értékeit ezúttal (p, r) kategóriára vonatkozólag kell kiszámítanunk, így nyerjük az x'_{ij} és x''_{ij} értékeket. Eszerint tehát n_{ij} jelenti az A sokaság-elemeinek számát I ismérv i-edik és ezen belül J ismérv j-edik fokozatában, x'_{ij} pedig X ismérv átlagos értékét ezen elemekre nézve. A 3. példában eszerint például (lásd 444. oldal)

$$n_{21} = 40 \text{ fő és } x_{21} = 900 \text{ forint.}$$

Az általános arányszámok:

$$\bar{x}' = \sum_i \sum_j \frac{n_{ij}}{n} x'_{ij}, \text{ illetve } \bar{x}'' = \sum_i \sum_j \frac{m_{ij}}{m} x''_{ij}$$

Ennek alapján a nyers átlagok különbségének egyértelmű tényezőkre bontása a következő:

$$\begin{aligned} (\bar{x}' - \bar{x}'') &= \sum_i \sum_j \frac{n_{ij} + m_{ij}}{n} \frac{m}{2} (x'_{ij} - x''_{ij}) + \\ &+ \sum_i \sum_j \frac{x'_{ij} + x''_{ij}}{2} \left(\frac{n_{ij}}{n} - \frac{m_{ij}}{m} \right) \end{aligned}$$

(Bizonyítás hasonló az előző pontokban ismertetett felbontáshoz.)

A jobboldalon álló első tényező világosan mutatja K ismérv közvetlen hatását, hiszen itt az I és J összetétel szerint standardizált átlagok különbsége áll. A második tényező azonban — a változó I és J összetétellel, de változatlan (standard) csoport-arányszámokkal kiszámított átlagok különbsége

— további felbontást kíván, ha az I és J ismérvek közbejöttével gyakorolt hatást külön-külön kívánjuk tanulmányozni. Természetesen itt is sokféle felbontás definiálható, melyek legtöbbje azonban nélkülözi a következeteséget, amennyiben a súlysorozatok cserélődnek. Idézett munkájában Kitagawa az alábbi egyértelmű felbontást javasolja:

$$I_{(J)} \text{ hatás} + J_{(I)} \text{ hatás} + IJ \text{ együttes hatás}$$

Ahol $I_{(J)}$ hatás méri az A és B sokaság I -összetételében jelentkező különbséget az egyes J fokozatokon belül. Ennek megfelelően képletében standardizált J összetételt találunk (standard sokaság A és B átlaga). Természetesen itt is a standard csoport-arányszámok szerepelnek, azonban változik az I -kompozíció az egyes J alcsoportokban. Az így készített standard átlagok különbsége:

$$I_{(J)} \text{ hatás} = \sum_i \sum_j \left[\left(\frac{x'_{ij} + x''_{ij}}{2} \right) \left(\frac{n_{.j} + m_{.j}}{2} \right) \right] \left(\frac{n_{ij}}{n_{.j}} - \frac{m_{ij}}{m_{.j}} \right)$$

A fenti formulában I és J szerepét felcserélve nyerjük a következő komponenszt:

$$J_{(I)} \text{ hatás} = \sum_i \sum_j \left[\left(\frac{x'_{ij} + x''_{ij}}{2} \right) \left(\frac{n_{i.} + m_{i.}}{2} \right) \right] \left(\frac{n_{ij}}{n_{i.}} - \frac{m_{ij}}{m_{i.}} \right)$$

Ez a komponens méri a J ismérv hatását az egyes I fokozatokon belül.

A harmadik összetevő, az együttes hatás formulája már bonyolultabb. A csoport-arányszámok itt is változatlanok, a súlyarányok azonban változnak, mégpedig az I és J összetétel egymással kombinálva jelentkezik, tekintve, hogy a nyers átlagok differenciájának azt az összetevőjét keressük, amely nem írható sem külön az I összetételben rejlő különbség, sem külön a J összetételben rejlő különbség „számlájára“.

$$IJ \text{ együttes hatás} = \sum_i \sum_j \left[\frac{x'_{ij} + x''_{ij}}{2} \right] \left[\frac{\left(\frac{m_{ij} \cdot n_{i.}}{n} - \frac{n_{ij} \cdot m_{i.}}{m} \right)}{2} + \frac{\left(\frac{m_{ij} \cdot n_{.j}}{n} - \frac{n_{ij} \cdot m_{.j}}{m} \right)}{2} \right]$$

A képletek használatát mutatja be az alábbi példa.

3. példa. A 2. példában említett sokaságokat tanulmányozva (csoportosítás segítségével) eredményeink azt mutatják, hogy az átlagberek színvonalában nem csupán az egyes iparágak kereseti viszonyai és a szakképzettség, hanem a munkában eltöltött idő is nagy szerepet játszik. Ennek meg-

felelően többszörös standardizálást hajtunk végre. A kiinduló csoportosítások:

„A“ iparág adatai

Szakképzettség	Mutató	Munkában eltöltött idő (évek)			Együtt
		—3	3—10	10—	
Szakmunkás	Létszám	50	100	150	300
	Átlagbér (Ft)	1050	1400	1600	1442
Segédmunkás	Létszám	40	40	20	100
	Átlagbér (Ft)	900	1000	1200	1000
Együtt	Létszám	90	140	170	400
	Átlagbér (Ft)	983	1286	1553	1331

„B“ iparág adatai

Szakképzettség	Mutató	Munkában eltöltött idő (évek)			Együtt
		—3	3—10	10—	
Szakmunkás	Létszám	50	50	50	150
	Átlagbér (Ft)	1100	1300	1500	1300
Segédmunkás	Létszám	160	40	—	200
	Átlagbér (Ft)	800	1000	—	840
Együtt	Létszám	210	90	50	350
	Átlagbér (Ft)	871	1160	1500	1037

A nyers átlagok különbsége természetesen ismét

$$(\bar{x}' - \bar{x}'') = 1331 - 1037 = 294 \text{ Ft.}$$

Először a két-tényezős bontást hajtjuk végre. Ehhez célszerű külön kis táblában kiszámítani az $\frac{n_{ij}}{n}$ illetve $\frac{m_{ij}}{m}$ mennyiségeket, vagyis a létszámra vonatkozó megoszlási viszonyszámokat (táblát lásd a 446. oldalon).

Miután J ismérvek (munkában eltöltött idő) 3 fokozata, I ismérvek (szakmai képzettség) 2 fokozata van, ezért 6 tagú összegezésből nyerjük eredményünket.

Szakképzettség	Munkában eltöltött idő (évek)	A	B
Szakmunkás	— 3	12,6	14,3
	3—10	23,0	14,3
	10—	37,5	14,3
Segéd munkás	— 3	10,0	45,7
	3—10	10,0	11,4
	10—	5,0	—
Összesen		100,0	100,0

A standard súlyokkal (átlagos *IJ* összetétellel) számított átlagok különbsége:

$$\begin{aligned} & \frac{0,125 + 0,143}{2} \cdot (1050 - 1100) + \frac{0,25 + 0,143}{2} \cdot (1400 - 1300) + \\ & + \frac{0,375 + 0,143}{2} \cdot (1600 - 1500) + \frac{0,100 - 0,457}{2} \cdot (900 - 800) + \\ & + \frac{0,100 + 0,114}{2} \cdot (1000 - 1000) + \frac{0,05}{2} \cdot 1200 = 96,7 \text{ Ft.} \end{aligned}$$

A standard csoport-arányokkal készített átlagok különbsége pedig

$$\begin{aligned} & \frac{1050 + 1100}{2} \cdot (0,125 - 0,143) + \frac{1400 + 1300}{2} \cdot (0,250 - 0,143) + \\ & + \frac{1600 + 1500}{2} \cdot (0,375 - 0,143) + \frac{900 + 800}{2} \cdot (0,100 - 0,457) + \\ & + \frac{1000 + 1000}{2} \cdot (0,100 - 0,114) + \frac{1200}{2} \cdot 0,05 = 197,3 \text{ Ft.} \end{aligned}$$

Vagyis

$$294 = 96,7 + 197,3 \text{ Ft.}$$

tehát egy újabb ismérvet bekapcsolva úgy találjuk, hogy a globális színvonalban mutatkozó különbségnek mintegy harmadrésze tudható be annak, hogy *A* iparágban jobbak a kereseti viszonyok, kétharmad része pedig az *A* ágazatnál mutatkozó nagyobb szakképzettség és hosszabb szakmai gyakorlat hatásának eredménye.

Ez utóbbi kétharmad résznek megfelelő 197,3 forintos értéket kívánjuk most alkotóelemeire bontani. E célból újabb megoszlási viszonyszámokat kell számítanunk, mégpedig először az $\frac{n_{ij}}{n_i}$ és $\frac{m_{ij}}{m_j}$ típusú viszonyszámokat számítjuk ki.

Szakképzettség	Munkában eltöltött idő (évek)	A	B	Jelölés*
Szakmunkás	— 3	16,7	33,3	$\frac{n_{11}}{n_{1.}}$
	3—10	33,3	33,3	$\frac{n_{12}}{n_{1.}}$
	10—	50,0	33,3	$\frac{n_{13}}{n_{1.}}$
	Együtt	100,0	100,0	
Segéd munkás	— 3	40,0	80,0	$\frac{n_{21}}{n_{2.}}$
	3—10	40,0	20,0	$\frac{n_{22}}{n_{2.}}$
	10—	20,0	—	$\frac{n_{23}}{n_{2.}}$
	Együtt	100,0	100,0	
Összesen	— 3	22,5	60,0	$\frac{n_{.1}}{n}$
	3—10	35,0	25,7	$\frac{n_{.2}}{n}$
	10—	42,5	14,3	$\frac{n_{.3}}{n}$
	Együtt	100,0	100,0	

* A jelölés *A*-ra vonatkozik, *B*-nél *n* helyett *m* írható, a futó indexek ugyanazok.

Ezek a viszonyszámok tehát jellemzik a munkában eltöltött idő (*J*) szerinti megoszlást az egyes *I* fokozatokon belül.

Kiszámítjuk az $\frac{n_{ij}}{n_i}$ és $\frac{m_{ij}}{m_j}$ típusú megoszlási viszonyszámokat is, melyek viszont a szakmai képzettség (*I*) szerinti megoszlást jellemzik az egyes *J* csoportokon belül.

Megnevezés	A	B	Jelölés*
3 év alatt			
Szakmunkás	55,5	23,8	$\frac{n_{11}}{n_{.1}}$
Segéd munkás	44,5	76,2	$\frac{n_{21}}{n_{.1}}$
Együtt	100,0	100,0	

(A tábla folytatását lásd a 448. oldalon.)

Megnevezés	A	B	Jelölés*
3-10 év			
Szaktmunkás	71,4	55,5	$\frac{n_{11}}{n_{\cdot 1}}$
Segédmunkás	28,6	44,5	$\frac{n_{21}}{n_{\cdot 1}}$
Együtt	100,0	100,0	
10 év felett			
Szaktmunkás	88,2	100,0	$\frac{n_{12}}{n_{\cdot 2}}$
Segédmunkás	11,8	—	$\frac{n_{22}}{n_{\cdot 2}}$
Együtt	100,0	100,0	
Összesen			
Szaktmunkás	75,0	42,9	$\frac{n_{1\cdot}}{n}$
Segédmunkás	25,0	57,1	$\frac{n_{2\cdot}}{n}$
Együtt	100,0	100,0	

* A jelölés A-ra vonatkozik, B-nél n helyett m írható, futó indexek ugyanazok.

Ezekután kiszámíthatjuk az egyes altényezőket (rövidség kedvéért az összegek első két és legutolsó tagját írjuk ki):

$$I_{(J)} \text{ hatás} = \left(\frac{1050 + 1100}{2} \right) \left(\frac{0,225 + 0,60}{2} \right) (0,555 - 0,238) + \\ + \left(\frac{1400 + 1300}{2} \right) \left(\frac{0,350 + 0,257}{2} \right) (0,714 - 0,555) + \dots + \\ + \left(\frac{1200}{2} \right) \left(\frac{0,425 + 0,143}{2} \right) (0,118) = 14,6$$

$$J_{(I)} \text{ hatás} = \left(\frac{1050 + 1100}{2} \right) \left(\frac{0,750 + 0,429}{2} \right) (0,167 - 0,333) + \\ + \left(\frac{1400 + 1300}{2} \right) \left(\frac{0,750 + 0,429}{2} \right) (0,333 - 0,333) + \dots + \\ + \left(\frac{1200}{2} \right) \left(\frac{0,250 + 0,571}{2} \right) (0,200) = 38,8$$

$$IJ \text{ együttes hatás} = \left(\frac{1050 + 1100}{2} \right)$$

$$\frac{(0,333 \cdot 0,75 - 0,167 \cdot 0,429) + (0,238 \cdot 0,225 - 0,555 \cdot 0,600)}{2} + \\ + \left(\frac{1400 + 1300}{2} \right) \left(\frac{(0,333 \cdot 0,75 - 0,333 \cdot 0,429)}{2} \right) + \\ + \frac{(0,555 \cdot 0,350 - 0,714 \cdot 0,257)}{2} + \dots + \left(\frac{1200}{2} \right) \\ \frac{(-0,2 \cdot 0,571) + (-0,118 \cdot 0,143)}{2} = 143,9$$

$$197,3 = 14,6 + 38,8 + 143,9$$

A számításokból az a következtetés adódik, hogy az I—J szerinti összetétel hatása csak kis részben tulajdonítható külön-külön I-nek és J-nek, döntően azonban a két tényező együttes hatásának eredménye. Ez viszont abból következik, hogy a magasabb szakképzettség többnyire hosszabb munkában eltöltött idővel jár együtt.

V.

Áttekintve a standardizálás régebbi, valamint újabb módszereit, láthatjuk, hogy igen hasznos és sok területen alkalmazható elemzési eljárásról van szó. Azt is megállapíthatjuk, hogy az itt ismertetett új módszerek sok szempontból a „klasszikus” standardizálás továbbfejlesztését jelentik. Hiba volna azonban, ha nem vennők észre, hogy ezeknek az újabb módszereknek is meg vannak a maguk korlátai.

Mindenekelőtt hátrányosnak látszik az, hogy a különbség képzése (és így tényezőkre bontása is) csupán két sokaság esetében valószínűsíthető meg. Ha tehát kettőnél több sokaságot vizsgálunk, melyek egyedei K ismérv fokozatai szerint különböznek egymástól, úgy a tényezőkre bontást nem alkalmazhatjuk, vagy ha alkalmazzuk, akkor páronkénti vizsgálatra kell visszavezetnünk az elemzést.

A többszörös standardizálásnál viszont azt kell látnunk, hogy eredményünk függ attól, hogy hány „követítő” ismérvet veszünk figyelembe. A nyers átlagok különbségének az a része ugyanis, amelyet közvetlen K-hatásnak neveztünk el, számszerűen változik attól függően, hogy hány ismérvet vonunk be a számításba. Mégpedig csökken akkor, ha az újonnan bevont ismérv, például a második ismérv egy irányba hat az előzővel, vagyis I és J egymás hatását erősítik, viszont növekszik akkor, ha J ellenkező irányban hat, a számszerű eredmény előjele negatív. Ezt mutatja a 2. és 3. példák egybevetése is; itt a K-hatás komponense egy újabb ismérv bekapcsolása révén 144,7 forintról 96,7 forintra csökkent.

Végül néhány szót a módszer gyakorlati alkalmazásáról. A tapasztalat azt mutatja, hogy a standardizálás az elméleti statisztikának azon módszerei közé tartozik, melyeket a gyakorlatban nálunk (a népességstatisztika kivételével) igen ritkán alkalmaznak. Ebből azután — átlagok összehasonlítása esetén — sok elhamarkodott, esetleg téves következtetés származhat. A standardizálás ismertetése és népszerűsítése, új, az eddigig elhanyagolt módszerek bemutatása talán előreviszi ezt a kérdést is és hozzájárul a gyakorlati statisztikusok fegyvertárának gazdagításához.

S Z E M L E

A 30 ÉVVEL EZELETTI

STATISZTIKAI SZEMLEBŐL:

... Magyarországon a pénzügyi újjáépítéssel kapcsolatban megindult deflációs gazdálkodás, mely bizonyos fokú termelési és fogyasztási krízist, emelkedő munkanélküliséget, részvényérték- és árnivósökkenést, a piacon általános depressziót idézett elő, nemcsak az inflációs korszak konjunktúrális lehetőségeire épített alkalmi vállalatokat ingatta meg létalapot, hanem az addigi korlátlan hitelnyújtás megszorításával a szolidan megalapozott vállalatokat is az immobilitás, illetőleg illikviditás veszélyének tette ki. A fizetéseptelenségeknek a múlt év óta tapasztalható erős megduzzadása tehát, a háborús hatásokon kívül, elsősorban a gazdasági élet szervezetében beállott hirtelen változással magyarázható...

... A tárgyalt hó (1926. április) folyamán tehát összesen 266 új fizetéseptelenségről számolnak be az adatok, 101,0 milliárd (7 millió aranykorona) aktívával és 179,3 milliárd (12,3 millió aranykorona) passzívával...

Az új válság eseteknek foglalkozási főcsoportok szerint való megoszlásánál látható, hogy a kereskedelem úgy az esetek számát, mint a bejelentett aktívákat és passzívákat illetőleg messze meghaladja a többi csoportot. Természetesnek kell e körülményt találnunk, ha meggondoljuk, hogy az inflációs korszak éppen kereskedelmi téren tenyésztette ki a legtöbb konjunktúrális vállalatot, miután az akkori viszonyok az ipari vállalatnál sokkal mozgékonyabb és spekulatív tevékenységre inkább hajlamos kereskedelmi vállalatok alapításának kedveztek. Különben is a kereskedelem normális viszonyok között is természeténél fogva érzékenyebben reagál a gazdasági életben előálló változásokra...

... Jellemző a válság intenzitására, hogy az már a mezőgazdaságra is áttérjedt, amennyiben a hó folyamán e főcsoportnál már 6 kényszeregyeségi esettel találkozunk.

A bejelentett új válság esetek területi megoszlásának adatai szerint a vidékre az összes új esetekből 192, Budapestre 74 esik. Az aktív és passzív vagyonban azonban Budapest részesedése már aránytalanul nagyobb. Az aktíváknak csaknem a fele, a passzíváknak már több mint 50%-a jut Budapestre...

Megjegyzendő még, hogy az újonnan előfordult válság eseteken kívül április havában összesen 51 (Budapestten 22) olyan csődnijítás történt, amelyeket kényszeregyeségi eljárás előzött meg. Ebből esett a mezőgazdaságra 2. iparra 16, kereskedelemre 31, pénzügyre 1, egyéb csoportra 1...

(Magyar Statisztikai Szemle IV. évf. 1926. 5. szám 306-309. old.)

S Z E M L E

451

A népesség belső vándorlása

Az egyes települések vagy területek népességének számát, életkor és nemek szerinti összetételét nemcsak a születések és a halálozások, hanem a lakosság költözései is befolyásolják. A népesség egyes tagjainak, csoportjainak lakóhelyváltásait a statisztikában vándorlásnak nevezzük, vándormozgalmon pedig a népességnek a lakóhelyváltoztatások következtében kialakuló területi mozgását értjük.

A vándormozgalmak a vándorlók régi és új lakóhelye alapján két részre oszthatók: belső és külső vándormozgalomra. A külső vándorlás alkalmával a vándorló átlépi a megfigyelés körének (az illető országnak) határát, a belső vándorló viszont ezen belül marad. Mivel az állami statisztikák megfigyelési köre országuk területe, ezért általában a nemzetközi vándorlást tekintik külső vándorlásnak, és a beföldi lakóhelyváltoztatást belső vándorlásnak. A megfigyelés köre azonban akármilyen nagyságú terület lehet, amelyen belül statisztikai megfigyelést célszerű végezni.

Az ország határain belüli vándorlások egy-egy település vagy terület népesedése szempontjából gyakran nagyobb fontosságúak, mint a nemzetközi vándorlások. Az 1949. évi népszámlálási adatok szerint például az ország népességének csupán 56,8 százalékát írták össze a születési helyén, s több mint 40 százalék a más településről — mégpedig 19,7 százaléka megyéből, 16,6 százaléka más megyében, 6,9 százaléka pedig más országban (jórészt az 1920 előtti országhatáron) vagy ismeretlen helyen levő településről — vándorolt a népszámláláskori tartózkodási helyére. Amíg tehát a népességnek 36,3 százaléka a belső vándormozgalmak következtében került 1949. évi lakóhelyére, addig a külső vándormozgalmak folytán csak 6,9 százalék.

A belső vándormozgalom tehát — egyfelől az elvándorolt népesség hiányán, másfelől az odavándorolt népesség többletén keresztül — jelentősen módosítja az egyes területek népességszámának és a népesség összetételének alakulását. Ez a hatás az első öt éves terv időszakában (egy-egy városok iparának kifejlésével, új ipartelepek létesítésével, bányavidékek

termelésének fellendülésével stb. kapcsolatban erőteljesebbé váló belső vándormozgalmak következtében olyan nagy volt, hogy az 1949. évi népszámlálást követő években egyre inkább kétségessé tette a lélekszám- és a népességmegoszlás területi adatainak felhasználhatóságát. Mindez szükségessé tette a belső vándorlási statisztika megszervezését.

A belső vándormozgalmak rendszeres és folyamatos megfigyelését a Központi Statisztikai Hivatal a személyi igazolvány bevezetéséről szóló 1/1954. (I. 9.) MT számú rendelettel kapcsolatosan kezdte meg. A belső vándorlások számbavétele a lakásbejelentési kötelezettség alapján történik, a bejelentő lakáslapok statisztikai szelvényeinek összegyűjtésével. A lakáslapok statisztikai szelvénye csak néhány lényeges kérdésre terjed ki, amelyekből a belső vándorlás legjellegesebb vonásai, a népesség területi lélekszámának és összetételének változásai megállapíthatók. Az újonnan megszerzett vándorlási statisztika nemcsak a vándorlások irányait, méreteit és az abban résztvevő népesség összetételét tárja fel, hanem a népességi adatok helyi továbbvezetését is lehetővé teszi.

A lakosságának az új lakásbejelentési rendszerbe történő bevonása 1955. közepétől tekinthető teljesnek. Tanulmányunkban ezért a vándorlási statisztikának elsősorban az 1955. júniusával kezdődő, első közel teljesnek mondható anyagát használjuk fel a belső vándorlások jellemzésére! A belső vándormozgalom alakulására — a feldolgozott anyag alapján — tett megállapításokat természetesen nem lehet általánosítani hosszabb időszakok vándormozgalmára, főleg azért, mert abban a vándormozgalom idényszerű vonásai erősen tükröződnek. Az adatok nyári időnyellege azonban semmit sem von le értékükből, hiszen a vándormozgalmak alakulásában általában éppen a nyári időszak a legfontosabb.

A belső vándorlás az átköltözés természetétől függően kétféle típusú lehet: állandó és ideiglenes (idény) vándorlás. Az

¹ A tanulmányban költözési és népmozgalmi statisztikai adatok előretes jellegűek.

állandó jellegű vándormozgalmat azok a vándorlók alkotják, akik állandó lakóhelyüket változtatják meg, azaz letelepedési szándékkal költöznek új lakóhelyükre. Az ideiglenes (idényjellegű) vándorlónak viszont nem változik meg az állandó lakóhelye, a vándorló csak rövid időre, ideiglenesen száll meg más helyen. Az ideiglenes vándorlás rendszerint idényjellegű munkák (építkezés, mezőgazdasági munka, üdülő-vendéglátó szolgáltatás stb.) elvégzésével van kapcsolatban, amelyeknek a zöme nyárra esik.

Az állandó jellegű vándorlás az állandó (vagy lakó-) népesség lélekszámát megváltoztatja, az ideiglenes vándorlás azonban csak a jelenlévő népességben idéző változásokat. Bár a népesség lélekszámát véglegesen csupán az állandó vándormozgalmak módosítja, egy-egy település áruellátásának, idegenforgalmának, vendéglátóiparának stb. tervezésénél, munkaerőhelyzete felmérésénél az ideiglenes vándorlások által befolyásolt jelenlévő (tényleges) népesség számának alakulását is figyelembe kell venni.

Az állandó és az ideiglenes vándorlásoknak megfelelően a lakásbejelentés is állandó vagy ideiglenes jellegű lehet. A lakásbejelentések közül azonban általában nem számítjuk bele sem az állandó, sem az ideiglenes vándormozgalmába azoknak a költözéseit, akik a településen belül változtatják lakásukat (lakásváltoztatás), hanem csak azokat, akik lakóhelyükről egy másik településre költöznek (lakóhelyváltogatás). Nem kísérjük figyelemmel jelenleg a belső vándorlási statisztika keretében az ún. ingavándor-

lásokat sem, amelyek az egyik településen levő lakóhelyről a másik településen levő munkahelyre naponta, illetőleg hetenként ismétlődnek meg, az állandó lakás megváltoztatása nélkül. Nem terjed ki a vándorlási statisztika azokra az esetekre sem, amikor az állandó vagy ideiglenes lakóhelyváltogatásról nem kell káslapot kiállítani (például a szállodákban, üdülőkben megszálló személyekről, kórházakban ápolott betegekéről, 14 napnál rövidebb ideig tartó hivatalos kiküldetésben levőkről, fegyveres szolgálatot teljesítő személyekről stb.).

Megjegyezzük még, hogy a lakásbejelentési rendszer előírásaira tekintettel a 16 éven aluli korú népesség vándorlásában nem tettünk az állandó és ideiglenes jelleg szerint különbséget. Mivel a 16 éven aluliak három hónapnál rövidebb ideig tartó lakásváltozását nem kell bejelenteni, azért a 16 éven aluliak vándorlásait minden esetben az állandó vándormozgalmakba számítottuk.

A lakásbejelentő szelvények számának a költözés jellege szerinti összetételéről az 1. tábla adatai tájékoztatnak. Az 1955. év nyarán és őszén (június-november hónapokban) a Központi Statisztikai Hivatalhoz egy félv év alatt beérkezett 606 514 szelvény nagyobb részét (55,5%) lakóhelyváltozásról, kisebb részét (44,5%) településen belüli lakásváltozásról töltötték ki.² Az egy-egy városban, községben belüli lakásváltoztatások száma főleg az állandó jellegű bejelentkezések között elég magas. A településen belüli lakásváltoztatásoknak ebben az időszakban majdnem a fele Budapesten történt (106 994).

1. tábla. A bejelentő szelvények megoszlása jellegük szerint 1955. június-november hónapokban

Az átöltözés jellege	Állandó		Ideiglenes		Összes	
	bejelentések					
	száma	százaléka	száma	százaléka	száma	százaléka
Lakóhelyváltogatás (települések között)	100 988	47,8	175 640	52,2	336 508	100,0
Lakásváltoztatás (településen belül)	227 640	84,3	42 360	15,7	279 000	100,0
Összesen	388 614	64,1	218 000	35,9	606 514	100,0

A tulajdonképpeni vándorlásoknak, a települések közötti lakóhelyváltogatásoknak körülbelül a fele ideiglenes jellegű. A lakosság ideiglenes jellegű vándormozgalmát tehát különösen nyáron (júniustól augusztusig az ideiglenes lakóhely-

váltogatatók aránya például megközelítette a 60 százalékot) igen erőteljes. A

² A bejelentő szelvények száma 1955-ben 1 112 000, ennek 51,5 százalékát lakóhelyváltogatásról állították ki. A lakóhelyváltogatások (a tényleges belső vándorlások) 51,6 százalékát állandó jellegű volt.

nagyszámú ideiglenes bejelentésnek az a magyarázata, hogy egyes kivételektől eltekintve a fennálló szabályok értelmében ideiglenes lakásnak kell tekinteni azt a helyet is, ahol valaki állandó letelepedési szándék nélkül 24 óráig tartózkodik.

A vándorlások irányai és típusai

A vándorlók áramlása

A vándorlás irányai között elsősorban a faluból a városba történő vándorlásokat kell megemlíteni. A városokba irányuló vándorlás Magyarországon a kapitalizmus fejlődésével kapcsolatban kezdett nagy méreteket ölteni. Ez a vándormozgalmat jelentékeny részben az elszegényedett agrárproletariátus áramlása volt a megélhetést nem nyújtó faluból az ipari munkaalkalmat ígérő városba. A bevándorolt népesség aránya a vándormozgalmak e korábbi jellegzetességei következtében általában a fejlődő ipari településeken, közlekedési, kereskedelmi csomópontokon, bányavidékeken a legmagasabb.

A városokba irányuló vándorlások ma más jellegűek és összetételűek, mint a múltban, jelentőségük azonban jelenleg is nagy. A lakóhelyváltogatásoknak még 1955. nyári hónapjaiban (júniustól-augusztusig) is — amikor pedig inkább a vidéki munkaalkalmak és üdülési lehetőségek vonzzák a népességet — majdnem a fele (47,8%) városba költözött, holott a városi lakosság az egész népesség 40 százalékánál alig nagyobb. A városokba irányuló vándormozgalmat Budapesten és a nagyobb városainkban fennálló letelepedési szabályok korlátozzák, ennek hatására az állandó vándormozgalmak csupán a 34 százalékát irányult a városokba, ugyanakkor amikor az ideiglenes vándormozgalmaknak 58 százalékát.

A városi népesség mozgékonyasága nagyobb a vidékinél, az összes vándorlónak 43,5 százaléka volt városi. A városi emberek azonban viszonylag ritkábban költöznek falura; az állandó jellegű elvándorlónak csupán 35,9 százaléka volt városi lakos (ezeknek is kb. egytizede másik városban telepedett le). Annál nagyobb azonban a városi lakosok részvétele az ideiglenes jellegű vándormoz-

galomban (az összes ideiglenes jellegű lakóhelyváltogatásoknak 52,6 százaléka).

A belső vándormozgalmak újabb jellegzetessége az, hogy a népesség nemcsak Budapestre és a nagyobb városokba vándorol, hanem más városok, az újonnan létesült ipartelepek, az ipari- és bányavidékeken levő és egyéb települések között is elég erőteljes a népmozgás. A 10 000-nél alacsonyabb lakosságú községek közötti állandó vándorlások például a három nyári hónapban az egész állandó vándormozgalmak egyharmadát, az ezekből a községekből kiinduló vándorlásoknak pedig kétharmadát tették ki.

A vándorlások irányai rendkívül sokfelé ágaznak, s ezáltal az egyes országreszekben belül és azok között a népesség állandó kicserélődése folyik. Az országreszek állandó vándormozgalmának körülbelül kétharmada az egyes országreszekben belüli vándorlásokból adódik; egy-egy országresz külső vándormozgalmában általában a szomszédos megyék, országreszek népességvonzása a legerősebb.

Az országreszek közötti állandó vándormozgalmakban Budapestnek még ma is akkora a jelentősége, mint egy-egy országresznek. Budapesthez hasonló országreszek közötti vándormozgalmat mutat a Dunántúl és a Duna-Tisza köze is, a Tiszántúl vándormozgalmát már nem annyira intenzív. Szám szerint az északi megyék vándormozgalmát a legkisebb, népességéhez mérten azonban az északi országresz lakosságának nagy a mozgékonyasága.

Az országreszekben belül az egyes megyék vándormozgalmának számszerű nagysága az egyes megyék lélekszámától, gazdasági jellegétől és területi elhelyezkedésétől függ. A megyék között Pest megyének a legnagyobb a vándormozgalmát, a nyári hónapokban Budapestet is meghaladta. Elég magas a Dunántúl keleti részén fekvő megyék vándormozgalmát is, a délkeleti és főleg a nyugati országhatárral szomszédos megyéké ezeknél alacsonyabb.

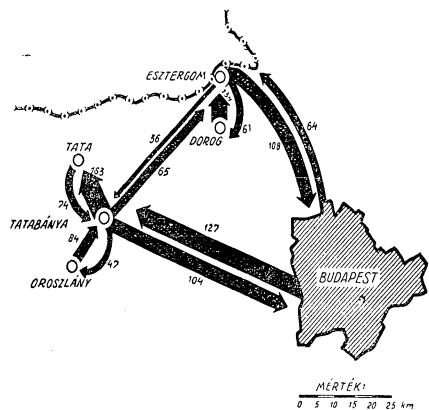
A vándorlás irányai között — mint említettük — figyelemre méltó helyet foglalnak el a városok, az ipari és bányász jellegű települések. A városok és a fontosabb települések egymás közötti állandó vándormozgalmában jellemzőnek látszó

sajátosságokat találunk. Példaképpen a Dunántúl észak-keleti sarkában fekvő városok közötti vándormozgalmat ismer-tetjük.

A Dunántúl észak-keleti részéből öt település egymás közötti és Budapesttel kapcsolatos féléves (1955. június—novem-ber havi) vándormozgalmát az 1. ábra alapján vizsgálhatjuk meg. A térképen a vándorlások irányát nyilak jelzik, ezek vastagsága a vándorlók számával ará-nyos. A vándorlók számát az irányvona-lak mellett feltüntettük. Az öt település közül Esztergomnak három más várossal von erősebb vándorlási cseréje: Doroggal, Budapesttel és Tatabányával. Esztergom városnak a 8 kilométerre fekvő, jó vasúti és autóbussz összeköttetéssel rendelkező Doroggal szemben jelentős a vándorlási

többlete, holott Dorog bányász és ipari jellegű, fejlett település, Esztergom pedig elvesztette megyeszékhely jellegét, s ipa-ra az újabban létesült üzemek ellenére sem nagyon jelentős. Az összehasonlítás-ból úgy tűnik, hogy a városiasabb jellegű település vonzóereje nagyobb, s feltehető, hogy a jó közlekedést figyelembe véve még egyes dorogi munkavállalók is szí-vesen választják a kulturáltabb várost, Esztergomot állandó lakóhelyül. Követ-keztetésünket Esztergom tatabányai és budapesti viszonylatban jelentkező vándormozgalma is alátámasztja; a városnak a nagy gazdasági vonzóereje és megye-székhely jellegű Tatabányával szemben ugyanis vándorlási többlete van. Eszter-gommal szemben azonban Budapest, a nagyváros vonzóereje érvényesül.

1. ábra. A tata—dorogi sínmegnye öt településnek egymás közötti vándorlási cseréje 1955. június—november hónapokban

A városiaság vándorlási vonzóerejéről felmerült feltevésünket a másik négy viszonylat vándormozgalma is megerősíti. Tatabánya és a közeli Tata egymás köz-
zötti vándorlási cseréjében a Dorog—esz-tergomi vándormozgalmat jellegzetességei ismétlődnek meg. Bár Tatabánya jelen-tős bányász és ipari jellegű, igazgatási központtá tett település, mégis több mint

kétszer annyian költöznek innen a váro-siasabb jellegű Tatra, mint megfordítva. Oroszlány és Tatabánya közül viszont Tatabánya a városiasabb, s népességé-nek száma Oroszlány, a várossá fejlesz-tett — egyébként vándorlási többlettel rendelkező — bányásztelepülés népessége rovására is gyarapodott.

A felsorolt példák elsősorban arra mu-

tatnak rá, hogy a városok, a fejletti gaz-dasági életű, bőséges munkaalkalmat nyújtó települések nemcsak a vidéki (falusi) népességet vonzzák magukhoz, hanem más városok népességszámának alakulására is hatnak. A városok közötti vándorlási vizsgálata arra is rávezet, hogy egy-egy város vándorlási vonzóerejében a városiaság mértékének is szerepe van.

A városiaság a vándormozgalmat inten-zitásának nem az egyetlen, sőt nem is a legfontosabb tényezője. A város elsősor-ban mint gazdasági egység jelent vonzó-erőt a más településen élő népességre, nem hanyagolhatók el azonban a vándor-lási vonzóerő jellemzésénél azok a kul-turális, egészségügyi, társadalmi stb. té-nyezők sem, amelyek a városiaság fok-mérői.

A vándorlások célja

A lakóhelyváltoztatás célja mind az ál-landó, mind az ideiglenes jellegű vándor-

mozgalomnál igen változatos. Az állandó jellegű vándorlás elsősorban munkavál-lalás céllal történik, a települések közötti „lakásváltozás” legtöbbször szintén a munkahely korábbi megváltoztatásának a következménye. Az állandó jellegű vándormozgalmában igen magas az el-tartókkal együtt költöző személyek (há-zastársak, gyermekek) száma is. Az ideiglenes jellegű vándormozgalmában résztvevők zömét az állandó vándorlá-sokhoz hasonlóan a munkavállalók teszik ki. Ezek nagy része idénymunkás, illető-leg idényjellegű munkák elvégzésére utaz-
zik, más részüknél a munkavállalás ál-landó jellegű, de egyes városokban ér-vényben lévő letelepedési megköttétse-gek vagy más okok miatt csak ideiglene-sen jelentkeznek be új lakásukba. Az ideiglenes vándormozgalmat másik jelen-tős összetevője az üdülőforgalom. Az ideiglenes vándorlás általában magáno-sok költözéséből áll, családok viszonylag ritkán vesznek részt benne.

2. tábla. A vándormozgalmak megoszlása az átköltözés célja szerint 1955. június—augusztus hónapokban

Az átköltözés célja	Az átköltözés jellege				Összesen	
	állandó		ideiglenes			
	szám	százalék	szám	százalék	szám	százalék
Munkaváltás	10 601	24,3	40 892	44,5	67 493	35,0
Munkahelyhez közelebb költözés	788	1,2	403	0,4	1 191	0,7
Lakásváltozás	14 780	21,6	7 938	8,6	22 718	12,2
Házasságkötés	3 161	4,6	818	0,9	3 979	2,5
Tanulás	2 627	3,8	4 277	4,7	6 904	4,3
Üdülés, látogatás	592	0,9	3 654	3,9	4 246	2,6
Ellátóval együtt költözés	2 514	3,7	27 621	30,1	30 135	18,8
Egyéb	24 872	36,3	4 753	5,2	29 625	18,5
Ismeretlen	2 294	3,4	1 426	1,6	3 720	2,3
Ismeretlen	171	0,2	72	0,1	243	0,2
Összesen	68 432	100,0	91 824	100,0	160 256	100,0

* Csak a magánszemélyeknél megszálló üdülők.

3. tábla. Az egyes országrészekbe irányuló vándormozgalmak százalékos megoszlása az átköltözés célja szerint 1955. június—augusztus hónapokban

Országrész	Az odaköltözés célja					Összesen
	munka-váltás	laká-s-váltás**	üdülés, látogatás***	ellátóval együtt költözés	egyéb és ismeretlen****	
Yasak	51,5	10,5	11,5	15,4	5,1	100,0
Tiszántúl	26,1	17,2	26,4	23,6	6,7	100,0
Duna-Tisza köze	28,3	25,5	19,1	22,7	7,4	100,0
Dunántúl	38,5	15,1	23,9	18,8	5,7	100,0
Budapest	39,0	17,6	21,6	10,7	10,2	100,0
Ismeretlen	28,5	32,1	9,6	28,5	3,3	100,0
Összesen	35,9	17,4	21,4	18,5	6,8	100,0

* Állandó és ideiglenes jellegű vándorlás együtt.
** Házasságkötési céllal és munkahelyhez közelebb költözéssel együtt.
*** Gyógykezelési céllal költözéssel együtt; csak a magánszemélyeknél megszálló üdülők.
**** Tanulás céllal költözéssel együtt.

A vándorlás célja országrészenként is nagyon különböző. A tiszántúli megyék kivételével a nyári hónapokban mind-egyik területen munkavállalás célal költöztek a legtöbben. Az északi megyékbe irányuló vándorlásnak több mint a felét a munkavállalók tették ki, de magas volt a munkavállalók aránya a Budapestre és a dunántúli megyékbe költözőknél is. A vizsgált időszakban a legtöbb munkavállaló — az összes munkavállalás célal költözőknek 41 százaléka — a dunántúli megyékbe érkezett. A munkavállalók aránya az Alföldön volt a legalacsonyabb.

A munkavállalók vándorlása

A vándormozgalom legfontosabb indítéka a munkalehetőség, leglényesebb összetevője a munkavállalók vándorlása. A más célal költözőknek nagy része ugyancsak a munkavállalók vándorlásához fűződik vagy azzal rokon.

A munkavállalók vándorlása néven azokat a vándorlásokat tárgyaljuk, ame-

lyeknél az átköltöző a vándorlás céljával munkavállalást jelöl meg. A munkavállalók vándorlását 1955. június—augusztus hónapok adataival jellemezzük. E nyári hónapokban 57 537 munkavállalás célal költöző közül 16 645 változtatta meg állandó lakóhelyét, 40 892 pedig ideiglenes lakóhelyre utazott. Az ideiglenes lakóhelyre történő munkaerővándorlás általában ideényjellegű munkákkal van kapcsolatban, a letelepedéssel összefüggő rendeletek következtében azonban az ideényvándorlásba állandó szándékú vándorlások is keverednek. Az állandó és ideiglenes munkavállalók vándorlásait emiatt összevontan vizsgáljuk.

A munkavállalók vándorlása főleg a dunántúli és az északi országrész településeire és Budapestre irányul, míg a Duna—Tisza köze és különösen a Tiszántúltól inkább az elvándorlás helyei. A munkavállalóknak a nyári hónapokban történő vándorlásait területi részletezésben a 4. táblában foglaltuk össze.

4. tábla. A munkavállalók vándorlása országrészek szerint 1955. június—augusztus hónapokban

Az elvándorlás helye*	Az odavándorlás helye						Összesen
	Északi országrész	Tiszántúli	Duna—Tisza köze	Dunántúli	Budapest	Immeretlen	
Északi országrész	4299	3 367	445	671	1215	64	10 091
Tiszántúli	458	4 927	606	558	1091	32	7 681
Duna—Tisza köze	436	1 178	2210	711	1213	27	5 780
Dunántúli	943	2 716	2197	13 592	4073	136	23 662
Budapest	1285	4 098	2287	2 303	—	136	10 199
Immeretlen	7	23	8	14	61	3	124
Összesen	7428	16 314	7552	17 859	7690	388	57 537

* Az ideiglenes bejelentkezőknek az állandó lakóhely.

A munkavállalás célal költözőknek túlnyomó többsége (70,3 százaléka) munkás, de az államigazgatásban és a közlekedés, kereskedelem, szolgáltatás foglalkozási ágakban igen sok alkalmazottat (tisztviselőt) is lakóhelyváltozatásra indít a munkája. A legtöbb vándorló munkást az építőiparban találjuk (19,8%), munkavállalás célal körülbelül annyi építőipari dolgozó vándorol, mint a nehéz-, könnyű- és élelmiszeriparban együttvéve. A mezőgazdasági népesség számához viszonyítva a mezőgazdasági munkavándorlók száma alacsony. A munkavállalás

célal költözők foglalkozási megoszlását az 5. táblán közöljük.

A munkavállalás célal költözők általában fiatalabb munkabíró korúak. Az összes munkavállaló vándorlónak körülbelül a 75 százaléka 15—39 éves.

A munkavállaló vándorlók gyakran nemcsak lakóhelyüket, hanem foglalkozásukat is megváltoztatják. A nyári hónapokban a munkavállalás célal költözők 22 százalékának változott meg egyúttal a foglalkozása is. Az egyes foglalkozási ágak közül az építőiparban a legkevesebb a foglalkozását változtató. Az építő-

Ipari munkavállaló vándorlóira vonatkozó adatok ugyanis nem annyira az építőiparba jövő munkaerők áramlására, mint inkább az építőipariaknak a korábbi munkahelyről más településen levő új munkahelyre történő vándorlására vonatkoznak. A többi foglalkozási ágban általában magasabb a foglalkozását meg-

változtató vándorló munkavállalók aránya, mint az építőiparban. A nyári időszakban a mezőgazdaságban is elég magas volt a foglalkozásukat megváltoztató munkavándorlók aránya. A legtöbb foglalkozását változtató munkavállaló vándorló előzőleg eltartott, tanuló stb. volt.

5. tábla. A vándorló munkavállalók megoszlása foglalkozás szerint (százalékan) 1955. június—augusztus hónapokban

Foglalkozás	Foglalkozási viszony					Összesen
	Munkás	Alkalmazott (tisztviselő)	Szövetkezeti dolgozó	Önálló****	Eltartott és ismeretlen	
Nehézipar	13,0	2,0	0,1	0,2	—	15,3
Bányászat	5,7	0,6	—	—	—	6,3
Építőipar*	4,8	0,8	0,3	0,3	—	6,2
Építőipar	19,8	1,3	0,1	0,1	—	21,3
Mezőgazdaság	10,2	1,9	1,4	1,7	—	15,2
Közl.-kedés stb.**	12,1	4,9	0,1	0,1	—	17,2
Államigazgatás	2,6	8,6	—	—	—	11,2
Egyéb és ismeretlen***	2,1	0,5	0,0	0,1	4,6	7,3
Összesen	70,3	20,6	2,0	2,5	4,6	100,0

* Élelmiszeriparral együtt.

** Kereskedelem és szolgáltatás ágakkal együtt.

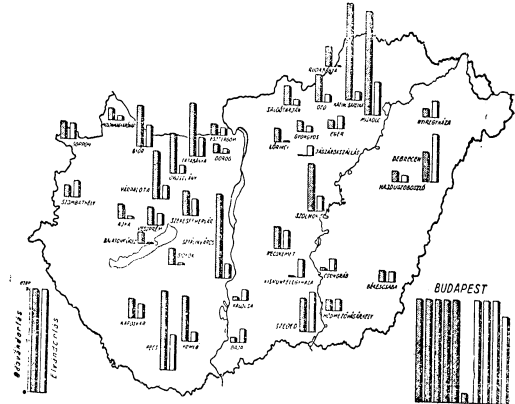
*** Tanulókat, nyugdíjasokat is beletérve.

**** Segítő családtagokkal együtt.

A munkavállalók odavándorlása által 1955. nyarán legerősebben érintett városokat a 2. ábrán tünteltük fel. Az ábrán a városoknak öt olyan területi csoportját különböztethetjük meg, amelyek a munkavállalókat erősebben vonzzák. Ezek a csoportok a következők: I. az északi vá-

rosok, II. Budapest, III. északkelet-dunántúli, IV. közép-dunántúli és V. Mecsekvidéki városok. Munkavállalók természetesen ezekből a városokból is vándorolnak el, a munkavállalók elvándorlása azonban főleg az alföldi városokban nagy.

2. ábra. A munkavállalók vándorlásában jelentősebb szerepet játszó városok: 1955. június—augusztus hónapokban

A vándorló népesség

Az egyes települések közötti vándormozgalomban résztvevő népesség nemek, életkor és foglalkozás szerinti összetételét az 1955. június–augusztus hónapokban költözők adatai alapján ismertetjük. Az

állandó jellegű vándormozgalom felerészben nő, felerészben férfiak lakóhelyváltoztatásából tevődik össze. Az ideiglenes vándormozgalomban azonban elsősorban férfiak vesznek részt (az ideiglenes vándorlók 80 százaléka férfi).

6. tábla. A vándorlók nemek szerinti összetétele 1955. június–augusztus hónapokban

Nem	Jelleggel vándorlók		Összesen
	Állandó	Ideiglenes	
Férfi	32 781	73 273	106 055
Nő	35 051	18 551	53 602
Összesen	67 832	91 824	159 656

Az állandó és ideiglenes vándormozgalom egymástól eltérő jellege a vándorlók korösszetételében is kifejeződik. A lakóhelyüket állandó jelleggel változtatók zöme fiatal, 15–39 éves produktív korú, de elég nagy arányban vesznek részt az

állandó vándorlásban gyermekek és öreg korúak is. Az ideiglenes vándorlók ugyanakkor szinte kizárólag produktív korúak, s többségük idősebb produktív korú (40–60 éves).

7. tábla. A vándorlók életkor szerinti százalékos megoszlása 1955. június–augusztus hónapokban

Korcsoport	Jelleggel vándorlók		Összesen
	Állandó	Ideiglenes	
0–14	18,5	0,2	9,8
15–39	60,1	35,1	48,2
40–60	15,4	60,5	36,8
61–	6,8	4,1	5,0
Ismeretlen koru	0,2	0,1	0,2
Összesen	100,0	100,0	100,0

A vándorlók foglalkozási megoszlását a 8. táblán ismertetjük. Az állandó jellegű vándorlásnak mintegy a felét az el-tartottak, nyugdíjasok és tanulók teszik ki. A mezőgazdasági népességnél az egyéb foglalkozású népesség sokkal mozgékonyabb. A nem mezőgazdasági foglalkozásúak közül az ipari csoportba tartozó

népesség kisebb számban változtatja állandó lakóhelyét, mint a közlekedés, kereskedelem, szolgáltatás vagy a közszolgálat körébe tartozó népesség. Az ideiglenes vándorlók között kevesebb az el-tartott, de annál nagyobb a nem mezőgazdasági foglalkozásúak, különösen az építőiparban dolgozók aránya.

8. tábla. A vándorlók megoszlása foglalkozás szerint (százalékban) 1955. június–augusztus hónapokban

Foglalkozási ág	Jelleggel vándorlók	
	Állandó	Ideiglenes*
Nehézipar	8,0	12,1
Növény- és élelmiszeripar ..	0,5	0,0
Építőipar	2,5	15,1
Bányászat	1,8	4,3
Mezőgazdaság	0,3	7,0
Kézi keres., stb.**	11,0	14,7
Államigazgatás	8,5	10,7
Éltartottak***	61,8	29,5
Összesen	100,0	100,0

* A teljes júniusi anyag és a július–augusztus hónapok anyagából kiválasztott 20 százalékos területi reprezentatív mintacsoporthoz tartozó.
 ** Kereskedelemmel, szolgáltatással és magánalkalmazottal együtt.
 *** Nyugdíjasok, tanulók, egyéb foglalkozásúak, átmenetileg foglalkozás nélküliekkel és ismeretlen foglalkozásúakkal együtt.

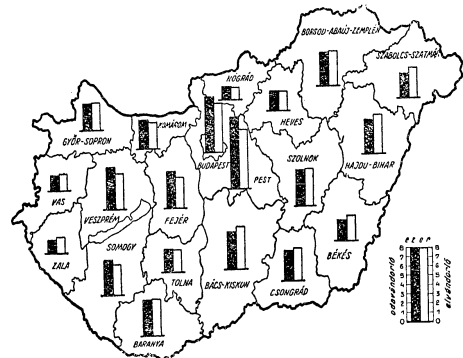
A lakosság számának változásai

A belső vándorlások természetesen nemcsak az egyes területek népességének összetételére, hanem lélekszámának alakulására is hatással vannak. A vándorlások okozta lélekszámváltozások merőleg elsősorban a kérdéses terület és a rajta élő népesség sajátosságaival áll kapcsolatban, a terület nagyságával azonban fordítottan arányos. Az egész ország belső vándormozgalmának egyenlege 0, de ha minél kisebb területi egységek lélekszámváltozásait figyeljük meg, viszonylag annál nagyobbak a vándorlási fogyást vagy szaporodást jelző adatok. Az egyes országrészek vándorlási különözetei az országrészek lélekszámához viszonyítva elenyészően alacsonyak, 1955. júniusától–szeptemberig eltelt négy hónap alatt például a háromszázötvenet sem haladták meg. Az egyes országrészek megyéiből elinduló vándorlók gyakran ugyanabban a megyében vagy országrészben

telepedtek le, az országrészek közötti vándorlások pedig majdnem kiegyenlítik egymást. Az adatok közül a tisztántúli megyék negatív vándorlási különbözete a legjellemzőbb, ahol a népesség a vándorlások következtében közel 3 000 fővel fogyott.

Az egyes megyék vándorlási különbözete a kisebb lélekszámhoz mérten már sokkal jelentősebb, s a megyék tényleges szaporodását erőteljesen befolyásolja. Budapest és az egyes megyék vándormozgalmának intenzitását, a vándorlási különbözeteit nagyságát a 3. ábrán szemléltetjük. Az ábra diagramjai a megye települései közötti vándorlásokat is magukba foglalják, ezek a megyék állandó vándormozgalmának körülbőlül a felét teszik ki. A megyén belüli vándorlások azonban — mivel a megyén belüli költözők be- és kijelentéseinek száma azonos — nem zavarják az oda- és az elvándorlások különözeteinek, a vándorlási különbözeteinek a megállapítását.

3. ábra. A egyes megyék állandó vándormozgalmának 1955. június–szeptember hónapokban

A bevándorló — vándorlási többlettel rendelkező — megyék az ország közepén és a Dunántúlon egy összefüggő területet képeznek (Pest, Fejér, Komárom, Veszprém, Somogy megyék és Budapest), amíg a kivándorló — vándorlási hiányt mutató — megyék inkább az ország szélein helyezkednek el (például Vas, Zala, Bács-

Kiskun, Csongrád, Békés, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár). A megyék között vannak olyanok, amelyeknek a vándorlási többlete a természetes szaporodást megközelíti (például Pest), más megyék (például Bács-Kiskun, Békés, Csongrád stb.) vándorlási vesztesége ugyanakkor a természetes szaporodás

dást érezhetően csökkenti. Egyes megyék tényleges szaporodása a természetes szaporodásnak 170 százalékát is eléri, másoknál pedig annak csupán 60–70 százaléka.

A vándormozgalmak következtében leginkább szaporodó, illetve fogyó öt várost a 9. táblában soroltuk fel. A tábla baloldali oszlopai számszerint a legnagyobb vándorlási különbözeti városokat tartalmazzák, míg a jobboldali oszlopokban szereplő városok rangsorát aszerint

állapítottuk meg, hogy a vándorlási különbözeti népességük lélekszámához mérten mekkora. A városok közül Budapest vándorlási többlete a legnagyobb. Ha azonban a vándorlási különbözetet a városok lélekszámához viszonyítjuk, Budapest bevándorlási többlete annyira jelentéktelenné válik, hogy be sem kerül az első öt város közé, ahol viszonylagosan legnagyobb mérvű vándorlási növekedésével Sztálinváros áll az élen.

9. tábla. Egyes városok vándorlási különbözete 1955. június–szeptember hónapokban*

Városok sorrendje (a vándorlási különbözeti száma szerint)	Vándorlási különbözete	Városok sorrendje (a lélekszámhoz viszonyított vándorlási különbözeti alapján)	Vándorlási különbözete
1. Budapest	+ 2199	1. Sztálinváros	+ 487
2. Sztálinváros	+ 487	2. Tata	+ 189
3. Kecskemét	+ 443	3. Oroslány	+ 60
4. Tata	+ 189	4. Esztergom	+ 160
5. Esztergom	+ 160	5. Kecskemét	+ 443
68. Mezőtúr	- 198	68. Szeged	- 471
69. Kálcsa	- 250	69. Mezőtúr	- 198
60. Eger	- 281	60. Eger	- 281
61. Kiskunfélegyháza	- 297	61. Kiskunfélegyháza	- 297
62. Szeged	- 471	62. Kálcsa	- 250

* Az egész évi vándorlási különbözeti szerint a városok sorrendje a következő: 1. Budapest (+6370), 2. Sztálinváros (+1659), 3. Pécs (+1170), 4. Győr (+732), 5. Debrecen (+683), 58. Miskolc (-499), 59. Hajdúszoboszló (-106), 60. Eger (-116), 61. Kiskunfélegyháza (-191), 62. Mezőtúr (-314). A táblában szereplő további városok egész évi vándorlási különbözete: Kecskemét (-82), Tata (+294), Esztergom (+396), Kálcsa (+135), Szeged (-38), Oroslány (+447).

A vándorlási különbözeti a legtöbb — főleg ipari jellegű — városban pozitív, a mezőgazdasági jellegűekben sokszor negatív. Ot újonnan létesült ipari (bányász) városban például (Kazincbarcika, Komló, Oroslány, Sztálinváros, Várpalota) 1955. év folyamán a 3000 főt is meghaladta az állandó vándorlási többlet, ugyanakkor a négy alföldi termelőszövetkezeti városban (Karcag, Kisújszállás, Mezőtúr, Túrkeve) 400 főnyi vándorlási hiányt találtunk. A vándormozgalmak nemcsak a városokban, hanem a községekben is jelentős lélekszámváltozást okoznak. Az egyes községek vándorlási többlete vagy hiánya főleg lélekszámukhoz mérten számottevő, gyakran azonban abszolút számban is akkora, mint az egyes városoké.

Budapest vándormozgalma

Az ország fővárosának a belső vándormozgalmában igen nagy a jelentősége, ezért röviden külön is foglalkozunk vele.

A Budapest mai területén élő népesség száma a második világháborút megelőző évtized alatt kb. 270 000 fővel nőtt, ebből a természetes szaporodás alig haladta meg a 10 000 főt, a többi — 260 000 főt kitevő — szaporodást a vándorlási többlet adta. A második világháború alatt Budapest lakossága csökkent, 1948-ban mintegy 150 000 fővel volt kevesebb, mint 1940-ben, ennek is túlnyomó többségét (kb. 130 000 fő) a vándormozgalmak eredménye tette ki. Rövid átmenet után a vándormozgalmak a hároméves terv időszakában, s különösen az öt éves terv első éveiben újból erőteljessé váltak. 1948–1953. években, amikor a fellendülő természetes szaporodás túlhaladta a 80 000 főt, a vándormozgalmak révén kb. 280 000 fővel nőtt Budapest népessége.

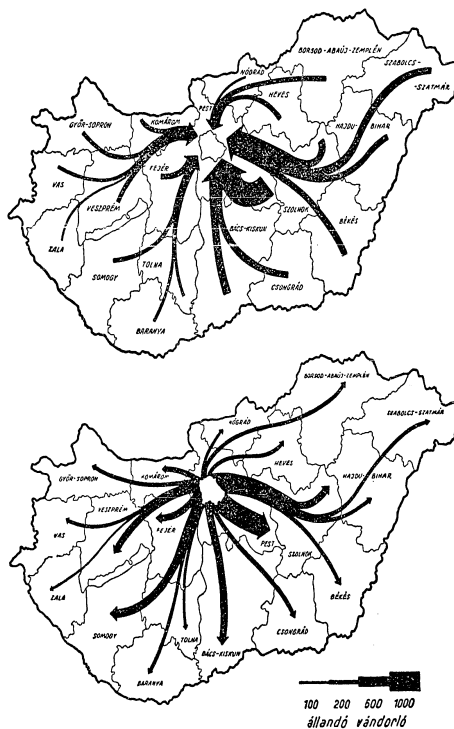
Budapest vándormozgalma a letelepedési korlátozások ellenére ma is jelentékeny, bár a kétféle milliót megközelítő lélekszámhoz viszonyítva sokkal alacsonyabb, mint az ország számos más településéé.

Az állandó jelleggel beköltözők és elköltözők együttes száma 1955. év második felében a 26 000 főt alig haladta meg, s az állandó népességet mindössze 2 199 fővel növelte.

Az ideiglenesen Budapestre érkezők és a Budapestre ideiglenesen elutazók száma elég magas, az állandó vándorlásoknak majdnem négyszerese, amit Budapest népességének lélekszáma, a város igazgatási, kereskedelmi, közlekedési,

gazdasági központ jellege indokol. Az ideiglenes lakóhelyváltoztatások azonban a tartózkodási engedélyek kiadásának megszigorítása következtében a budapesti lakónépesség számát nem változtatják, a jelenlévő népességszám hullámzásában azonban főleg városgazdálkodási szempontból fontos szerepük van (1956. januárjában például kb. 150 000 volt az ideiglenesen Budapesten tartózkodók száma).

1. ábra. A budapesti állandó vándormozgalmak irányai 1955. június–augusztus hónapokban

A Budapestre irányuló és a Budapest-ről kiinduló vándorlásokat, Budapestnek más területekkel kapcsolatos vándormozgalmát a 4. ábrán tanulmányozhatjuk. A Budapestre költözők zöme a Duna-Tisza közéről és a Tiszántúlról indul ki, Budapestre viszont főleg Pest megyébe és a Dunántúltra költöznek. Az északi megyékbe és a Tiszántúltra sokkal kevesebben vándorolnak Budapestre, mint megfordítva.

Budapest vándormozgalmát áttekintve megállapíthatjuk, hogy az eléggé intenzív belső vándorlások jelenleg nem változtatják olyan lényegesen a budapesti népesség számát és összetételét, mint korábban. A letelepedési korlátozások ellenére is elég sokan jönnek ugyan a fővá-

rosba lakni, de ezzel majdnem egyenlő azoknak a száma, akik elhagyják Budapestet.

A belső vándorlások jelenlegi sajátosságainak vizsgálata végeredményben arra figyelmeztet, hogy tervgazdálkodást folytató államunkban szükség van a belső vándormozgalom bizonyos irányítására. A belső vándorlásokat azonban, amelyek végeredményben a lakosság önkéntes elhatározásából jönnek létre, a gazdasági, szociális és kulturális beruházások helyes mértékű decentralizálásával, átgondolt területi tervezésével, a vidéki erőforrások és lehetőségek felderítésével és kihasználásával lehet és szükséges a kívánt merderbe terelni.

Dr. Acsádi György

Budapest ellátóövezete

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1955. évi júniusi határozata kimondja: a zöldségellátást úgy kell fokozni, hogy az egy főre jutó fogyasztás legalább 132 kilogrammra emelkedjék. A határozatnak ez a pontja különösen a nagyvárosok — elsősorban Budapest — ellátásánál ró nagy feladatokat az irányító szervekre.

A nagyvárosok ellátása minden időben — még akkor is, amikor lényegesen kisebb szükségleteket kellett kielégíteni — nagy feladat volt. A szállítást jól bíró, jól tárolható élelmiszerekkel való ellátás viszonylag könnyebben megoldható, csupán szállítási probléma. Természetesen ez esetben sem közömbös, hogy a szállítási költségek milyen mértékben emelik az ilyen élelmiszerek árát. Más a helyzet azonban a romlandó, szállítást nem bíró élelmiszerek, például a friss zöldségfélék, a gyümölcsök stb. esetében. Ezeknek az élelmiszereknek a szállítása különleges, igen költséges módszereket igényel, amelyeket ha nem alkalmaznának, értékesíthetetlenek vagy teljes romlás következnék be. Ezért ezek termelése a város közelében oldható meg a legcélszerűbben.

A kapitalista termelési rendszerben a piac hatására kialakul a városok körül egy bizonyos körzet, amelyen belül a termelők helyzeti előnyben vannak a távo-

labról szállító termelőkkel szemben. Ezen a területen a gazdálkodók főleg a közeli városokban könnyen értékesíthető növényeket termelnek. Kialakul tehát egy többé-kevésbé meghatározott terület, amely a városok ellátását biztosítja.

A szocialista gazdasági rendszerben tudatosan, tervszerűen alakítják ki az ellátó területeket helyes termelési tervek és vetésforgók célszerű összeállításával, valamint termelő gazdaságok szervezésével.

Az ellátó övezet meghatározásánál olyan területet kell kijelölni, amely — adottságai alapján — megfelelő fejlesztéssel, a mezőgazdasági termelő egységek szakosításával a város vagy iparvidék ellátását biztosítani tudja.

Magyarországon az ellátóövezetek kialakításánál csaknem teljesen a zöldségellátás szempontjait vették figyelembe. Ezért az ellátóövezet elsősorban a zöldségellátó övezetet jelenti.

A Budapest körül ellátóövezet területi adatai

1938-ban a Budapest körül 40 kilométerre fekvő területeken gazdálkodóknak pccigármesteri rendelet engedélyezte, hogy a budapesti piacokon östermelő igazolvánnyal termelvényeiket árusítsák. Az így meghatározott terület mintegy 850 000 kat. holdat, ezen belül mintegy 500 000 hold szántót tett ki.

1951-ben két földművelésügyi miniszeri határozat egy bizonyos területet ellátóövezetnek nyilvánított. Az övezet kijelölésének az volt a célja, hogy a zöldségtermelő területek — elsősorban az öntözött területek — rohamos csökkenését megakadályozza. A nagyvárosok, így Budapest körül is kijelöltek egy bizonyos területet, amelyen belül az öntözött zöldségtermelő területeket csökkenteni nem volt szabad, illetve a felszabadulás után még működött, de időközben megszüntetett öntözőtelepeket újból üzembe kellett állítani. Ilyenformán övezetbe tartozónak nyilvánítottak olyan kialakult zöldségtermelő területeket is, amelyek szorosan véve nem tartoztak a főváros

ellátó területéhez, de attól kellett tartani, hogy ott a meglévő zöldségtermelés visszafejlődik (például a kecskeméti és kunszentmiklósi járás egyes részei).

1951-ben az ellátóövezet összes és szántóterülete mintegy kétszerese volt az 1938-ban kijelölt övezetnek.

1951-től 1954-ig minden évben csökkentés az övezet összes területe és szántóterülete is. 1954-től viszont ismét növekedett és az 1956-ra kijelölt övezet szántóterülete már csaknem kétszerese az 1954. évi övezet szántóterületének.

Az ellátóövezet tervszerű fejlesztésének nagy akadálya, hogy az övezet területe zöldségtermelő területeket is, amelyek évenként és nem egy esetben igen nagy mértékben változik.

Budapest ellátóövezetének területe művelési ágak szerint (kat. hold)*

Megnevezés	1938**					
	1951	1952	1954	1955	1956	
	éven					
Szántó	492 737	977 658	717 199	639 302	1 021 150	1 145 912
Rét	21 167	38 100	31 329	30 319	38 046	40 702
Rét	48 517	109 968	81 817	63 070	105 947	112 038
Rét	18 302	147 455	98 400	94 534	145 114	165 216
Legelő	65 114	59 628	56 373	40 391	66 643	68 860
Érdek	130 092	240 187	168 500	140 821	199 742	226 422
Vadász	2 968	7 076	4 799	3 025	6 034	6 555
Mezőgazdaságiilag nem hasznosított	68 682	143 461	114 508	109 080	146 028	154 609
Összesen	848 339	1 723 592	1 272 845	1 119 572	1 726 724	1 893 321

* Kataszteri nyilvántartás alapján. Az 1953. évi övezeti meghatározás nem állt rendelkezésre.
** Adatok Budapest környékének mezőgazdaságáról. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. 1949. Kézirat.

Az ellátóövezet területének évenkénti változtatása nem szolgálja az övezet tervszerű fejlesztését. Nem hat ösztönzőleg a gazdálkodókra, tehát a zöldségtermelés fejlesztésére sem — az a tény, hogy területek egyszer belesik az övezetbe, szerződést köthetnek terményeikre, tehát az értékesítésük biztosítva van, más években viszont nem, s ekkor terményeiket esetleg egyáltalán nem vagy csak alacsonyabb áron tudják értékesíteni. Például a nagykátai járás területe 1951-ben az övezetbe tartozott, 1953. és 1954-ben nem, viszont 1955-ben ismét övezeti terület lett. Ez a gyakori változás gátolja az övezetbe tartozó termelőszövetkezetek zöldségtermelésének fejlesztését is.

Az ellátóövezet jelenlegi rendszerének hibája, hogy a Budapest ellátására zöldség terület kijelölése a jelenleg meglévő vetésterületi összetételhez és a termelési szokásokhoz igazodik. A szükségletek fokozottabb kielégítését úgy igyekezik megvalósítani, hogy újabb területeket kapcsol be az övezetbe ahelyett, hogy az övezeten belül a zöldségtermelő területet növelné.

Az ellátóövezet fejlesztésének legfőbb eszközeit az övezet részére biztosított kedvezményeket, illetőleg az azt terhelő kötelezettségek jelentik. Ugyanakkor nagy szerepük van ezeknek az övezet területi meghatározásában is.

1951-ben az övezeti kijelölés elsősorban kötelezettségeket jelentett a termelők számára. Az öntözött területek újból üzembehelyezésével járó költségek, az előírt zöldségátadási kötelezettségek meghalad-

A gödöllői, a monori és a váci járás az övezetnek Budapesthez legközelebb eső része. Így a zöldségfélék termelésének magasabb aránya érhető, főleg, ha figyelembe vesszük, hogy ez a terület az ország egyik legjobb paradicsomtermő területe. Ezekben a járásokban a paradicsom vetésterülete adja a zöldségfélék nagyobb részét (gödöllői járásban 28, a monori járásban 46, a váci járásban 39 százalék).

Feltűnően alacsony a zöldségfélék vetésaránya (4,1 százalék) a ráckevei járásban, holott a ráckevei járásnak, amely a Csepelszigetet és a Duna balpartjának egy részét foglalja magában, talaja igen alkalmas zöldségfélék termelésére, a két Dunáig pedig kitűnő öntözési lehetőséget biztosít.

Általában igen alacsony a zöldségtermelő terület aránya a Csepelszigeten. Annak ellenére, hogy a Csepelsziget talaja, vizellátása kiválóan alkalmas a zöldségfélék termelésére, egyes részeket kivéve (Szigetcsúcs, Halásztelek környéke) vetésterületi összetételben alig különbözik a megye átlagától.

Az ellátóövezet öntözött területe

Budapest lakosságának zöldség- és főzelékfélékkel való ellátásában igen nagy szerepe van az ellátóövezet öntözött területeinek.

A Budapesti Öntöző és Talajjavító Vállalat adatai szerint Budapest ellátóövezetében 1955-ben csaknem 14 700 kat. holdat öntöztek. Ebből 9261 kat. holdat tett ki az öntözött zöldségtermelő terület.

Budapest ellátóövezetének öntözött területe 1955-ben (kat. hold)

Megnevezés	Öntözött zöldség	Egyéb* öntözött	Összes öntözött	Öntözött zöldség a szántóterület százalékában
Budapest**	1 886	370	2 256	6,4
Pest megye övezeti része	6 707	3 476	10 183	1,1
Bács megye övezeti része	115	410	525	0,2
Féjér megye övezeti része	553	1 158	1 711	0,2
Összesen	9 261	5 413	14 674	0,9

* Az „egyéb öntözött terület”-ben legnagyobb a rét és legelő aránya (32 százalék), de jelentős az öntözött takarmány- és kapásnövények területe is (1031, illetve 956 kat. hold).

** A KSH Budapest Városi Igazgatóságának felvétele alapján.

Az öntözött zöldségfélék területének aránya növelhető, mert az övezet területén jelenleg mintegy 2000 kat. hold külterjes növényt (takarmányt és kapást) öntöznek. Ezek a területek bevonhatók a zöldségfélék termelésébe annál is inkább, mert túlnyomó részük termelőszerűvetkezettek vagy az állami gazdaságok tulajdonában van.

Szervezési hiányosságok miatt a meglevő öntözőtelepek nincsenek kellően kihasználva. A ráckevei járásban 1955-ben mintegy 400–500 kat. hold megépített öntözőtelepet nem üzemeltettek, Budapesten 162 kat. hold öntözőtelepen külterjes növényt termeltek.

Csepelszigeten az öntözött terület aránya, bár lényegesen magasabb mint az egész övezetben, a sziget jellegét tekint-

ve mégis alacsony. A szántóterületnek 7,4 százalékát teszi ki az összes öntözött terület és mintegy 5 százalékát az öntözött zöldségterület.

Csepelsziget öntözött területe a jelenleginek többszörösére növelhető. Budapest ellátásáról szóló több javaslat, tervezet felhívja a figyelmet a Csepelsziget öntözési és az öntözött zöldségtermelés lehetőségeire. Ennek ellenére a sziget öntözésének fejlesztésére nem történtek megfelelő intézkedések.

Az ellátóövezet más részén is növelhető az öntözött terület, például a ráckevei járás Duna balparti részén. E terület nagyobb része zöldségtermelésre alkalmas, más része pedig öntözéses takarmánytermelés esetében Budapest állati termékekkel való ellátását javíthatná.

Az ellátóövezet fejlesztése

Budapest ellátásának biztosítására az ellátóövezet területe nem elegendő. Természetesen a város teljes ellátása az övezetből egyes zöldségféléknél nem oldható meg és nem is volna célszerű. Nem volna például célszerű a vöröshagyma termelését az ellátóövezet területén növelni a Makó környéki termővidék rovására. Hasonlóképpen nem célszerű a korai tömegcikk (zöldbab, zöldborsó) termelését a déli melegebb megyékből a budapesti ellátóövezetre áttelepíteni, mert ez azt jelentené, hogy mintegy egy-két héttel később jellennének meg ezek a cikkek a budapesti piacokon.

Néhány zöldségféle termelésének fejlesztése azonban — éspedig azoké, amelyeknek termelésére az övezet területe különösen alkalmas és amelyek nehezen szállíthatók — az övezeti területen feltételül szükséges lenne. Ilyen elsősorban a paradicsom és részben az uborka is.

1955-ben a paradicsom, a zöldborsó, a zöldbab, a zöldpaprika, az uborka és a káposztafélék Budapest ellátásához szükséges vetésterülete mintegy 27 000 kat. hold és ebből csak mintegy 13–14 000 kat. hold terület biztosítható az övezeten belül. A szükséglet hiányzó részét az ország más, messzebbi területén kell megtermelni.

Budapest ellátásának biztosítására leközlött terület a távolabbi megyékben (kat. hold)

Megnevezés	Csongrád	Bácskiskun	Szolnok	Nógrád	Békés	Heves	Szabolcs-Szatmár	Tolna
Eőapostafélék	800	750	—	100	150	—	450	100
Paradicsom	150	500	200	—	—	500	—	—
Zöldborsó	400	550	200	550	—	—	—	300
Zöldbab	350	450	550	—	—	—	—	200
Zöldpaprika	300	—	200	—	400	—	—	—
Uborka	100	400	200	—	100	—	—	—
Vöröshagyma	2 680	—	—	—	—	—	—	—

A zöldbabszónak, zöldborsónak a távolabbi megyékben való termelése a korai nyári piaci ellátás szempontjából indokolt. Nem indokolt azonban a paradicsomnak Csongrád és Szolnok megyéből, uborkának Bács és Szolnok megyéből történt szállítása és bizonyos fokig a káposztaféléknek 200 kilométernél nagyobb távolságról történő szállítása sem.

A Földművelésügyi Minisztérium utasítása szerint 1955-ben Budapest paradicsom szükségletének mintegy 35 százalékát 100 kilométernél nagyobb távolságra levő területtől kell biztosítani. Az ellátóövezet paradicsomtermő területe a felszabadulás óta ugyan növekedett, jelenleg azonban az övezet területén működik három konzervgyár és ezek paradicsom szükségletének ellátását is részben az ellátóövezetről kell biztosítani. Ennek ellenére megoldható, hogy a főváros paradicsomszükségletét az ellátóövezeten belül termeljék meg.

A váci járás déli részét, a gödöllői járás

nyugati részét, a monori járás ócskanyu-nyi részét magában foglaló meleg homokos vidék országosan ismert kitűnő paradicsomtermő terület. Ha ezekben a járásokban csak kevésbé is megváltoztatjuk a vetésterületi arányokat, ha csak egy százalékkal (1318 kat. holddal) emeljük a paradicsomtermelő terület arányát, ezzel csaknem egészen pótolni lehetne az övezeten kívülről behozott paradicsom termeléséhez szükséges vetésterületet (1350 kat. hold).

Hasonlóképpen oldható meg a budapesti uborkaszükséglet fedezése is az ellátóövezetből.

A felszabadulás előtt Budapest fejlesztése azonban — éspedig azoké, amelyeknek termelésére az övezet területe különösen alkalmas és amelyek nehezen szállíthatók — az övezeti területen feltételül szükséges lenne. Ilyen elsősorban a paradicsom és részben az uborka is.

1955-ben a paradicsom, a zöldborsó, a zöldbab, a zöldpaprika, az uborka és a káposztafélék Budapest ellátásához szükséges vetésterülete mintegy 27 000 kat. hold és ebből csak mintegy 13–14 000 kat. hold terület biztosítható az övezeten belül. A szükséglet hiányzó részét az ország más, messzebbi területén kell megtermelni.

felvásárlási tervekben is ezek a területek szerepelnek elsősorban termőterületként. (Győr—Sopron megye 300, Csurgó—Veszprém megye 300 és Szabolcs—Szatmár megye 400 kat. hold területtel.)

Figyelemreméltó azonban az a tény, hogy az övezeti területek az ellátásában való részesedése az 1938. évnek majdnem egyharmadára csökkent. A vécseői káposztatermelés — mely a felszabadulás előtt méretében és minőségében egyaránt jelentős volt — erősen visszaesett. A felszabadulás előtt Vécseő területén 460 kat. hold fejeskaposzta vetés volt. 1955-ben a monori járásban a termelészövetkezeti, egyéni és egyéb gazdaságokban a káposztafélék vetésterülete mindössze 277, Pest megye hasonló gazdaságaiban együtt 1452 kat. hold volt.

Kérdés, hogy érdemes-e 300 kilométer távolságról szállítani káposztaféléket, amikor azt a várostól néhány kilométer távolságra is megtermelhetjük. A Nyírségben felvásárlásra kijelölt 400 kat. hold terület termése mintegy 300—350 vagon, a szenteskörnyéki területek termése 250—300, ami jelentős szállítóeszközök foglalat el éppen az őszi csúcsforgalom idején. (A Nyírségből 8—10, Szentes környékéről 7—8 teljes vasúti szerelvény szükséges a budapesti fogyasztásra szánt káposzta szállításához.)

A fentiek ismertetésével az volt a célunk, hogy rámutassunk a zöldségellátás növelését, a jelenlegi ellátás folyamatossá tételét akadályozó tényezőkre. Buda-

pest zavartalan zöldségellátása — véte-ményünk szerint — az alábbiak végrehajtásával lenne megoldható:

1. Szükséges volna az övezeti terület állandó jellegű vagy legalábbis hosszabb időre történő kijelölése. Az ellátóövezet területén belül fokozottabb kedvezmények adásával kellene fejleszteni a zöldségtermelést, főleg az öntözéses zöldségtermelést.

2. Célszerű volna a vetésterületi összetétel megváltoztatása a zöldségtermelő területek javára. Különösen szükséges volna a váci és a gödöllői járás paradicsom- és uborkatermő területeinek, Vécseő község és a monori járás északnyugati része káposztatermő területeinek növelése.

3. Szükséges volna a Csepel-sziget és a hozzá szervesen csatlakozó Duna-balparti síkság öntözött területének fejlesztése, új öntözőtelepek építése. Az újonnan létesítendő öntözött területek üzemeltetését a termelészövetkezetek, esetleg egy alakítandó városellátó zöldségtermelő vállalat vagy gazdaság feladatává kellene tenni.

A budapesti ellátóövezet ilyen fejlesztései nemcsak azt érkehenék el, hogy az eddig költségesen távolról szállított zöldségféléket a város közvetlen közelében termeljék meg, hanem azt is, hogy a termőterületek növelésével a párt- és kormányhatározatokban előírtakat, az egy főre eső fogyasztás emelését biztosítani tudjuk.

Mészáros Pál

STATISZTIKAI TÁJÉKOZTATÓ

A második ötéves népgazdasági terv első évének legfontosabb feladatai

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1956. április 27-én az ország dolgozó elé bocsátotta a második ötéves terv irányelveinek tervezetét egyhónapos nyilvános megvitatás céljából. A legfontosabb célkitűzéseket a terv a következőkben foglalja össze: „A második ötéves terv időszakában, 1956—60-ban a technika jelentős fejlesztése alapján folytatni kell a szocialista iparosítást, a termelés fellendítésével egyidejűleg uralkodóvá kell tenni a mezőgazdaságban is a szocialista termelési viszonyokat... rendszeresen emelni kell a dolgozó nép életszínvonalát, s így biztosítani kell az ország további felemelkedését.”

Jóllehet a második ötéves tervünk végző formáját csak júniusban a Központi Vezetőség kibővített ülése vitatja meg, figyelembevéve a nyilvános vita során elhangzott javaslatokat, az 1956. évről az ötéves terv első évének feladatai lényegében adottak. E cikk keretében az 1956. évi terv legfontosabb feladatait kívánjuk röviden ismertetni.

Az 1956. évi terv fő feladata — mint ahogyan ezt a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége és a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa meghatározta — abban áll, hogy tovább építve a szocializmus alapjait, tovább folytatva a szocialista iparosítást, gyorsabban fejlesztve a nehézipartot s főként az alapszektort, a villamosenergiatermelést, a gépgyártást, folytatva a mezőgazdaság szocialista átalakítását, s termelésének és hozamának növelését, következetesen emelve a dolgozó nép életszínvonalát, egyuttal szilárdan megalapozzuk az ország

nemzetközi pénzügyi helyzetét is jelentős aktív külkereskedelmi egyenleg útján. A tervnek ezek a feladatai szervesen összefüggnek, kölcsönösen kiegészítik egymást, ezért ezeket a feladatokat együtt, egyszerre kell megoldani.

Ipar

A második ötéves tervnek már az első éve is az ipar újabb jelentős fejlődését írja elő. 1956-ban a nehézipar termelése 10,2 százalékkal, a könnyű- és élelmiszeripar termelésének mintegy 3 százalékkal kell nagyobbak lennie az 1955. évinél. A terv hangsúlyozza, hogy különös gondot kell fordítani azon iparágak termelésének fokozására, amelyek az ipar többi ágát nyersanyaggal, illetve félkésztermékkel látják el.

Az 1956. évi terv az 1955. évi termelés százalékában

Megnevezés	Index 1955. év = 100
Miniszteriumi ipar	106,8
Szocializmus	107,5
Kőolajtermelés	106,6
Tiniföldtermelés	115,6
Alumíniumöntvénytermelés	110,8
Villamosenergiatermelés	108,7

A feladat nagyságát szemlélteti, ha fenti alapszektorként 1956. évre tervezett termelését az első ötéves terv első évének termelésével hasonlítjuk össze:

Az 1956. évi terv az 1950. évi termelés százalékában

Cikk	Index 1950. év = 100
Szén	181,7
Kőolaj	338,3
Tiniföld	539,4
Alumíniumöntvény	211,8
Villamosenergia	191,8

Az ipari termelés tervezett növekedésének vizsgálatakor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy 1956-ban a termelés növekedésének minden egyes százaléka mögött majdnem háromszor akkora termékmennyiség van, mint 1950-ben, az első öt éves terv első évében volt.

Jelentős importmegtakarítást tesznek lehetővé a második öt éves terv első évében üzembehelyezésre kerülő új létesítmények. Például a gyöngyösorszi ércbánya és ércdúsító az ólomszinpor nagyüzemi kohósítását, a sztálinvárosi érc-előkészítőt a barnavasérctermelés közel 12 százalékos növelését, a sztálinvárosi kokszolómű a kohókokszyártás megháromszorozását, a sztálinvárosi második nagykohó üzembehelyezése a hengerléc-acéltérmetelés 5,7 százalékos növelését teszi lehetővé.

A gépipar termelése 11,9 százalékkal — 1950-hez viszonyítva közel háromszorosára — emelkedik. Növelni kell az új típusú exportcélokra is alkalmas korszerű gépek, híradástechnikai termékek és műszerek gyártását. A terv ennek megfelelően előírnyozza például a speciális (for-gácselő, hegesztő) szerszámgépek gyártását, a 600 lóerős Diesel elektromos mozdonyok sorozatgyártását, a 2000 lóerős Diesel-mozdonyok prototípusának elkészítését, televíziós vevők és képcsövek gyártását.

A gépiparnak a lakosság számára is több és jobb minőségű fogyasztási cikket kell gyártania. A 125 cm³es motorkerék-párból 1955-höz képest mintegy háromszor annyit, a háztartási varrógépekből 8,3 százalékkal, a kerékpárból 30,2 százalékkal gyártanak többet. Lényegesen növekszik még a rádió, varrógép, por-szívó stb. gyártása is.

A terv szerint az összes iparágak közül a vegyipar termelése emelkedik a legnagyobb mértékben, 13,8 százalékkal. A nitrogénműtrágya termelése háromszor annyit lesz, mint 1955-ben. Foszfór-műtrágyából 18 százalékkal termelünk többet. A kohókokszyártás 4,5-szeresen növekszik az előző évhez viszonyítva. Növekszik a vegyipar szerepe a könnyűipar hazai alapanyagbizsánának kiszélesítésében.

A villamosenergiatermelést olyan mértékben kell fejleszteni, hogy növekedésének üteme meghaladjon az ipari fej-

lődés ütemét. Az első öt éves terv idején a villamosenergiatermelés viszonylagos elmaradottságát mutatta az, hogy az ipari termelés növekedésének egy-egy százalékára a villamosenergiatermelésnek csak nem egészen 0,7 százalékos növekedése jutott. 1956-ban a terv szerint a villamosenergiatermelés 0,7 százalékkal nő, ami azt jelenti, hogy az ipari termelés 1 százalékos növekedésének a villamosenergiatermelés 1,45 százalékos növekedése felel meg.

A könnyű- és élelmiszeripar együttes termelésének mintegy 3 százalékkal kell emelkednie. A könnyűipari termelés 3,8 százalékkal csökken, az élelmiszeripari termelés 10 százalékkal nő. A könnyűipar csökkentett termelése is több, mint 60 százalékkal fogja azonban meghaladni az első öt éves terv első évének termelését.

1956-ban a terv szerint 5 százalékkal több fésűs gyapjuszövetet, 7 százalékkal több kártolt gyapjuszövetet, 6,9 százalékkal több selyemszövetet, 18,1 százalékkal több szintetikus műszálból készült harisnyát, 9,8 százalékkal több férfi kabátot, 10 százalékkal több férfi öltönyt, 11 százalékkal több női kabátot, 13 százalékkal több gyermekkabátot, 11,1 százalékkal több férficipőt és 8,3 százalékkal több női cipőt kell gyártani, mint 1955-ben.

Az első öt éves terv időszakában az ipari termelés növekedésének kétharmada a munkáslétszám növelésével és egyharmada a *termelékenység* emelkedésével függött össze.

A második öt éves terv célul tűzte ki ennek az aránynak a megváltoztatását. 1956-ban a szocialista iparban és az építőiparban a termelés növekedésének túlnyomó részét a termelékenység fokozásával kell elérni.

Az 1956. évi terv *önköltségi* előírnyazata szerint az összehasonlítható ipari termékek önkoltséget mintegy 3 százalékkal, az építőipari költségeket pedig 3,6 százalékkal kell csökkenteni.

Beruházás

Az 1956. évi terv előírnyazatának megfelelően a beruházásoknak 1955-höz viszonyítva mintegy 30 százalékkal kell növekedniök; 12,2 milliárd forintot fordítunk beruházásokra.

A beruházásoknak mintegy 44 százalékát az ipar kapja. A mezőgazdaságra 18 százalék, a közlekedésre kb. 10 százaléka jut a népgazdasági beruházásoknak. Az ipari beruházásoknak több mint 90 százaléka a nehézipari beruházásokra esik.

A: 1956. évi terv az 1955. évi beruházások szűznlékában

Megnevezés	Index: 1955. év = 100
Nehézipar	132,8
Ebblő:	
Kohászat	113,0
Villamosenergiaipar	149,0
Építőanyagipar	162,0

Az 1956. évben indul meg, illetve folytatódik sok olyan nagyjelentőségű beruházás, amelyeknek a második öt éves terv során a hazai nyersanyagok fokozott felhasználását, a feldolgozó iparnak új hazai nyersanyagokkal való ellátását kell biztosítaniok, így többek között a Tiszamenti Vegyiművek, a Szónyi Krakkoló Üzem, a Sztálinvárosi Szalmacellulóz Üzem, a Rudabányai Ércdúsító a Tiszapalkonyai Erömű, a Pécsújhegyi Erömű építése.

Megkezdjük a Szovjetunió által nyújtott segítség felhasználásával az első magyar atomreaktor építését is.

A növekvő beruházásokkal egyidejűleg nagy összegeket irányoz elő az 1956. évi terv felújításokra is. A vállalati felújítások tervezett összege 17,4 százalékkal nagyobb 1956-ban, mint az előző évben volt.

Mezőgazdaság

A második öt éves terv hatalmas feladatokat megvalósítását tűzi ki célul a mezőgazdaság területén is. Erről tanuskodik már az 1956. évi terv is. A terv a mezőgazdasági termelés három százalékos növekedését írja elő 1956-ra. Ennek megfelelően a legfontosabb növényfajták átlagtermését és az állattenyésztés hozamait magasabb színvonalon irányozza elő, mint amekkorá akár az utóbbi öt évben, akár a felszabadulás előtti tíz év átlagában volt. 1956-ban mintegy 150 000 kat. holddal lesz nagyobb a kenyérgabona vetésterülete, mint 1955-ben. Az állatállomány fejlesztését a terv szoros összhangba hozza a rendelkezésre álló takar-

mánnyalappal. Az évek során erősen elmaradt szarvasmarha- és főként tehénállománynak 35 000 darabbal való növelését írja elő a terv. A juhállomány mintegy 200 000 darabbal fog növekedni.

Az állami gazdaságoknak 1956-ban közel 8 százalékkal több kenyérgabonát, majdnem 40 százalékkal több vágó- és hizomárhát, 28 százalékkal több vágóbaromfit és majdnem 30 százalékkal több tejet kell a lakosság ellátására átadniok, mint 1955-ben.

A termelőszovetkezetek 21 százalékkal többet fognak beruházásokra fordítani, mint 1955-ben és ezenkívül 50 százalékkal több közép- és rövidlejáratu hitelt kapnak a terv szerint.

A mezőgazdaság 1956-ban összesen 673 millió forint értékű gépet kap, ebből 3759 traktor, 304 arató-eszleőgépet, 1500 kultivátort.

1956-ban a terv szerint a mezőgazdaságnak csaknem annyi traktor kell kapnia, mint amennyivel a traktorállomány 1953-ban és 1954-ben — két év alatt — gyarapodott.

A termelőszovetkezetek és az állami gazdaságok 1956-ban a kapálás 51 százalékát már géppel fogják végezni, a mélyszántásnak és a tarlóhántásnak pedig 95 százalékat.

Az 1956. évben az iparnak 384 500 tonna műtrágyát kell a mezőgazdaság rendelkezésére bocsátania. Egy kat. holdra több, mint ötször annyi műtrágya fog jutni, mint 1938-ban.

Külkereskedelem

Az 1956. évi terv egyik központi kérdése, hogy a második öt éves terv irányelveiben a külkereskedelem számára megszabott feladatok 1956-ra eső részét végrehajtja. Az Irányelvek szerint: „A külkereskedelemnek a második öt éves terv időszakában biztosítania kell az állandóan fejlődő népgazdaság növekvő külföldi nyersanyag- és egyéb áruszükségletének kielégítését és a behozatal ellentétéleté képező, valamint az ország külföldi tartozásainak csökkentését szolgáló kivitteli cikkek elhelyezését.”

Ennek érdekében már 1956-ban is olyan cikkek kivittelésére kell törekedniünk, amelyben viszonylag kevés az import-

anyag és viszonylag sok a magas szak-képzettséget megkövetelő vagy műszaki tudást igénylő, hazai munka. Ugyanakkor a tervben megszabott termelési feladatok általában a legnagyobb takarékossággal, ezen belül az importanyagokig való takarékosággal kell megoldani.

Az élelészivonal emelése

Az 1956. évi terv előírja, hogy a lakosság növekvő szükségleteinek fokozott kielégítését is. A terv előírja, hogy 4,7 százalékkal kell növelni a lakosság fogyasztási alapját. A lakosság élelmiszerezellátása érdekében emeli a terv a mezőgazdaság termelését, a begyűjtést és az élelmiszeripar termelését is. 1956-ban 1955-höz viszonyítva a mezőgazdasági termelés 3, a begyűjtés 7,5 és az élelmiszeripar termelése 10,1 százalékkal lesz nagyobb.

Az 1956. évi terv előírja, hogy az ipari munkások reálbérének 4,8 százalékkal, a parasztság jövedelmének pedig 3,0 százalékkal kell emelkednie. Javul a lakosság ellátása a legújabb élelmiszerekből és ruházati cikkekből is. Az élelmiszerek kiskereskedelmi forgalma 3 százalékkal, a ruházati cikkek forgalma 6,8 százalékkal lesz nagyobb, mint 1955-ben. 1956-ban például húsból és húskészítményből 10,1, tojásból 0,9, vajból 5,1, sajtból 6,5, tejből 2,5, zsírból 1,3, étolajból mintegy 20,0 százalékkal többet vásárolhat a lakosság az üzletekben, mint 1955-ben.

A közzététel forgalma 4,8 százalékkal fog emelkedni. Javul a lakosság tüzelőellátása is. Például brikettből 86,5 százalékkal többet vásárolhatnak a dolgozók, mint 1955-ben.

Növekszik a lakosság ellátása egyéb iparcikkekkel is. A kiskereskedelem rá-

díókból 23,5, 125 cm³-es motorkerékpárból 183,0, zománcedényből 14,0, alumínium-edényből 27,5 százalékkal többet bocsát a lakosság rendelkezésére mint 1955-ben.

A lakosság élelészivonalának, anyagi jólétének növelését más eszközökkel is biztosítja az 1956. évi terv.

Fontos lépés volt ezen a téren mintegy 6500 cikknek 1956. május 1-ével történt árszállítása. Az árszállítás révén a lakosság 1956-ban — az előzetes számítások szerint — mintegy 800–900 millió forinttal fizet kevesebbet, mint az árszállítás előtt azért az ármenyisérgért, amelyet 1955-ben vásárolt.

Az állami erőből lakásépítésre szánt összegek országosan 70 százalékkal, Budapesten pedig 120 százalékkal magasabbak, mint 1955-ben.

Az 1956. évi terv előírja, hogy a terv szerinti 1655 gyógyintézetű ág, 600 iskolai tanterem, 50 mozi, 19 kultúrotthon létesül.

Az új létesítményekkel a gyógyintézetű ágyak száma mintegy 27, az iskolai tanteremké 15, a moziké 135, a területi kultúrotthonoké 348 százalékkal lesz több, mint az első öt éves tervidőszak első évének végén.

Előírja az 1956. évi terv közel 100 község villamosítását is.

A második öt éves terv első évének ismertetése során csupán néhány fontosabb feladatot ragadtunk ki. E rövid ismertetésből is kitűnik, hogy a felsorolt 1956. évi fontosabb feladatok sikeres végrehajtása jelentős erőfeszítéseket követel meg a dolgozóktól a népgazdaság minden területén és teljesítése jelentős előrehaladást jelent a szocializmus építésében.

Bokor Béla

A könyvterjesztés

A kiadott könyvek és füzetek nagy részét a kiadók terjesztik, például a szemléltető füzeteket, a propaganda jellegű brosúrákat stb. Az összes megjelent művek közül a tulajdonképpeni könyvek túlnyomó része azonban az Állami Könyvterjesztő Vállalaton keresztül jut el a vásárlókhoz. Így a könyvterjesztő

hálózatban ez a vállalat foglalja el a legfontosabb helyet és eladásainak alakulása jól jellemzi a dolgozók érdeklődését.

Az Állami Könyvterjesztő Vállalat — különösen egyes szakmai művek terjesztésében mutatkozó hibák ellenére — általában jó eredménnyel látta el feladatát. Ezt bizonyítja a forgalmi eredmények alakulása:

Az Állami Könyvterjesztő Vállalat forgalma (1950–1955)

Év	Eladás (millió Ft)	Index: 1952. év=100	Eladás (millió db)	Index: 1952. év=100	Kötetenkénti átlagár (Ft)
1950	104,2	75,0
1951	122,7	88,3
1952	138,9	100,0	9,00
1953	167,3	120,4	11,70
1954	185,0	133,2	12,50
1955	216,9	156,2	14,20

* Az Állami Könyvterjesztő Vállalat 1951. május 1-én alakult. A megelőző adatok az addig működött terjesztő szervek beszállított forgalmi számain alapulnak. A tankönyveket az Állami Könyvterjesztő Vállalat csak 1953-tól hozza forgalomba.

1955-ben az eladott könyvek értéke 208 százaléka volt az 1950. évinek.

1953-ban a kiadási példányszám 33,5 százaléka jutott könyvekre, 1955-ben már 51,0 százaléka. A kiadás irányzatának ilyen módon való megváltozása természetesen kihatott az Állami Könyvterjesztő Vállalat által eladott könyvek átlagára. Az átlagár 40 százalékos emelkedéséhez hozzájárult az is, hogy az utóbbi években — a dolgozók kívánságának megfelelően — mind több könyvet adtak ki jobb minőségű papíron, gazdagon illusztrálva, köté.

Az eladott könyvek darabszámának növekedése mellett különös figyelmet érdemel műfaj szerinti megoszlásuk vizsgálata. Az alábbi adatok az Állami Könyvterjesztő Vállalat kiskereskedelmi eladásainak műfaj szerinti alakulását mutatják az utolsó két évben. (A számításhoz az antikvár könyveket nem vettük figyelembe.)

Az Állami Könyvterjesztő Vállalat kiskereskedelmi eladásainak alakulása műfaj szerint (1954-ben)

Műfaj	Az 1954. évi eladás = 100
Marxizmus-leninizmus klasszikusai és politikai művek	102,0
Tudományos művek	99,1
Ismertetőművek	81,9
Szakmai művek	67,6
Szépírói művek	133,8
Fijszerű művek	105,6
Tankönyvek	95,0
Zene- és képművek	105,9
Képreposztások és térképek	30,2

A marxizmus-leninizmus klasszikusainak műveiből a felszabadulást követő tíz év alatt öt millió példányt vásároltak

¹ A magyar könyvtelési statisztika a 64 oldalad terjedelmű műveket tekint könyvnek, kivéve, ha azok jegyzetek, különnyomatok, zene- és képművek, térképek vagy ún. veves nyomtatványok (például előnyomások, menetrendek, gyártmányleírások, szabványok stb.). A felsorolattal kitöltött dolgozók fel akar is, ha azok terjedelme meghaladja a 64 oldalt.

meg a dolgozók. Az Állami Könyvterjesztő Vállalat 1951. május 1-től 1955. végéig 8,2 millió kötet marxista-leninista klasszikus és politikai művet hozott forgalomba. Ezen kívül figyelembe kell venni, hogy a politikai művek nagy részét nem a könyvesboltokon át, hanem a Propagandaanyagterjesztő szervezet által juttatják el a rendelései helyére.

A dolgozók által igen keresett szépírói művek eladásai egy év alatt harmadával nőttek. A nagy érdeklődést jól jellemzik az egyes művek fogyási adatai is. Az Állami Könyvterjesztő Vállalat a forgalombahozástól számított 30 napon át figyelemmel kíséri a könyvek eladását. A szériaproduktum művek jelentős része általában egy hónap alatt teljesen elfogy.

Egyes szépírói művek eladási forgalma

Könyvek	Terjesztés kezdése	A 30 napos eladási periódusban eladott példányok száma	Eladás a terjesztés kezdése óta példányok száma
Jólt M.: Fekete gyémántok	4 500	4 513	90
Móra F.: Négy apának egy hánya	7 980	7 682	96
Műtől L.: Az ember tragédiája	0 064	9 481	95
Rátonyi A.: Bábok Báb	9 220	8 530	93
Darvas Sz.: Trófékai no	6 685	6 420	96
Bárdi G.S.: A tükörszavú huszár	5 003	3 773	75
Masterházy L.: Tanácsok	7 084	7 041	88
Vallás: A 18 regények	5 918	5 738	97
Thomas Mann: A Requiem	9 982	9 277	93
Lev Tolstoj: Anna Karenina	10 405	9 304	91
A. S. Vinogradov: Páncsár	7 315	6 535	87
Stendhal: Vörös és fekete	9 981	8 720	87
<i>Ötödik Könyvtár:</i>			
Móricz Zs.: Nem élhetek	63 012	58 198	92
Művelődés nélkül	40 100	31 428	86
Tandori Á.: Hazai Tükör	90 480	74 318	82
H. Balzac: Goriot apó	71 847	65 910	78
Károlyi P.: Nem nekem köszönök	59 956	40 240	57
Móricz Zs.: Uri muri	80 300	67 188	71
Szabó P.: Isten múlja			

1954. évhez viszonyítva jelentősen nőtt az ifjúsági könyvek eladása. Ezek fogyásának gyorsasága a szépirodalmi könyvekhez hasonlóan igen nagy.

Egyes ifjúsági könyvek eladási formái

Könyvek	Terjesztésre került példányok száma	A 30 nap alatt eladott példányok száma	Eladás a terjesztésre került példányok százalékában
J. Verne: Sándor Mátyás	25 346	22 670	89
Zolt. Z. Tilkó	14 200	10 912	77
Miszóvári K.: A beszédközlés	14 873	12 024	81
Ch. Lamb, M. Lamb: Shakespeare mesék	20 487	17 700	86
Móra F.: A farsangos Csitula	18 465	15 058	82
Molnár G.: Örüléskönyvek füldője	9 969	8 258	83
Moriz J.: Püspök a tengeren	10 970	10 200	93

Míg a szépirodalmi és ifjúsági könyvek eladása 1955-ben 1954-hez képest jelentősen növekedett, a szakmai művek terjesztése csökkent. A terjesztés nem mindig találja meg azokat a dolgozókat, akiket a szakmai művek érdekelnek. A kiadványok elhelyezésének jobb megszervezése céljából egyes kiadóvállalatok maguk terjesztik könyveiket.

Jelentős a változás a vásárlások egyéni-közületi megoszlásában is.

Az utóbbi években a vásárlások összetételében jelentős változás állott be. 1953-ban az összes eladási értéken mintegy fele-fele arányban osztoztak a közületek és az egyéni vásárlók. 1955-ben a vásárlás 70 százaléka magánszemélyekre jutott. A magánszemélyek könyvvásárlása 1955-ben több mint kétszerese volt a három év előttiének.

Az Állami Könyvterjesztő Vállalat egyéni és közületi könyvvásárlásának alakulása (forintban)

Év	Egyéni vásárlás (millió Ft)	Index: 1952. év=100	Közületi vásárlás (millió Ft)	Index: 1952. év=100	Az egyéni vásárlás aránya százalékban
1952	72,0	100,0	66,0	100,0	52,5
1953	78,0	107,0	89,0	135,0	46,6
1954	102,8	142,8	82,2	124,5	55,6
1955	152,0	208,5	64,9	98,3	70,1

Az Állami Könyvterjesztő Vállalat forgalmát egyre növekvő hálózattal bonyolította le. Működését 1951-ben 160 boltial kezdte meg, ma 223 könyvesbolt működik. Ezek közül 61 budapesti, 162 pedig vidéki üzlet. 1951. óta a növekedés a fővárosban 38, vidéken 41 százalék volt.

A dolgozókhöz nemcsak a bolti hálózaton keresztül jutnak el a könyvek. 1955-ben 13 nagyüzemben működött függetlenített könyvterjesztő. Ezenkívül Budapesten az üzemekben és hivatalokban 1450 állandó bizományos árusított könyvet, míg vidéken 780 volt a számuk. Forgalmuk különösen jól jellemzi a dolgozók

könyvek iránti érdeklődését. Eladásuk 1955-ben 23,2 millió forint volt, az 1953. évinek 232 százaléka. Vidéken a vásárlások értéke a két év előttiéknél 342 százaléka volt.

A dolgozó parasztság könyvvásárlását az eddiginél magasabb színvonalra emeli a községi jutalékos terjesztők hálózatának kiépítése.

Könyvterjesztésünk még meglévő hiányosságai ellenére is jelentős utat tett meg, és jól szolgálja a dolgozók művelődésének ügyét.

Szabó Endre

A villamosenergiatermelés alakulása Csehszlovákiában, Lengyelországban és Magyarországon

A szocializmust építő országokban a műszaki fejlesztés, az új technika bevezetése és a magánházirások fokozódó villamosítása egyre növekvő követelményeket támaszt a villamosenergiaiparral szemben. Ebben az ismertetésben három népi demokratikus ország: Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország villamosenergiatermelésével kívánunk röviden foglalkozni.

E három ország villamosenergiatermelésének a második világháború utáni fejlődését az alábbi számok jellemzik:

tőkés országokban, az egy főre jutó villamosenergiatermelés növekedési üteme tekintetében mégis túlszárnyalja azokat.

Egy lakosra jutó villamosenergiatermelés (kWé)

Ország	1938-1949-1955			Index 1938=100 1949=100
	1938	1949	1955	
Csehszlovákia	281	666	1140	408
Lengyelország	115	310	650	565
Magyarország	153	270	551	300

Térjeltetések.
Rocznik Statystyczny 1955. Warszawa.
Statistical Yearbook, 1954.

Villamosenergiatermelés (milliárd kWé)

Ország	1938-1955						
	1938	1949	1950	1951	1952	1953	1955
Csehszlovákia	4,1*	8,3	9,1	10,1	11,4	12,4	13,6
Lengyelország	4,0	8,3	9,3	11,0	13,2	13,7	15,5
Magyarország	1,4	2,5	3,0	3,6	4,2	4,6	4,8

* 1937.
Térjeltetések.
Rocznik Statystyczny 1955. Warszawa.
Statistical Yearbook, 1954.

Az 1955. évi termelési színvonalal Csehszlovákia 3,7-szeresen, Lengyelország 4,4-szeresen, Magyarország 3,9-szeresen szárnyalta túl a második világháború előtti utolsó békeév villamosenergiatermelésének színvonalát.

Ezek az országok a villamosenergia-termelés növekedési ütemét tekintve elérték, illetve túlszárnyalták a legtöbb tőkés országot. (1955-ben Angliában 212, Franciaországban 136, Olaszországban 139 százalékkal termeltek több villamosenergiát, mint 1938-ban.)

Bár az egy lakosra jutó villamosenergiatermelés színvonala a tárgyalt három országban alacsonyabb mint a vezető

A villamosenergiatermelés növekedését azonban nemcsak önmagában, hanem az ipari termelés alakulásával összefüggésben is vizsgálni kell. Mint ismeretes, a termelés műszaki fejlesztése, a termelő-folyamatok automatizálása, elektrifikálása, a közlekedés villamosítása stb. a villamosenergiatermelésnek az ipari termelés növekedését meghaladó ütemű növekedését kívánja. A villamosenergiatermelés és az ipari termelés növekedése közötti arány meghatározására olyan intenzitási viszonyzatot alkalmazhatunk, amely azt fejezi ki, hogy a villamosenergiatermelés százalékos növekedéséből mennyi jut az ipari termelés egy százalékos növekedésére. E mutatószám akkor mutat kedvező képet, azaz a villamosenergiatermelés növekedése akkor haladja meg az ipari termelés növekedését, ha értéke nagyobb egynél. A Szovjetunió hatodik ötéves terve szerint ez a mutató például 1,29. A tárgyalt három országban azonban az elmúlt hat év átlagában nem tudták a villamosenergiatermelést az ipari termelést meghaladó ütemben növelni, de mint az alábbi táblából látható, 1954-től kezdve e téren is fordulat történt.

A villamosenergiatermelés és az ipari termelés növekedése

Ország	Villamosenergia	Ipari	1951. évi		1955. évi		A villamosenergiatermelés százalékos növekedéséről az ipari termelés növekedésének egy százalékára jut		
			termelés évi	termelés évi	termelés évi	termelés évi	1954-ben	1955-ben	
			termelés évi	termelés évi	termelés évi	termelés évi			
Csehszlovákia	10,4	12,3	0,85	9,7	4,6	10,0	10,1	2,11	0,96
Lengyelország	13,6	18,9	0,72	13,1	10,9	14,8	11,0	1,10	1,36
Magyarország	13,7	19,3	0,71	4,3	5,5	12,5	7,9	1,23	1,58

Tervejelentések.
Kocznik Statystryzny 1955. Warszawa.

Ezeknek az adatoknak értékelésénél meg kell jegyeznünk, hogy a fejlett tőkés országokban a villamosenergiatermelés és az ipari termelés növekedése közötti arány kedvezőbb, mert 1948 és 1954 között az ipari termelés egy százalékára az Egyesült Államokban 2,04, Angliában 2,23, Franciaországban 1,38 százalék jutott a villamosenergiatermelés növekedéséből.

A gazdaságos energiatermelés megkívánja, hogy az alacsony kalóriaértékű és ezért gazdasági megfontolások alapján szállításra nem alkalmas tüzelőszereket is hasznosítsák. A megfelelő tüzelőberendezésű, lelőhelyhez közel épített erőművekben gazdaságosan használhatók a szilany szénfajták is (például Mátravideki Erőmű).

Ilyen okok miatt a hőerőműveknél használt szénfélések között egyre nagyobb szerephez jutnak az alacsony kalóriaértékű szénfajták. A jöminőségű szénekben gazdag Lengyelország is a folyó évben elkezdett ötéves tervében azt a célt tűzte ki, hogy 1960-ra 7,9 százalékra fogja növelni a barnaszénfelhasználás arányát a villamosenergiatermelésben az 1955. évi 0,83 százalékkal szemben.

Hasonló tendenciát mutatnak Csehszlovákia elmúlt évekre vonatkozó adatai is.

A villamosenergiatermeléshez felhasznált szénfajták megoszlása Csehszlovákiában

Szénfajta	1950	1953	1955 (terv)
	Években		
Feketeszén	58,0	51,5	48,5
Barnaszén	40,0	41,0	38,3
Lignit	2,0	1,5	13,2
Összesen	100,0	100,0	100,0

Planovane gospodarstvi, 1955. 9. szám.

Endrédi Gusztáv

Hazánkban a Villamosenergiaipari Igazgatóság hőerőműveiben — melyek az összes termelt villamosenergiának mintegy 78 százalékát szolgáltatják — a szénfelhasználás megoszlása az alábbi volt:

A villamosenergiatermeléshez felhasznált szénfajták megoszlása kalóriaérték alapján számolva

Év	Feketeszén	Műbőszén	Egyéb barnaszén	Lignit	Összesen
1950	9,4	28,1	54,8	7,4	100,0
1951	8,9	23,1	58,3	9,7	100,0
1952	8,7	21,5	54,5	15,7	100,0
1953	7,6	14,8	48,6	19,5	100,0
1954	6,4	21,8	50,1	21,7	100,0

Magyarországon a vonalra kiadott villamosenergiatermelés fajlagos kalória-felhasználása 1950 és 1955 között 5,6 százalékkal, a felhasznált szénfajták átlagos fűtőértéke 1950 és 1954 között 15,7 százalékkal csökkent.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy mindhárom ország a felszabadulás óta jelentős eredményeket ért el a villamosenergiafejlesztés terén. Meggyorsult a termelés üteme, erősen megnőtt a háború előttihez képest az egy lakosra jutó termelés, a gazdaságosabb energiagazdálkodás jegyében nőtt az alacsony kalóriaértékű tüzelőszerek felhasználása. A villamosenergiatermelés és az ipari termelés növekedése közötti helyes arány fenntartására azonban a jövőben is kellő gondot kell fordítani ezeknek az országoknak.

STATISZTIKAI HIRADÓ

Kitüntetések

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa a statisztikai munka területén kifejtett eredményes munkájuk elismerésül
Rédai Jenőnek, a Központi Statisztikai Hivatal oktatási és szerkesztési főosztálya vezetőjének a

„MUNKA ÉRDEMREND”

Hornáth Gyulának, a Központi Statisztikai Hivatal főkönyvelője vezetőjének, Pető Mártonnak, a Központi Statisztikai Hivatal elnöki titkársága vezetőjének, Lengyel Lászlónak, a Központi Statisztikai Hivatal pénzügyi osztálya vezetőjének, Tar Józsefnek, a Központi Statisztikai Hivatal építőipari osztálya vezetőjének, Tóth Györgynek, a Központi Statisztikai Hivatal egyéni gazdaságok osztálya vezetőjének, Zoltai Lászlónak, a Központi Statisztikai Hi-

vatál szervezési osztálya vezetőjének, Héja Lászlónak, a Központi Statisztikai Hivatal tájékoztatási főosztálya előadójának és Lányi Ferencnek, a Központi Statisztikai Hivatal ipari főosztálya előadójának a

„SZOCIALISTA MUNKAÉRT ÉRDEMÉREM”,

Barta Barnabásnak, a Központi Statisztikai Hivatal szociális és kultúrstatikai főosztálya előadójának, Csernok Attilának, a Központi Statisztikai Hivatal közgazdasági főosztálya előadójának és Komlódi Etelkának, a Központi Statisztikai Hivatal ipari főosztálya előadójának a

„MUNKA ÉRDEMÉREM”

kitüntetés adományozta.

Megjelenik az 1949—1955. évi Statisztikai Zsebkönyv

A Központi Statisztikai Hivatal előterjesztésére a Minisztertanács határozatot hozott az 1949—1955. évi Statisztikai Zsebkönyv kiadásáról.

A Statisztikai Zsebkönyv tartalmazni fogja az első ötéves terv időszakára, vala-

mint az 1955. évre vonatkozó gazdasági, kulturális és szociális adatokat.

A Statisztikai Zsebkönyv előreláthatólag 1956. augusztus hónapban jelenik meg.

A Csehszlovák Köztársaság Állami Statisztikai Hivatalának új kiadványa

A *Statistický obzor*, a Csehszlovák Köztársaság Állami Statisztikai Hivatalának folyóirata, 1956. évi 2. számában közölte, hogy az Állami Statisztikai Hiva-

tal 1956-ban új kiadványt ad ki, amely a csehszlovák népgazdaság felszabadulás utáni tíz éves fejlődéséről számol be.

IRODALOM

FOLYÓIRATSZEMLE

統計工作通訊

TUNGCSI KUNGO TUNGHSZUN
(Statistikai Hírek)
A Kínai Népköztársaság
Állami Statisztikai Hivatalának folyóirata

1955. ÉVI 12. SZÁM

Javítsuk meg a mezőgazdasági statisztikát, így segítsük a termelőszövetkezeti mozgalom további fellendülését.

A Minisztertanács határozata a városok és községek meghatározásának szabályairól.

„A városok és községek meghatározásának szabályairól” c. határozattal kapcsolatos kérdések tisztázásának irányelvei.

Csá Pi-cun: Szeressük a statisztikai munkát.

Jang-Csi-béi: A statisztika és a politikai gazdaságtan közti kapcsolat. Észrevételek a fogyasztási szövetkezetek 1956. évi statisztikai beszámolósi rendszerével kapcsolatban.

Javítsuk meg a magánkézben levő iparvállalatok éves beszámolójával kapcsolatos munkákat.

Hogyan javíthatjuk meg az ipari vállalatok évi beszámolójával kapcsolatos munkánkat.

Jen Jang-szün: Az építőiparban használt gépek kihasználásának mutatói.

1956. ÉVI 1. SZÁM

Teljes erővel harcoljunk a Központi Vezetőség „Többet, jobban, gyorsabban és takarékosabban” jelszavának megvalósításáért.

Jobb statisztikai munkával segítsük a kapitalista jellegű ipari és kereskedelmi vállalatok új irányba történő fejlődését.

Az Állami Statisztikai Hivatal utasítása a munkaügyi beszámolójelentések elkészítésének módjáról.

Po-Kwej: A nemzeti jövedelem kiszámításának módjáról.

Cheng-Jo-jang és szerzőirői: Az 1956. évi begyűjtési statisztikával kapcsolatos kérdések magyarázata.

Az 1955. évi statisztikai munka Hsiangtan városában.

Szo-San kiemelt területen a termelőszövetkezeti mozgalom jelentős mértékben fejlődik — e mozgalom statisztikai elemzése.

Su-Csien: A gazdaságstatisztika tanulmányozásának módszeréről.

Jang To-su: A befejezetlen termelés értékelése.

STATISTICKÁ
OBZOR

A Csehszlovák Köztársaság
Állami Statisztikai Hivatalának folyóirata

1956. ÉVI 2. SZÁM

J. Pavlickoná: Az önköltség statisztikája az iparban.

Dr. V. Vlach: A grafikus ábrázolás hibái.

J. Kazimour: A magasabb hektáronkénti hozamért.

Dr. F. Vávrousky: A beruházás fő irányai strukturájának és tartalmának megváltozása 1956-tól kezdődően.

IHODALON

479

L. Zadrazil—K. Seidler: A tervteljesítés elemzésének elkészítése a vegyiparban.

D. I. Oparin: A statisztikai mérlegek és osztályozásuk.

Dr. V. Nachtigal—Josef Horsky: Hogyan dolgozzunk a számokkal.

Statistische Praxis

A Német Demokratikus Köztársaság
Állami Központi Statisztikai Hivatalának folyóirata

1956. ÉVI 2. SZÁM

Az Állami Központi Statisztikai Hivatal vidéki szerveinek jelentősége és feladatai.

K. Dossan: Ne várjunk tovább a hivatali munka rendszeres gépesítésével.

H. Bürger: Az állatállomány és az állati termékek mérlegének elkészítése Gera kerületben.

1956. ÉVI 3. SZÁM

REVISTA DE STATISTICA

A Román Népköztársaság Minisztertanácsa mellett működő Központi Statisztikai Igazgatóság folyóirata

1955. évi 6. szám.

A Román Munkáspárt II. Kongresszusának a népgazdaság fejlesztését szolgáló II. öt éves tervre (1956—1960) vonatkozó irányelvei.

I. Iscovici: Népszámlálás.

P. Adam: A népszámlálás programjáról és megszervezéséről.

E. Mesaros: A népszámlálás módszertani kérdései.

M. Barsuc: Egy körzeti statisztikai felügyelő munkatapasztalataiból.

J. Kuczynski: A polgári statisztika adatainak használhatósága.

A. Tomm: Az Állami Központi Statisztikai Hivatal munkaügyi osztályának állásfoglalása az 1956. évi munkaerő-tervezési bírálatát illetően.

G. Forbrig: Különböző mennyiségek ábrázolása egy görbével.

H. Kluge: Hogyan számítjuk ki a növekedés átlagos ütemét.

P. Wagenknecht: Az állásfoglalások ellenőrzése a termelés útján.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DRECHSLER LÁSZLÓ, FAZEKAS BÉLA, GARAM JÓZSEF, HETÉNYI ISTVÁN,
KENESSEY ZOLTÁN, LAKOS SANDOR, LUKÁCS OTTÓ, MÁNDI PÉTER,
MOD ALADÁRNÉ, PÉTER GYÖRGY (főszerkesztő), REDEI JENŐ (felelős szerkesztő),
ZALA JÚLIA

STATISZTIKAI SZEMLE

Megjelenik havonta egyszer. Résztölt 4800 példányban.

Szerkesztőség: Budapest, II. Keleti Károly u. 5. Telefon: 155-208

Kiadóhivatal: Budapest, II. Keleti Károly u. 5. Telefon: 358-430 (135. mellék)

Felelős kiadó a Statisztikai Nyomatvány- és Folyóiratkiadó Vállalat igazgatója

Műszaki vezető: Gyenes L. György

Előfizetés: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor tér 1.

Telefon: 180-850, Gyűjtésfelvétel: 183-022. Előfizetési díj: negyedévre 24,— Ft, félévre 48,— Ft,

1 évre 96,— Ft. Csekk száma: 61.272.

A folyóirat régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda Újságboltjában

(Budapest, V., József Attila utca 3.)

Állami Nyomda, Budapest, I., Kapitány tér 1. — 1956. — 4539/2. — Felelős vezető: Koltai Ferenc

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára

„FOLYÓIRATCIKK-BIBLIOGRÁFIA“

és

„BEÉRKEZETT KÜLFÖLDI KÖNYVEK JEGYZÉKE“

című kiadványai a könyvtárban megtalálható külföldi statisztikai és közgazdasági fontosabb folyóiratcikkekről, illetve könyvkiadványokról adnak tájékoztatást. A „Folyóiratcikk-bibliográfia“ havonta, a „Beérkezett külföldi könyvek jegyzéke“ negyedévenként jelenik meg.

A kiadványok rendszeres megküldése a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárától kérhető.

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának
nyitvatartási ideje:

Hétfő — Péntek 9-től 22 óráig,

Szombat 9-től 17 óráig.

Megjelent

a

**MAGYARORSZÁG
HELYSÉGNÉVTÁRA 1956**

c. kiadvány

A Helységnévtár közli az államigazgatási beosztást, a községek (városok) és külterületi lakott helyek nevét, a községalakulásokra, egyesítésekre és névváltoztatásokra vonatkozó adatokat. Feltünteti a Helységnévtár a községek és városok lélekszámadatait, a legközelebbi vasútállomást, autóbusszmegállót, a postaszerv megjelölését stb.

756 old. Ára: kötve 87,— Ft

Kapható:

a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Könyvesboltjában
(Budapest, V. Nádor utca 8.)

Ára: 8,— Ft

A Központi Statisztikai Hivatal Ipari Főosztályának és
Beruházási Építőipari Főosztályának lapja, az

IPARI ÉS ÉPÍTŐIPARI STATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ

a minisztériumi, a helyi és a szövetkezeti ipar, valamint az építő-
ipar statisztikusainak szakmai közlönye. Havonta közli az
adatszolgáltatással, a statisztikai munkával kapcsolatos rendelke-
zéseket, utasításokat, segítséget nyújt a gyakorlatban felmerülő
módszertani problémák megoldásához. Rendszeresen ismerteti a
Statisztikai Hivatal és a felügyeleti szervek ellenőrzési tapasztalatait, értékeli a vállalatok, szövetkezetek adatszolgáltatási munkáját.

Megjelenik minden hónap végén

Előfizetési ára egy évre 30,— Ft, félévre 15,— Ft

Egyes szám ára: 2,50 Ft

Megrendelhető a Posta Központi Hírlapirodánál
(V., József nádor tér.)

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
HAVONTA MEGJELENŐ FOLYÓIRATA, A

STATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ

a tanácsi statisztikusok, a Központi Statisztikai Hivatal területi
szervei munkájának állandó segítőlársa. Utmutatást és tanácsot
nyújt a mezőgazdasági, belkereskedelmi, begyűjtési, kommunális,
szociális-kulturális stb. statisztikai munka gyakorlati feladatainak
megoldásához. Ismerteti az új munkamódszereket, rendszeresen
közli az olvasók javaslatait, észrevételeit, lehetőséget nyújt a sta-
tisztikai problémák széleskörű megvitatására.

Előfizetési ára egy évre 24,— Ft

Megrendelhető a Posta Központi Hírlapirodánál
(V., József nádor tér.)